

Collection of Papers
from the International Academic Online Conference
22nd – 23rd of April 2021

**INSPIRATIONS OF ROMAN AND CANON LAW
IN THE PERIOD OF CRISIS OF VALUE PRINCIPLES
IN LAW**

Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej online konferencie
22. – 23. apríla 2021

**INŠPIRÁCIE RÍMSKEHO A KÁNONICKÉHO PRÁVA
V OBDOBÍ KRÍZY HODNOTOVÝCH PRINCÍPOV
V PRÁVE**

SYMPOSIA, COLLOQUIA, CONFERENCES
SYMPÓZIÁ, KOLOKVIÁ, KONFERENCIE

**INSPIRATIONS OF ROMAN AND CANON LAW
IN THE PERIOD OF CRISIS OF VALUE
PRINCIPLES IN LAW**

BRATISLAVA LEGAL FORUM 2021

**INŠPIRÁCIE RÍMSKEHO A KÁNONICKÉHO
PRÁVA V OBDOBÍ KRÍZY HODNOTOVÝCH
PRINCÍPOV V PRÁVE**

BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM 2021

Collection of Papers from the International Academic Online Conference
Bratislava Legal Forum 2021
organised by the Comenius University in Bratislava, Faculty of Law
on 22nd – 23rd of April 2021
under the auspices of the Alumni Club of Comenius University in Bratislava,
Faculty of Law.

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie
Bratislavské právnické fórum 2021
organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou
v dňoch 22. – 23. apríla 2021
pod záštitou
Alumni Klubu Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty.

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
2021

Reviewers of Papers / Recenzenti:

- prof. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.
- prof. ThDr. PaedDr. Ján Duda, PhD.
- prof. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.
- prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.
- JUDr. Martin Gregor, PhD.
- Mgr. Valéria Terézia Dančiaková, PhD.
- Mgr. Jana Prnová, PhD.

Editors / Zostavovatelia:

- Mgr. Andrea Szakács, PhD.
- Mgr. Tibor Hlinka, PhD.
- Ing. Magdaléna Mydliarová
- Mgr. Silvia Senková
- Mgr. Michaela Durec Kahounová

Scientific committee / Vedecká komisia:

doc. JUDr. Eduard **Burda**, PhD. – head of the committee / predseda komisie

prof. Mgr. Ľubomír **Batka**, Dr. theol.

prof. PaedDr. JCDr. Róbert **Brtko**, CSc.

prof. ThDr. PaedDr. Ján **Duda**, PhD.

prof. JUDr. Svetlana **Ficová**, CSc.

prof. JUDr. Mojmír **Mamojka**, PhD.

prof. JUDr. Matúš **Nemeč**, PhD.

prof. JUDr. Margita **Prokeinová**, PhD.

prof. JUDr. PhDr. Miroslav **Slašťan**, PhD.

prof. JUDr. Tomáš **Strémy**, PhD.

prof. JUDr. Ján **Svák**, DrSc.

prof. JUDr. Juraj **Váčok**, PhD.

prof. JUDr. Mgr. Vojtech **Vladár**, PhD.

prof. JUDr. Marián **Vrabko**, CSc.

Priv. Doz. DDr. Antonio **Merlino**, Dr. Habil

doc. JUDr. Ing. Ondrej **Blažo**, PhD.

doc. JUDr. Marek **Domin**, PhD

doc. Mgr. Lenka **Dufalová**, PhD.

doc. JUDr. Juraj **Hamulák**, PhD.

doc. JUDr. Ing. Matej **Kačaljak**, PhD.

doc. Mgr. Marek **Káčer**, PhD.

doc. JUDr. Ondrej **Laciak**, PhD.

doc. JUDr. Peter **Lukáčka**, PhD.

doc. Mgr. Miroslav **Lysý**, PhD.

doc. JUDr. Ján **Matlák**, CSc.

doc. JUDr. Zuzana **Mikvá Illýová**, PhD.

doc. Mgr. Matej **Mikvý**, PhD., LL.M.

doc. PhDr. JUDr. Lucia **Mokrá**, PhD.

doc. JUDr. Mgr. Martin **Turčan**, PhD.

JUDr. Jozef **Andraško**, PhD.

JUDr. Mária **Havelková**, PhD.

JUDr. Matúš **Mesarčík**, PhD., LL.M.

JUDr. Lucia **Plaváková**, PhD.

Mgr. Martin **Dufala**, PhD.

Mgr. Andrea **Szakács**, PhD.

Mgr. Irena **Bihariová**

ISBN 978-80-7160-600-0
EAN 9788071606000

CONTENT / OBSAH

IUS HONORARIUM VIVA VOX IURIS CIVILIS

Róbert Brtko..... 7

OBČIANSTVO – DÔVOD A VÝCHODISKO Z KRÍZY: SOCIÁLNA VOJNA V 91 – 88 P.N.L.

Valéria Terézia Dančiaková 12

KATOLÍCKA CIRKEV NA SLOVENSKU A KÁNONICKO-PRÁVNE NÁSTROJE PASTORAČNEJ STAROSTLIVOSTI POČAS PANDEMICKEJ SITUÁCIE

Ján Duda 21

PRINCÍPY ANUITY A KOLEGIALITY V RÍMSKOM PRÁVE A ICH UPLATNITEĽNOSŤ PRI SPRÁVE VEREJNÝCH ZÁLEŽITOSTÍ V SÚČASNOSTI

Martin Gregor..... 29

„IN DUBIO PRO REO“ AKO PREJAV HODNOTOVÉHO PRINCÍPU V RÍMSKOM PRÁVE

Lukáš Hájek 40

SUPERFICIES SOLO CEDIT AKO JEDNO Z VÝCHODÍSK PRE KRÍZU POZEMKOVÉHO VLASTNÍCTVA ALEBO DÔVOD JEJ PREHĽBENIA?

Ján Ivančík..... 47

ÚVAHY NAD VÝZNAMOM A MIESTOM AEQUITAS V RÍMSKOM PRÁVE

Matúš Nemec..... 59

AKTUÁLNOSŤ TERITORIÁLNEHO PRINCÍPU PRÍSLUŠNOSTI K FARNOSTI

Veronika Pétiová..... 65

DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL

Dominika Veselá 71

POŇATIE DELIKTU HERÉZY V HISTORICKOM A PLATNOM KÁNONICKOM PRÁVE

Vojtech Vladár 76

IUS HONORARIUM VIVA VOX IURIS CIVILIS

Róbert Brtko

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The article analyzes the law-making activity of a civil servant - a praetor whose authority, sense of higher justice and promotion of the overall welfare eliminated the shortcomings of Roman civil law. The particular attention is paid to the specific means by which this significant civil servant in fact modernized private law (or mitigated the strictness of old civil law) and flexibly adapted it to the new economic and social conditions.

Abstrakt: Príspevok analyzuje právotvornú činnosť štátneho úradníka - prátora, ktorého autorita, zmysel pre vyššiu spravodlivosť a presadzovanie všeobecného prospechu, odstraňovali nedostatky rímskeho civilného práva. Predmetom pozornosti sú konkrétne pomocné prostriedky, prostredníctvom ktorých tento významný štátny úradník fakticky modernizoval súkromné právo (resp. zmierňoval prísnosť starého civilného práva) a pružne ho prispôboval novým hospodárskym a sociálnym pomerom.

Key words: ius honorarium, ius naturale, ius civile, bona fides, aequitas.

Kľúčové slová: ius honorarium, ius naturale, ius civile, bona fides, aequitas.

1 ÚVOD

Zloženie rímskeho súkromného práva počas jeho celého viac ako tisícročného vývoja nebolo jednotné. „*Ius privatum*“ pozostávalo z osobitých a relatívne samostatných právnych zložiek, ktorých pôsobnosť bola zameraná na osoby ako subjekty práva, a to vždy z iného myšlienkového uhla pohľadu. Podľa Ulpiána pozostávalo z troch častí: z práva prirodzeného (*ius naturale*), práva národov (*ius gentium*) a práva civilného (*ius civile*) (D. 1, 1, 1, 2).¹ Vnútročné členenie súkromného práva sa nakoniec dovŕšilo posledným druhom práva, ktoré Papinián nazval právom úradníckym (*ius honorarium*) s jeho najdôležitejšou časťou - právom prátorským (*ius praetorium*), ktoré uvedený právnik vymedzil ako právo zavedené prátormi vo verejnom záujme s cieľom podporiť (*adiuvandí*) alebo doplniť (*supplendí*) alebo opraviť (*corrigenđi*) civilné právo (D. 1, 1, 7, 1). Vskutku, jurisdikčná právomoc prátorov, kurulských edilov a správcov provincií v tlačila rímskemu súkromnému právu schopnosť sa ďalej rozvíjať a prispôbovať meniacim sa hospodárskym a spoločenským pomerom.

V kontexte témy tohtoročnej konferencie „BPF 2021“ sa chceme v krátkosti zamyslieť nad známym vyjadrením neskoroklasického právnika Marciana, ktorý o honorárnom práve napísal, že toto právo je „živým hlasom civilného práva“ - „*nam et ipsius ius honorarium viva vox iuris civilis*“.² Uvedené vymedzenie honorárneho práva v podstate odzrkadľovalo skutočnosť, podľa ktorej úradnicke právo vychádzalo z koncepcie prirodzeného práva. Aj keď je pravdou, že autonómny obsah prirodzeného práva sa začal vytvárať v rímskej jurisprudencii pomerne neskoro, a to až vplyvom kresťanstva v poklasickom a justiniánskom období, avšak nemožno povedať, že by prirodzené právo v klasickom a predklasickom období rímskeho práva úplne absentovalo. Skôr naopak, prirodzené právo (ako právo nemenné a zaväzujúce v každej obci) sa veľmi efektívne premietalo do práva, ktoré vytvárali súdni magistráti (*praetor urbanus*, *praetor peregrinus*, *aediles curules*, *praesides provinciae*). Teda „*ius naturale*“ prostredníctvom ediktálnej činnosti prátorov, kurulských edilov a správcov provincií osobitným spôsobom preniklo do reality právnych vzťahov rímskej antiky a ovplyvnilo celý rad právnych inštitútov a riešenia právnych problémov ako napr. „*naturalis cognatio*“, „*naturalis possessio*“, „*naturalis obligatio*“, „*bona fidei iudicia*“, problematika zavinenia, vývoj postihu pri

¹ K tomu porovnaj BONFANTE, P. *Institute římského práva*, s. 19-20; ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Storia, metodologia, esegesi*, s. 55-59; STRAUSS, L.: *Natural Right and History*, s. 23-31; LOMBARDI, G.: *Sul concetto di „ius gentium“*, s. 128-130.

² D. 1, 1, 8.

bezdôvodnom obohatení, vývoj dedenia zo zákona atď.).³ Uvedení úradníci pôsobili v oblasti súdnictva a výslovne nemali právotvornú právomoc (lebo z moci svojho impéria iba právo nachádzali – „*ius dicere*“), avšak prostredníctvom rôznych technických prostriedkov založených na princípe „*aequitas*“ a na „*bona fides*“ fakticky prispievali k tvorbe súkromného práva. Marcianova charakteristika honorárneho práva elegantným spôsobom vyjadřila, že ten živý hlas civilného práva je vlastne prepojenie práva civilného s právom prirodzeným v realite právnych vzťahov, ktoré presadzovali najmä prétori. Takýmto spôsobom princípy spravodlivosti (*ius naturale*) v realite rímskej antiky stáli nad vtedy platným pozitívnym právom. Prétor v čase uvedenia súkromnoprávneho sporu nemusel byť nutne a za každú cenu viazaný platným civilným právom, ale niečím vyšším, a to zmyslom pre spravodlivosť.⁴ Jeho úlohou nebolo len formálne naplniť literu zákona, ale všetkými prostriedkami slúžiť blahu spoluobčanov. Nesmieme zabudnúť na to, že za rozhodnutiami rímskych prétorov obvykle stáli významní právnici (poradný zbor prétora – „*consilium*“), ktorí z pokladu svojej múdrosti, vzdelanosti a životnej skúsenosti im poskytovali cenné právne rady. Pretúra bola totiž významná politická funkcia a právnické vzdelanie nebolo podmienkou na jej personálne obsadenie.

Na záver všeobecnej časti príspevku ešte uvedieme, že prameňom honorárneho práva boli predovšetkým súdne vyhlášky (*edicta*), ale aj rozhodnutia týkajúce sa jednotlivého konkrétneho prípadu (*decreta*). Medzi nástroje úradníckeho práva patrili najmä žaloby, procesné námietky (*exceptiones*) a mimosúdne prostriedky ochrany ako „*interdicta*“ a „*restitutio in integrum*“.

V nasledovnej časti príspevku uvedieme niekoľko konkrétnych oblastí, prostredníctvom ktorých súdni magistráti podporovali, dopĺňali alebo opravovali civilné právo, čím fakticky popri civilnom práve paralelne vytvárali právne normy (*ius honorarium*) napriek tomu, že neboli nositeľmi zákonodarnej moci.

2 BONA FIDES

„*Bona fides*“, doslovne „dobrá viera“, bola právnou kategóriou, ktorá v rímskom práve získala pozíciu všeobecného právneho princípu⁵, ktorý prispel k spravodlivejšiemu rozhodovaniu súkromných sporov. „*Bona fides*“ vychádza zo slova „*fides*“⁶, ktorej základom je vernosť danému slovu, poctivosť, pravdivosť; mravná povinnosť splniť záväzok a pod. Uvedený princíp sa nevzťahoval len na rímskych občanov, ale na všetkých ľudí bez rozdielu príslušnosti k nejakej obci (*civitas*). „Dobrá vieru“ nemôžeme obmedzovať len na dobu, v ktorej sa tento princíp inštitucionalizoval, t. j. keď sa objavil v právnych prameňoch. Tento fenomén je oveľa starší a snád môžeme povedať, že je starší ako samotné právo. Súvisí nielen s obyčajovým právom, ale s tým, čo sa označuje „*fas*“.⁷ Rímske právne pramene neobsahujú definíciu „*fides*“ ako takej. Ale v mimoprávných prameňoch nachádzame vymedzenie tohto pojmu u Marca Tullia Cicera, ktorý sa ho pokúsil definovať ako „základ spravodlivosti“ a ako „stálosť a pravdivosť v sľuboch a dohodách“.⁸

Na základe vyššie uvedeného môžeme konštatovať, že „*bona fides*“ bola súčasťou prirodzeného práva, a to v zmysle ideálnych noriem, ktoré Gaius nazval právo národov (*ius gentium*)⁹. „*Bona fides*“ bola vlastná právu národov (t. j. právu, ktoré Gaius stotožňoval s prirodzeným právom) aj v jeho technickom význame.¹⁰ V tomto zmysle sa „dobrá viera“ chápala ako súbor noriem umožňujúcich vedenie sporov v Ríme s cudzincami alebo medzi cudzincami navzájom, ktoré vytvorila prax cudzineckého prétora. Ten umožňoval cudzincom prístup k súdnym konaniam bez toho, aby sa im muselo udeliť rímske občianstvo.

Prostredníctvom „*bona fides*“ prétor začal uplatňovať zmysel pre vyššiu spravodlivosť tým spôsobom, že začal svoju jurisdikciu rozširovať aj na nároky z neformálne uzavretých kontraktov

³ SKŘEJPEK, M. Vztah přirozeného a platného práva, s. 126.

⁴ LITEWSKI, W. Jurysprudence rzymska, s. 104.

⁵ BLAHO, P. Bona fides v rímskom záväzkovom práve, s. 12.

⁶ Slovom „*Fides*“ Rimania pôvodne označovali jednu z bohýň, ktorá zosobňovala vernosť a pravdivosť a ktorá mala v Ríme svoj vlastný chrám.

⁷ SKŘEJPEK, M. Bona fides - mores maiorum – fas, s. 7-11.

⁸ „Základom spravodlivosti je teda vernosť (*fides*), to je stálosť a pravdivosť v sľuboch a dohodách“, CICERO, M. T. De officiis 1, 7, 23.

⁹ Gai Inst. 1, 1.

¹⁰ FIORI, R.: Bona fides. Formazione, esecuzione e interpretazione del contratto nella tradizione civilistica, s. 98-120.

(kúpa, nájom, príkazná zmluva, spoločenská zmluva). V legisakčnom procese sa takýmto neformálne uzavretým kontraktom nemohla poskytnúť právna ochrana, lebo plnenie v rámci nich dohodnuté nebolo garantované formálnym právnym úkonom. Keď sa na prelome tretieho a druhého storočia pred n. l. presadila požiadavka poskytnúť aj takýmto kontraktom záväznosť, tak im prétor začal poskytovať právnu ochranu v súdnom spore (nie však podľa civilného práva), ale len na základe zmluvnej dôvery (*ex fide bona*). Postupne sa tak utvorila skupina nárokov nazývaných „*bonae fidei iudicia*“ (záväzky spočívajúce na dobromyseľnosti). Preto Gaius mohol vo svojich Inštitúciách vymenovať celý rad žalôb obsahujúcich doložku „*ex fide bona*“, kde sudca musel prihliadať na rôzne vedľajšie okolnosti vrátane nepísaných obchodných zvyklostí.¹¹ Dobrá viera zohrala v rozvoji rímskeho obligáčného práva veľkú úlohu, pretože sa vychádzalo z presvedčenia, že slušnosť, dobrá viera, dobromyseľnosť zaväzujú práve tak ako zákon.

„*Fides*“ nereflektovala len v právnych vzťahoch záväzkového práva, ale sa s ňou stretávame aj v ostatných oblastiach majetkového práva. Dobrá viera súvisela s týmito právnymi inštitútmi: „*actio Publiciana*“; „*fructus consumpti*“; „*possessio bonae fidei*“; „*possessio malae fidei*“; „*iudicia stricti iuris*“; „*usucapio*“ a „*mala fides superveniens non nocet*“; „*fiducia*“; „*iudicia bonae fidei*“; „*iudicia stricti iuris*“; „*aequitas*“; „*bonum et aequum*“; atď.

V prenesenom zmysle slova *bona fides* bola akýmsi meradlom alebo kritériom, podľa ktorého sudca hodnotil nielen obsah, ale aj rozsah právneho vzťahu. To znamená, že hodnotil nielen to, na čom sa strany neformálne dohodli, ale aj to, čo sa malo plniť s ohľadom na konkrétne okolnosti prípadu a miestne zvyky, či s ohľadom na všeobecné mravy. Ide teda o špecifický právny pojem, ktorý obsahuje aj morálne prvky.¹²

3 FORMULA FICTICIA

Fiktívna formula bola ďalším technickým prostriedkom prétora, prostredníctvom ktorého pôsobil na nepružné civilné právo. Prétor v žalobnej formule nariadil sudcovi, aby pracoval s určitou fikciou, t. j. aby si primyslel alebo odmyslel určitý predpoklad, ktorý vyžadovalo civilné právo. Prétor v zásade vychádzal z civilného práva a jeho princípy vzťahoval aj na také skutkové podstaty, ktoré civilné právo nebralo do úvahy. Napríklad podľa Zákona XII tabúl a podľa *lex Aquilia* povinnosť zaplatať pokuty z dôvodu krádeže veci (*furtum*) alebo z dôvodu bezprávneho poškodenia cudzej veci (*damnum iniuria datum*) sa vzťahovala len na rímskych občanov. Prétor však uvedené skutkové podstaty rozšíril aj pre cudzincov a to tým spôsobom, že sudcovi nariadil, aby si primyslel, že žalobca alebo žalovaný je rímsky občan a nie cudzinec. Pripomíname, že na fikcii bola založená aj známa Publiciánska žaloba, ktorá je nazvaná podľa prétora Publicia, ktorý ju okolo roku 70 pred n. l. zaradil do svojho prétorského ediktu, a takto sa stal podľa rímskej tradície jej tvorcom. Vznik tejto žaloby súvisí aj so vznikom prétorského bonitárneho vlastníctva.¹³ Na fikcii bola založená aj ochrana prétorského dediča.¹⁴

¹¹ „*Sunt autem bonae fidei iudicia haec: ex empto uendito, locato conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, fiduciae, pro socio, tutelae, rei uxoriae. Liberum est tamen iudici nullam omnino iniucem compensationis rationem habere; nec enim aperte formulae uerbis praecipitur, sed quia id bonae fidei iudicio conueniens uidetur, ideo officio eius contineri creditur*“ (Gai Inst. 4, 62-63).

„Žaloby *bonae fidei* sú potom tieto: z kúpy a predaja, z nájmu a prenájmu, z konania bez príkazu, z príkaznej zmluvy, z úschovy, z fiducie, zo spoločenskej zmluvy, z poručníctva, na vydanie vena, z vypožičania, z ručného zálohu, na rozdelenie rodinného majetku, na rozdelenie spoluvlastníctva. Záleží však na vôli sudcu, či prihliadne na možnosť vzájomnej kompenzácie (započítania). Slová (žalobnej) formuly mu to ani výslovne neprikazujú, ale pretože pri žalobách *bonae fidei* sa kompenzácia považuje za vhodné, má sa za to, že to patrí k jeho povinnostiam“ (Gai Inst. 4, 62-63).

¹² ORESTANO, R. *Introduzione allo studio del diritto romano*, s. 186.

¹³ Publiciánska žaloba sa aplikovala v dvoch prípadoch: a) niekto prijal od kviritského vlastníka mancipačnú vec „*ex iusta causa*“ ale len neformálnym spôsobom; b) niekto prijal vec „*ex iusta causa*“ od nevlastníka, ktorý sa dodatočne stal kviritským vlastníkom, napríklad dedením.

¹⁴ Úprava intestátného dedenia podľa Zákona XII tabúl sa pomerne skoro ukázala ako nespravodlivá (Gai Inst. 3, 19-25) a to hlavne z dvoch príčin: a) dedič boli povolaní len agnāti, b) z bočných agnátov boli povolávaní dedič len tí najbližší. Uvedené nedostatky sa prétor rozhodol odstrániť tým spôsobom, že rozšíril okruh osôb povolaných dedič zo zákona aj o pokrvných príbuzných, ktorí prestali byť podriadení moci zomrelého (predovšetkým išlo o emancipované deti závetcu). Na ochranu

4 ŽALOBA PRE DANÝ PRÍPAD (FORMULA IN FACTUM CONCEPTA)

Nezriedka sa stávalo, že prétor v žalobnej formulácii uvádzal určitú hypotetickú skutkovú podstatu bez toho, aby sa odvolával na konkrétnu existujúcu normu. Ak sa takáto skutková podstata ukázala ako pravdivá, tak žalovaný mal byť odsúdený. Išlo o situácie, v ktorých prétor považoval za potrebné chrániť určitý vzťah medzi ľuďmi, ktorý bol mimo oblasť civilného práva. Prétor dal takúto skutkovú podstatu vzťahu do intencie žaloby a sudcovi uložil odsúdiť žalovaného, ak sa skutková podstata ukázala pravdivá. V takýchto prípadoch sudca neskúmal žalobcov nárok ani z hľadiska zásad *ius civile*, ani z hľadiska *bona fides*, ale skúmal len to, či je skutková podstata pravdivá. Do uvedenej kategórie možno zaradiť formulu žaloby o zlomyseľnom správaní (*actio de dolo*). Podľa civilného práva podvod nemal vplyv na platnosť právneho úkonu. Ochrana proti podvodu zaviedol až prétor, a to aj poskytnutím žaloby z podvodu ako subsidiárnej žaloby trestného práva. Znenie formuly žaloby o zlomyseľnom správaní (*actio de dolo*). „Ak sa preukáže, že zlomyseľnosťou žalovaného sa stal fakt, že žalobca odovzdal žalovanému pozemok, o ktorý ide, sudca odsúdi žalovaného, ak sa to nepreukáže, oslobodí ho“.¹⁵

5 NÁMIETKA (EXCEPTIO)

Bola dôležitým prostriedkom, ktorý vo formulovom procese do praxe zaviedol prétor a ktorý prispel k spravodlivejšiemu riešeniu sporov.¹⁶ V podstate išlo o dovoľenie prétorovi, aby žalovaný zasiahol do procesnej formuly tým, že uviedol také skutočnosti, ktoré síce žalobcovo právo nepopierali, ale poukazovali na to, že je už napr. neopodstatnené. Niektoré z námietok priamo vychádzali z civilného práva, existovali však skutočnosti, ktoré civilné právo ignorovalo, ale prétor im prikladal právnu relevanciu. Z tohto dôvodu prétor uvedené skutočnosti do procesnej formuly zapísal a tým donútil sudcu, aby sa nimi zaoberal. Námietky, ktoré mali oporu v civilnom práve boli napr. „*exceptio Senatus consulti Macedoniani*“ alebo „*exceptio legis Cinciae*“. Námietky majúce oporu v prétorskom práve boli napr. námietka podvodu alebo námietka donútenia. V tomto zmysle námietka bola efektívnym prostriedkom slúžiacim na opravu nespravodlivých zákonov.¹⁷

6 MIMOŽALOBNÁ PRÉTORSKÁ OCHRANA

Prétor ako nositeľ jurisdikčnej moci, ale aj ako nositeľ úradnej moci (*imperium*), bol okrem iného povinný preventívne bdieť nad zachovávaním poriadku a pokoja v spoločnosti a nečakať na to, kým sa spory medzi občanmi vyostria do tej miery, že ich bude nutné riešiť súdnou cestou. Z tohto dôvodu prétor, v snahe predísť súdnym sporom, nemohol ostať pasívny, keď sa občan na neho obrátil o pomoc s nejakou žiadosťou. Prétor sa spravidla so žiadosťou oboznámil a potom autoritatívne rozhodol. Týmto spôsobom mimo procesu (*iurisdictio voluntaria*) vznikali rôzne opatrenia a rozhodnutia, ktoré sa dotýkali ochrany súkromných práv a zároveň neboli výkonom súdnej moci, ale boli výkonom magistrátskeho impéria. Najväčší rozvoj mimožalobných prostriedkov nastal

prétorského dediča (ktorému bola priznaná držba pozostalosti) slúžil zvláštny interdikt „*Quorum bonorum*“, prostredníctvom ktorého sa takýto prétorský dedič (ako „*bonorum possessor*“) mohol domáhať vydania pozostalosti od každého jej držiteľa. Uvedený interdikt bol účinný aj proti civilnému dedičovi. Ten síce ešte proti prétorskému dedičovi mohol uplatniť svoju civilnú dedičskú žalobu (*hereditatis petitio*), avšak tá mohla byť úspešná len v prípade „*bonorum possessio sine re*“, teda len ak by prétor udelil držbu pozostalosti ako vecne nepodloženú.

¹⁵ BRTKO, R. Právne aktivity rímskych prétorov v období Rímskej republiky (510 pred n.l. – 27 pred n.l.), s. 25.

¹⁶ V dobe legisakčného procesu sa námietky nepoužívali, porovnaj Gai Inst. 4, 108.

¹⁷ Námietky sa rozdeľovali podľa viacerých kritérií. Podľa právneho základu (Gai 4, 118) na civilné (napr. „*exceptio iusti domini*“ proti „*actio Publiciana*“) a prétorské (napr. „*exceptio doli, metus*“, ako aj „*exceptio rei venditae et traditae*“ proti „*rei vindicatio*“). Z hľadiska použiteľnosti v závislosti od plynutia času (Gai D. 44, 1, 3) na „*exceptiones perpetuae*“ (žalovaný ich mohol uplatniť kedykoľvek, napr. „*exceptio rei iudicatae vel in iudicium deductae*“) a na „*exceptiones temporales*“ (žalovanému poskytovali ochranu len na určitú dobu, napr. „*exceptio pacti conventi, ne intra tempus peteretur*“ – námietka, že žalobca nebude do určitej doby vymáhať plnenie). Z hľadiska proponovania v prétorskom edikte (Gai Inst. 4, 118) na „*exceptiones propositae*“ (explicitne uvedené v prétorskom edikte) a na „*exceptiones utiles, in factum*“ (udelené prétorom pre konkrétny prípad).

v klasickom období rímskeho právneho poriadku, teda v čase vrcholného rozkvetu prétorského práva. Išlo najmä o: a) interdikty (*interdicta*), b) navrátenie do predošlého stavu (*restitutio in integrum*), c) uvedenie do držby (*missio in possessionem*), d) prétorské stipulácie (*praetoriae stipulationes* alebo *cautiones*).

7 ZÁVER

Obdivujeme vynaliezavosť Rimanov, a ich zmysel pre spravodlivosť (*aequitas*), ktorá po technickej stránke bola presadzovaná súdnymi magistrátmi pomocou súboru noriem nazývaných „*ius honorarium*“. Honorárne právo je dôkazom toho, že Rimania právo (*ius*) odvádzali zo spravodlivosti (*iustitia*) a nie naopak. Musíme však dodať, že názory na to, čo je a čo nie je spravodlivé, neboli, nie sú a ani nikdy nebudú vždy rovnaké. Každá doba prináša svoj vlastný pohľad na túto elementárnu otázku.

Použitá literatúra:

- ALBERTARIO, E.: Studi di diritto romano. Storia, metodologia, esegesi. Milano: Giuffrè editore, 1937. 1937 s.
- BLAHO, P.: Bona fides v rímskom záväzkovom práve. In: Bona fides. Sborník z konferencie, Praha: Ediční středisko Právnické fakulty Univerzity Karlovy Praha, 2000, s. 12-29. ISBN 80-85889-33-1
- BONFANTE, P. Instituce římského práva. 9. vyd. Brno: ČS a. s. Právník, (preklad Jan Vážný) 1932. 744 s.
- BRTKO, R.: Právne aktivity rímskych prétorov v období Rímskej republiky (510 pred n.l. – 27 pred n.l.). In: Právne aspekty verejnej správy. Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, 2011, s. 19-28. ISBN 978-80-8137-006-9.
- FIORI, R.: Bona fides. Formazione, esecuzione e interpretazione del contratto nella tradizione civilistica. In: Modelli teorici e metodologici nella storia del diritto privato 4. Napoli: Jovene Editore, 2011. 456 s. ISBN 978-8824320702.
- LITEWSKI, W.: Jurysprudencja rzymska. Kraków: UJ, 2000. 168 s. ISBN 83-233-1387-3.
- LOMBARDI, G.: Sul concetto di „ius gentium“. Roma: Istituto di Diritto Romano, 1947. 403 s.
- ORESTANO, R. Introduzione allo studio del diritto romano. Bologna: Mulino, 1987. 668 s. ISBN 88-15-00991-4.
- SKŘEJPEK, M.: Bona fides - mores maiorum – fas. In: Bona fides. Sborník z konferencie, Praha: Ediční středisko Právnické fakulty Univerzity Karlovy Praha, 2000, s. 7-11. ISBN 80-85889-33-1
- SKŘEJPEK, M.: Vztah přirozeného a platného práva. In: Ius naturale – ius civile – ius gentium. Miesto a úloha prirodzeného práva v prostredí rímskeho práva. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 119-132. ISBN 978-80-7160-346-7.
- STRAUSS, L.: Natural Right and History. The University of Chicago Press, Chicago – London: 1953 (trad. it. di N. Pierrì, Diritto Naturale e Storia. Venezia: Neri Pozza editore. 1957). 314 s. ISBN 978-8873052524.

Kontaktné údaje:

prof. et doc. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.
robert.brtko@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva
Šafárikovo nám. č. 6
P.O.BOX 313
810 00 Bratislava
Slovenská republika

OBČIANSTVO – DÔVOD A VÝCHODISKO Z KRÍZY: SOCIÁLNA VOJNA V 91 – 88 P.N.L.

Valéria Terézia Dančiaková

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The contribution deals with the institute of the Roman citizenship during Roman republic and the reason leading to the Social War in the years 91 – 88 BCE, which resulted in the enfranchisement of Italian allies, as closest neighbors of Rome with fairly extensive privileges, however, without the status of a Roman citizen. To understand the complexity of the crisis that led to the war, it is important to characterize the institute of Roman citizenship itself concerning the rights, or privileges, that were acknowledged to its bearer. The Roman citizenship in its wholeness is then supplemented with different regimes, within which the individual groups of people were awarded only a certain set of rights connected to the citizenship, or they would acquire Roman citizenship excluding some of the rights, most usually the *ius suffragii* that would enable them to influence the decision-making processes in the emerging world empire.

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá inštitútom rímskeho občianstva v období Rímskej republiky a dôvodmi vzniku Spojeneckej vojny v rokoch 91 – 88 p.n.l., ktorej výsledkom bolo udelenie rímskeho občianstva italským spojencom, ako bezprostredným susedom Ríma s pomerne široko koncipovanými privilégiami avšak bez statusu občan. Pre pochopenie komplexnosti krízy, ktorá viedla k vojne je potrebné charakterizovať aj samotný inštitút rímskeho občianstva z hľadiska práv, respektíve privilégii, ktoré jeho nositeľovi priznávalo. Na rímske občianstvo v jeho úplnosti potom nadväzujú aj rôzne režimy, v rámci ktorých boli jednotlivým skupinám obyvateľstva udelené len niektoré z práv viazaných na rímske občianstvo, prípadne získavali rímske občianstvo s vylúčením užívania niektorých práv, najmä *ius suffragii*, ktoré by im umožňovalo vplyvať na rozhodovacie procesy vo vznikajúcej svetovej ríši.

Key words: crisis, citizenship, citizen, Roman republic, Social War, Italian allies, right, privilege

Kľúčové slová: kríza, občianstvo, občan, Rímska republika, Spojenecká vojna, italskí spojenci, právo, privilégium

1 ÚVOD

O sociálnej vojne v období Rímskej republiky, ktorá sa odohrala v rokoch 91 – 88 p.n.l. sa v odbornej literatúre píše pomerne mnoho a hoci sa bádatelia zhodujú na udelení rímskeho občianstva ako východisku z nej, zredukovanie jej príčin na túžbu po rímskom občianstve je zjednodušením problému, keďže italskí spojenci mali pomerne široké práva, ktoré sa z veľkej časti prekrývali s právami prislúchajúcimi k občiansku. Pre hlbšie pochopenie problémov, ktoré viedli k vzniku vojny v rokoch 91 – 88 p.n.l. je potrebné sa pozrieť nielen na historické udalosti, ktoré k vojne bezprostredne viedli, ale aj na samotné občianstvo a súbor práv, ktoré svojmu nositeľovi zaručovalo, ako aj na postavenie tzv. socii, kam spadali práve italskí spojenci. Súčasťou problému sú aj zákony týkajúce sa *ager publicus* z dielne Gracchovcov a Lívia Drusa ml., ktoré boli vydané v prvej polovici druhého storočia p.n.l. a začiatkom prvého storočia p.n.l. a riešili prerozdelenie verejnej pôdy aj vo vzťahu k italským spojencom.

2 RÍMSKE OBČIANSTVO

Mnohí bádatelia rímske občianstvo charakterizujú nielen ako právny vzťah medzi jednotlivcom a štátnym útvarom, ktorého je príslušníkom, ale aj ako privilégium, čomu nakoniec zodpovedá aj spôsob a situácie, za ktorých bolo často udeľované. Zároveň bolo rímske občianstvo „*projevem*

osobného vzťahu jedinca, a to jak k Římské obci, tak k jejím hodnotám, kulturnímu dědictví, jejím autoritám, a to jak ve smyslu mocenském, tak i společenském i náboženském“.¹

Napriek tomu, že hovoríme o rímskom občianstve, ani Rimania samotní nemohli užívať všetky občianske právo rovnako, keďže dlho sa striktné rozlišovalo medzi patricijmi, ktorí boli v zásade jediní považovaní za občanov so všetkými právami, ktoré k občianstvu patrili a plebejcami ako druhotriednou kategóriou obyvateľstva mesta Rím. Rozdiel medzi patricijmi a plebejcami bol postupne odstránený v priebehu niekoľkých storočí ako reakcia na viaceré vyst'ahovania plebejcov z Ríma od piateho do tretieho storočia, kedy plebejci získali nielen postavenia občanov, ale nakoniec aj uznanie svojich rozhodnutí tvorených v rámci plebejských zhromaždení ako všeobecných zákonov v prípade schválenia senátom.

Ďalším aspektom rímskeho občianstva je aplikácia princípu personality počas väčšej časti existencie Ríma, kam spadá práve aj obdobie Rímskej republiky. Nevzťahovalo sa teda na obyvateľov určitého územia, ale bolo späté s Rimanmi bez ohľadu na miesto, kde sa práve nachádzali. Pre cudzincov v meste Rím to neznamenalo, že neboli podriadení nijako rímskemu *ius civile*, ale skôr skutočnosť, že nepoživali jeho ochranu. Cudzinci sa v Ríme nachádzali, najmä z dôvodu obchodných aktivít a preto bolo potrebné regulovať vzájomné interakcie a riešiť prípadné spory medzi nimi navzájom, ako a aj medzi cudzincami a rímskymi občanmi. Na tento účel bol v roku 241 p.n.l. zriadený úrad cudzineckého prátoru, ktorý „riešil kontroverzie, ktoré sa týkali obchodného styku: kúpa, prevod vlastníckeho práva, zmluva o poskytnutí služby atď“. Bolo v záujme bezpečnosti a vzájomnej dôvery pozitívne riešiť uvedenú problematiku.² Takto sa počet prátorov v meste Rím zvýšil na dvoch, keďže dovtedy poznali len mestského prátoru. Právomoci mali v zásade totožné, rozdielna bola len jurisdikcia, ktorá im bola pridelovaná lósom, a teda že mestský prátor rozhodoval výlučne spory medzi občanmi a cudzinecký, ako sme spomínali spory, kde bola aspoň jedna strana cudzinec.³

S princípom personality sa do určitej miery spája aj nemožnosť dvojitého občianstva. Nadobudnutie rímskeho občianstva znamenalo prakticky počas celého obdobia republiky, stratu miestneho občianstva, čím sa jednotlivец vylúčil z možnosti budovať si politickú kariéru na miestnej úrovni. Až neskôr, približne v prvom storočí sa objavujú situácie, kedy sa zdá, že bolo možné si udržať aj príslušnosť k miestnemu obyvateľstvu popri rímskom občianstve.⁴

Pomerne skoro začali Rimania využívať rímske občianstvo ako politický nástroj a aspoň niektoré práva, ktoré sa s ním spájali začali udeľovať svojim bezprostredným susedom na Apeninskom polostrove, Latínom. Práve z tejto praxe pochádza aj názov pre obyvateľstvo s obmedzenými právami v rámci *ius civile*, Latíni, hoci neskôr sa nespájali už výlučne s obyvateľmi antickej Itálie.⁵ Rímske občianstvo priznávalo svojmu nositeľovi (v prípade, že ho získal v úplnosti) viacero významných práv, ktoré mu umožňovali nielen plne využívať možnosti a ochranu vyplývajúcu z *ius civile*, ale aj zapájať sa do verejného života a brániť sa voči obzvlášť prísny trestom v prípade odsúdenia.

Viacero práv, ktoré boli v zásade späté s rímskym občianstvom Rimania zvykli udeľovať, či už svojim bezprostredným susedom, alebo spojencom, a to jednak za účelom rozvoja obchodných vzťahov, ako aj vytvárania obranných spojení. Medzi práva, o ktoré sa Rimania boli ochotní podeliť patrilo napríklad *ius commercii*, ktoré zaručovalo možnosť obchodovania v najširšom zmysle, keďže umožňovalo prístup k výsostne rímskym inštitútom nadobúdania vlastníctva, ako *mancipatio*. Ďalším významným právom bolo *ius conubii*, ktoré zas povoľovalo nositeľovi uzatvoriť manželstvo v rímskym občianom a jeho dôsledkom bol následný zisk rímskeho občianstva pre potomstvo z takto uzavretého manželstva. Ďalšími právami boli *ius sacrorum*, teda právo zúčastňovať sa na náboženských úkonoch a z tých bytostne dôležitých a prakticky nedosiahnuteľných *ius provocationis*, ako „právo dovolať sa k celej rímskej obci proti rozsudku smrti“⁶. Rímsky občan sa mohol odvolať

¹ SKŘEJPEK, M., BĚLOVSKÝ, P., STLOUKAOLOVÁ, K. Cizinci, hranice a integrace v dějinách, s. 27

² BRTKO, R. Právne aktivity rímskych prátorov v období Rímskej republiky (510 pred n.l. – 27 pred n.l.), s. 27

³ BRTKO, R. Postavenie a právomoci štátnych úradov (magistrátúr) v období rímskej republiky (510 pred n.l. – 27 pred n.l.)

⁴ MOURTISEN, H. II The Making of Second Century Italy, s. 87–91

⁵ NICHOLAS, B., METZGER, E. An Introduction to Roman Law, s. 64

⁶ REBRO, K., BLAHO, P. Rímske právo, s. 133

(*provocatio ad populum*) konkrétne proti trestu smrti, bičovaniu s vysokej peňažnej pokute, pričom toto právo spomedzi rímskych občanov nemali herci a posádka vojenskej lode. Porušenie tohto práva sa pokladalo za verejnú násilie a podliehalo prísnemu trestaniu.⁷ Ďalšími právami boli *ius suffragii* a *ius honorum* súvisiace s možnosťou podieľať sa na voľbe a byť do úradu volený. S tým druhým až taký problém nebol, keďže aj spojenci často zastávali rôzne rímske úrady, ale z možnosti ovplyvňovať politiku cez voľby boli spojenci vylúčení.

V zásade sa získavalo rímske občianstvo tým najprirodzenejším spôsobom narodením sa rímskym občanom alebo rímskemu občanovi a jednotlivcovi s *ius conubii*. Rovnako však bolo možné občianstvo získať jeho udelením, alebo v prípade otrokov to bolo prepustením otroka tzv. civilným spôsobom. Špecifická situácia nastala v roku 212 n.l., kedy Caracalla vydal *Constitutio Antoniana* udeľujúce občianstvo všetkým obyvateľom ríše s výnimkou Latínov *iuniani*, teda otrokov prepustených na slobodu prétorským spôsobom a peregrínov *dediticii*, čo boli príslušníci tých podrobených národov, ktoré sa do posledného momentu odmietli Rímu vzdať.

Obyvateľstvo sa pôvodne delilo na občanov a cudzincov. Rozvíjanie priateľských vzťahov a spolupráca s bezprostrednými susedmi, ako aj snaha vynútiť si lojalitu dobytých území postupne vytvorili rôzne kategórie, obyvateľstva, ktoré sa nachádzali niekde medzi cudzincom a občanom, ako to bolo práve aj v prípade italských Latínov, teda išlo o akýchsi čiastočných rímskych občanov.⁸ Z tohto hľadiska by sme občanov ako takých mohli rozdeliť v zásade do troch kategórií, a to (1) rímskych občanov so všetkými právami žijúcich priamo v Ríme; (2) občanov, ktorí žili v mestách, ktorým Rím udelil plné občianstvo zvané *oppida civium Romanorum*, pričom ich obyvatelia zostávali žiť vo svojich mestách, ktoré požívali administratívnu autonómiu; (3) *municipia civium Romanorum* tvorili striktné *cives sine suffragio*, ktoré získali len niektoré z práv a privilégií rímskeho občianstva, hoci šlo v zásade o prechodnú dobu, kedy sa mali obyvatelia adaptovať na rímsky systém a následne získali plné rímske občianstvo a do roku 133 prakticky vymizli; (4) ďalej to boli kolónie plnoprávných rímskych občanov vrátane práva voliť, hoci toto mohli (z pochopiteľných dôvodov) uplatňovať len v prípade, že sa nachádzali priamo v Ríme. Títo mali spočiatku úľavu z vojenskej povinnosti no na oplátku museli zabezpečovať ochranu pobrežia pred nájazdmi; (5) nakoniec to boli členovia rôznych vidieckych usadlostí ako *fora a conciliabula civium Romanorum*.⁹

Tu teba obzvlášť zdôrazniť obrat, ktorý v období republiky nastal vo vzťahu k využívaniu občianstva ako politického nástroja, a to najmä vo vzťahu k dôvodom, ktoré následne viedli k vzniku Spojeneckej vojny. V prvopočiatoch totiž Rím využíval inštitút občianstva ako nástroj podrobenia dobytých území. Neudeľovali ho teda spojencom, ale naopak rebelom, a územiám, ktoré im vojensky vzdorovali a to za účelom ich tesnejšieho pripútania k Rímu. Spojencom bývalo občianstvo naopak len ponúknuté, ale tí z dôvodu túžby zachovať si nezávislosť preferovali zachovanie jednotlivých práv, ako *ius conubium* alebo *ius commercium*.¹⁰ Hraničným rokom je tu najmä rok 338, teda koniec Latinskej vojny. Staré latinské mestá získali občianstvo, zatiaľ čo vzdialenejšie oblasti nový, nižší status občanov, ktorý im upieral právo zúčastňovať sa voľieb, teda *civitas sine suffragio*. Niektoré privilegované komunity si dokázali zachovať úplnú nezávislosť a kolónie získavali len status kolónií s Latinskými právami. Úplne táto prax anektovania s udelením občianstva zanikla zrejme v priebehu tretieho storočia a porazené štáty sa pripájali k Rímu už len na základe spojeneckých zmlúv, pričom posledná anexia sa udiala v roku 267 po rebélii západného Samnia. Tu dochádza k zmene vnímania významu občianstva na určitý privilegovaný status a v priebehu nasledujúceho, druhého storočia (od roku 180) vystriedali kolónie s latinskými právami kolónie rímskych občanov a to aj mimo územia Itálie a občianstvo sa začalo využívať ako inštrument na odmeňovanie lojálnych spojencov, ako aj výnimočných jednotlivcov, pričom z počiatku sa vyžadovalo prijatie zákona o jeho udelení rímskym ľudom, pričom neskôr ho vedeli udeliť aj jednotlivci, alebo sa tak dialo automaticky na základe držby úradu v rámci latinských práv.¹¹

⁷ GREGOR, M. Lex Iulia de vi a jej odkaz v Digestách, s. 77–79

⁸ RIGGSBY, A. M. Roman Law and the Legal World of the Romans, s. 104

⁹ SCULLARD, H. H. From the Gracchi to Nero, s. 13–14

¹⁰ ANDO, C. Making Romans, s. 176–178

¹¹ LAVAN, M. The Foundation of Empire?, s. 24–27

3 SOCII – ITALSKÍ SPOJENCI A LATÍNI

Vznik italských spojencov Ríma je nevyhnutne prepojený aj so samotnou geografiou oblasti, kde mesto Rím vzniklo. Na porovnanie môžeme použiť grécke mestské štáty, ktoré existovali v zásade samostatne a len výnimočne sa spájali, aby odrazili spoločného nepriateľa, čo bolo umožnené aj ich geografiou, keďže krajina, kde vznikali im poskytovala prirodzené bariéry a možnosť obrany. Toto nie je možné povedať o okolí mesta Rím, ktoré tvorené planinou, dôsledkom čoho aj Rím samotný nebol schopný existovať v situácii absolútnej separácie od svojich susedov, ale naopak bol nútený s nimi nadväzovať priateľské vzťahy a utvárať spojenectvá, keďže krajina neposkytovala ani Rímu ani jeho susedom dostatočnú ochranu.¹²

S postupom času si Rím upevňoval svoju pozíciu uzatváral s okolitými kmeňmi rôzne zmluvy, pričom kolektívne zmluvy, v tomto prípade vznik Latinskej Ligy ako obranného zoskupenia, nevylučovala existenciu ďalších individuálnych zmlúv s jednotlivými štátnymi útvarmi. Vzájomné vzťahy samozrejme neboli vždy ideálne a politické ambície jednotlivých štátnych útvarov často viedli k vzájomným sporom. Rím v zásade vychádzal z týchto sporov víťazne a podľa toho či, sa protivníci vzdali dobrovoľne alebo odporovali do posledného moment, boli s nimi vytvárané aj spojenecké zmluvy, a to rovné, alebo nerovné. Výrazný bol napríklad rozdiel v povinnosti vyslať vojenské jednotky na pomoc Rímu, kde v jednom prípade sa pripájali samostatne k Rímskej armáde pod svojím vlastným menom a velením a v druhom vznikala povinnosť poskytovať vojakov priamo ako súčasť rímskej armády. Spojenecké zmluvy, ktoré Rím postupne za týchto okolností uzatváral s okolitými italskými komunitami vyústili do ich nevýhodného postavenia, keďže skrze ne Rím získal kontrolu nad ich zahraničnou politikou a už spomínanou vojenskou silou, hoci na druhej strane im tento vzťah poskytoval nemalé výhody najmä v oblasti obchodu. Spojenci si síce zachovávali svoju nezávislosť, ale zmluvy ich nútili (ako sme už spomínali) vytvárať armádu pre potreby Ríma, platiť ju a zároveň konať v súlade s rímskou zahraničnou politikou. Výhodami v tomto vzťahu boli potom podieľ na vojnovej koristi a udeľovanie pozemkov vojnovým veteránom, ako aj podpora miestnej aristokracie.¹³

Skutočnosť, že vo viacerých prípadoch (napríklad Hannibalova kampaň) sa niektorí z týchto spojencov pripojili k nepriateľom Ríma ukazuje, do akej miery sa napriek spoločným zmluvám vnímali ako samostatné subjekty zahraničnej politiky a nezávislé od Ríma. Práve toto nejednoznačné postavenie prispelo k vzniku konfliktov, ktoré nakoniec viedli k Spojeneckej vojne. Na jednej strane sa spojenci cítili byť s Rímom rovní, no na druhej strane, hoci im Rím formálne poskytoval nezávislosť a umožňoval im podieľať sa na obchode, ako aj zastávať rôzne úrady, nachádzal spôsoby, ako im dať najavo, že nie sú si s rímskymi občanmi na jednej úrovni.

Spojencov Ríma Scullard delí do dvoch skupín, a to privilegovanejších *socii nominis Latini*, teda Latínov, a potom ostatných spojencov pod názvom *civitates foederatae*, ktorých vzťah s Rímom určovali zmluvy, či už rovné alebo nerovné, o ktorých sme sa zmieňovali vyššie. Latínov môžeme rovnako kategorizovať do niekoľkých skupín, a to: (1) niektoré pôvodné Latinské mestá, ktorých status sa odvodzoval od stavu, ktorý nastal po rozpustení Latinskej ligy v roku 338 p.n.l.; (2) prvé kolónie Latínov, ktoré vznikli v rámci spoločného pôsobenia Ríma a Latínov v rámci Latinskej ligy pred rokom 340; (3) a nakoniec oveľa väčší počet latinských kolónií založených priamo Rímom po zániku Latinskej ligy založené rímskymi kolonistami, ktorí sa vzdali občianstva, aby získali pôdu v nich. Táto skutočnosť však na druhej strane zaručovala týmto kolóniám mnohé privilégia, ako *ius conubii*, *ius commercii*, *ius migrationis*, teda možnosť získať občianstvo po presťahovaní sa do Ríma a zaregistrovaní sa do cenzu, neskôr nahradené *ius adipiscendi civitatem Romanam per magistratum*, ako aj *ius sufragii ferendi*, ktoré umožňovalo ktorémukoľvek Latínovi z takejto kolónie zúčastniť sa voľby v prípade, že sa nachádzal v Ríme. Tieto kolónie tvorili nezávislé štáty so svojím vlastným vládnym aparátom, ktoré boli oslobodené od daní aj poplatkov, avšak museli poskytnúť rímskej armáde vojenskú silu.¹⁴

¹² SHERWIN-WHITE, A. N. The Roman Citizenship, s. 5–7

¹³ SCOPACASA, R. An Allied View of Integration, s. 39–40

¹⁴ SCULLARD, H. H. From the Gracchi to Nero, s. 14–15

3.1 Reformy - dôvody pre nespokojnosť

Ak pátrame dôvodoch, ktoré viedli k vzniku ozbrojeného konfliktu, môžeme len súhlasiť s Bruntom, že pre nás nebudú smerodajné záujmy bežnej populácie, ale záujmy tých jednotlivcov, ktorí zastávali vedúce postavenie v spojeneckých komunitách a ktorí boli schopní usmerňovať ďalší osud území, ktoré obývali, prípadne priamo spravovali.

Čo sa týka obsadzovania zeme, je potrebné rozlišovať medzi Latínmi a italskými spojencami. Latíni, keďže požívali latinské práva nemali problém sa usadzovať v tzv. Latinských kolóniách, keďže ich status sa nijako nemenil. To však neplatilo pre italských spojencov, v prípade ktorých, ako uvádza Roselaar, jediná zmienka o možnosti usadiť na území kolónií po roku 338 sa nachádza v Liv. 33.24.8 – 9. kde sa hovorí o možnosti usadiť sa v Cosa, ktorá dostala povolenie regrutovať osadníkov aj mimo Latínov a Rimanov, keďže ich populácia nebola dostačujúca na obsadenie voľnej zeme. V prípade Rímskych kolónií to však možné nebolo, keďže ich obyvatelia boli rímski občania a v tejto dobe sa Rím zdráhal udeľovať rímske občianstvo spojencom. Archeologické nálezy ukazujú však, že do týchto kolónií neprichádzali ako oficiálni kolonisti, ale jednoducho ako prisťahovalci až po ich založení ako *incolae*.¹⁵ V zásade sa zdá, že italskí spojenci sa mohli usadzovať kdekoľvek v Itálii v rástane kolónií, okrem Rímskych kolónií.

Prvé problémy vyplývajúce zo vzájomného vzťahu spojencov a Ríma sa samozrejme objavili už skôr. Tu môžeme spomenúť napríklad neposkytnutie spravodlivého podielu z vojnovkej koristi v roku 177, alebo *Leges Porciae*, ktoré zmierňovali niektoré tvrdé podmienky vojenskej služby ale len v prospech rímskych občanov, ako aj rôzne prípady zneužívania moci rímskymi úradníkmi na miestnej úrovni v provinciách, čo sa však opäť týkalo len rímskych občanov.

Už pred reformami z dielne Gracchovcov vo vzťahu k *ager publicus* sa sféra vplyvu Ríma postupne rozširovala do území italských spojencov. Ako upozorňuje Nagle, územia mnohých kmeňov boli pod vplyvom rímskej rozpínavosti popretkávané latinskými kolóniami a územia obývanými rímskymi občanmi, či územia priamo anektovanými Rómom. Gracchovská územná reforma túto tendenciu ešte viac podporila, pričom samozrejme Rimania zaberali najúrodnejšie časti území,¹⁶ čo logicky nebolo po chuti spojencom, ktorí takto prichádzali o pôdu, ktorú by vedeli využívať sami a okrem toho sa stále vnímali ako územia nezávislé od Ríma, hoci previazané spojeneckými zmluvami.

Všeobecne väčšina z bádateľov uvádza práve Gracchovské pozemkové reformy ako jednu z hlavných príčin Spojeneckej vojny, hoci sa udiali viac ako 40 rokov pre vypuknutím vojny. Otázka vzniku nepokojov je spojená s prístupom italských spojencov k tzv. *ager publicus*, teda pôde, ktorá patrila Rómu. Ako už bolo spomenuté vyššie, po zániku Latinskej ligy v roku 388 prítomnosť Rimanov bola v ich bezprostrednom, ale aj vzdialenejšom okolí stále citeľnejšia a získavali stále viac zeme pre seba. Italskí spojenci mali prístup k tejto pôde buď prostredníctvom udelenia práva na ich využívanie, alebo jednoducho obsadením a využívaním pôdy, ktorú Rímsky štát nepoužíval. Výskum ukazuje, že oblasti označené ako *ager publicus* sa nachádzali najmä mimo centrálnej Itálie, na juhu, kde obyvateľstvo v prevažnej časti nepatrilo medzi občanov Ríma.¹⁷

Snahy o pozemkové reformy sa objavili už skôr a jedným z prípadov je Laelius v roku 140 p.n.l., ktorý sa snažil o prerozdelenie pôdy, ktorá presahovala povolenú výmeru na jedného vlastníka pre vojakov v armáde, ktorí z dôvodu služby prichádzali často o svoje farmy a tak sa dostávali medzi chudobu, čo ich vylučovalo z ďalšej služby v armáde, ktorá bola založená na majetkovom cenzu.¹⁸ Rovnaký cieľ sledoval o niečo neskôr Tiberius Gracchus a so svojou reformou v roku 133 p.n.l.. Tiberius sa snažil o zlepšenie situácie rímskej populácie a to tým, že sa mali skontrolovať výmery pôdy, ktorú jednotlivci vlastnili v rámci *ager publicus* a akákoľvek výmera presahujúca stanovené maximum im mala byť odobratá a prerozdelená rímskym občanom bez pôdy. Maximálna výmera bola určená na 500 jutier a pravdepodobne plus 250 navyše za každého syna, nie však viac ako 1000 jutier. Táto pôda sa potom dostávala do stáleho vlastníctva jej držiteľa a bola oslobodená od platenia nájmu ako kompenzácia za stratu prebytkovej pôdy, ktorá bola potom prerozdelené bezzemkom vo výmere 30 jutier, ktorí tí ju nesmeli scudzit' a museli platiť malý nájom.¹⁹ Toto by sa samozrejme dotklo

¹⁵ ROSELAAR, Italian allies and access to ager Romanus in the Roman Republic

¹⁶ NAGLE, An Allied View of the Social War

¹⁷ ROSELAAR, Italian allies and access to ager Romanus in the Roman Republic

¹⁸ SCULLARD, H. H. From the Gracchi to Nero, s. 19

¹⁹ SCULLARD, H. H. From the Gracchi to Nero, s. 22

výrazným spôsobom italských spojencov, ktorí zabrali nevyužívané územia v rámci *ager publicus* a tie neoficiálne užívali. Aj v prípade, že takito užívali pôdu v rámci *ager publicus* oficiálne, ale ich výmera presahovala povolenú výmer, italskí spojenci by boli ukrátení, keďže prebytková pôda mala byť prerozdelená výlučne rímskym občanom. Kendall dokonca upozorňuje, že *leges Semproniae*, teda zákony presadené Tiberiom a Gaiom Gracchom, umožňovali konfiškáciu veľkých častí pôdy držanej spojencami, z ktorej časť jednoznačne bola nelegálne držaná ako *ager publicus*, ale niečo z toho bol ich legitímni majetok nachádzajúci sa v blízkosti rímskych pozemkov.²⁰ Je len logické, že proti týmto opatreniam sa zdvihla vlna odporu, hoci nebola natoľko významná, aby prepukla do otvoreného konfliktu, čo bolo zaistené aj tým, že Gracchovské pozemkové reformy boli neskôr zrušené. Samozrejme ich zrušením sa nesledovali primárne ciele italských spojencov, ale takými to opatreniami boli dotknutí aj rímski občania, ktorí vlastnili obrovské pozemky a z nich nesmierne ťažili. Na obranu Gracchovcov je však potrebné povedať, že v rámci svojich reforiem sa usilovali aj o udelenie rímskeho občianstva italským spojencom a v období medzi ich tribunátmi sa o to usiloval aj Flaccus v roku 125, hoci opäť neúspešne a následne vypukli nepokoje vo Fregellae. Mesto zrejme predpokladalo, že sa k nemu pripoja aj ďalšie italské kmene, no nestalo sa a vzburá bola tvrdo potlačená.

Gaius Gracchus bol zvolený do úradu tribúna v rokoch 123 – 122. Pozemkový zákon svojho brata doplnil o zákon, ktorý umožňoval vytvorenie nových kolónií v Itálii. Pokúsil sa zlepšiť podmienky v armáde a významne napomohol zvýšeniu príslušníkov ekvítov, teda jazdy, ktorým zveril správu daní v Ázii a potom aj obsadenie porotných súdov v Ríme na úkor senátorov, ktorí ich ovládali dovtedy. V roku 123 sa zrejme pokúsil aj o udelenie občianstva spojencom, neúspešne a opäť túto otázku otvoril v roku 122, znova bez úspechu.²¹

Samotné pozemkové reformy ako také však neboli dôvodom pre vznik neskorších nepokojev. Tvorba takýchto zákonov bola zrejme skôr povestná „posledná kvapka“ v celkovo nevýhodnom postavení v ktorom sa italskí spojenci nachádzali. Boli označení za spojencov Ríma a hoci požívali mnohé práva, ktoré im poskytovali výhodné postavenie vo vzťahu k iným cudzincom (*ius commercii*, *ius connubii*, neskôr *ius porovcationis*), realitou bolo, že boli povinní podieľať sa na vojenských ťaženiach, ktoré si oni sami nevybrali, dobyté územia si nemohli nechať pre seba, hoci dostávali časť koristi a zároveň, a to je zrejme najvýznamnejší faktor nemali dosah na tvorbu politiky, ktorá k vojnám viedla, ani na tvorbu zákonov, ktoré sa ich priamo dotýkali, ako to bolo v prípade reforiem bratov Gracchovcov a rôznych neúspešných snáh o udelenie občianstva práve týmto skupinám. Toto nevýhodné postavenie a neschopnosť vplývať na politiku vieme opäť ilustrovať na reforme Tiberia Graccha, podľa ktorej v prípade, ak sa nedalo dokázať vlastníctvo pôdy, komisári poverení preverovaním boli viazaní vysloviť sa proti vlastníkovi, ktorý nebol rímskym občanom. Pričom tento nemal nárok na náhradu škody.²² Zniesla sa vlna protestu a výsledkom bolo postupné zrušenie reforiem, keďže ohrozovali záujmy italských spojencov a následne v roku 111 p.n.l. *Lex Agraria*, ktoré popri uznaní dosiahnutých výsledkov v rámci predošlých rokov uistilo spojencov vo vzťahu k držbe verejných pozemkov a regulovalo postavenie kolonistov usídlených na základe reforiem G. Graccha.²³ Zákon taktiež umožnil Latínom a cudzincom (*peregrini*) prístup k rímskemu procesu vo sporoch spojených s *ager publicus* za rovnakých podmienok ako pre občanov.²⁴

Samotná vojna ukazuje, že hoci italské komunity požívali nezávislosť, čo im nakoniec umožnilo aj povstať voči rímskej nadvláde, nechceli sa od Ríma odtrhnúť, ale stať sa ich pevnou súčasťou s patričným uznaním ich postavenia ako rovný s rovným. Pre mnohých bádateľov je máťúce, prečo italskí spojenci nepovstali voči rímskej nadvláde už skôr, ako napríklad práve dobe Gracchovských reforiem, ale čakali až na udalosti spojené s Drusom mladším. Ako sme mohli vidieť, dôvodov na nepokoje bolo viac než dosť. Drusove reformy boli z jednej strany reakciou na zákony Gracchovcov, konkrétne v prípade Gaia Graccha na zákony, ktoré zverili sudcovské právomoci do rúk ekvítom a Drusus sa snažil ich moc obmedziť vrátením súdov aspoň z časti opäť do rúk Senátu. Rovnako sa pokúsil o založenie niekoľkých kolónií a opätovné prerozdelenie pôdy, pričom žiadna z reforiem

²⁰ KENDALL, S. *The Struggle for Roman Citizenship*, s. 130

²¹ SCULLARD, H. H. *From the Gracchi to Nero*, s. 28–31

²² SALMON, E. T. *The Cause of the Social War*

²³ JOHNSON, A. CH., COLEMAN-NORTON, P. R., BOURNE, F. R. PHARR, C. *Ancient Roman Statutes*, s. 50

²⁴ BEGGIO, T. *Lex Agraria*, 111 BCE

nebola zvlášť výhodná pre spojencov a nové prerozdelenie pôdy opäť ohrozilo ich záujmy vo vzťahu k využívaniu *ager publicus*. Preto bolo jeho ďalším návrhom udelenie občianstva italským spojencom,²⁵ čo sa opäť stretlo s nevôľou. Jeho reformné snahy sa stretli s vlnou odporu prakticky na všetkých stranách, čo viedlo následne k jeho zavraždeniu.

4 ZÁVER

Prečo vznikol konflikt práve v rokoch 91 až 88? Ako sme už spomínali, mnohí bádatelia sa snažia nájsť odpoveď na túto otázku. Nie je možné povedať, že by sa italskí spojenci nikdy nevzbúrili voči legislatíve prijatej Rómom, ktorá sa dotýkala ich záujmov. Jedným príkladom je osud mesta Fregellae, ktoré sa vzbúrilo po neúspechu Flacca presadiť udelenie občianstva italským spojencom v roku 126 p.n.l.²⁶ Fregellae bolo osamotené a vzbura samozrejme potlačená. Skutočnosť, že udelenie občianstva italským spojencom trvalo niekoľko desiatok rokov a nakoniec bolo získané až ako východisko z vojnového konfliktu ukazuje, ako veľmi sa Rimania zdráhali podeliť sa oň a do akej miery ho vnímali ako privilegium, ktoré nemalo byť dostupné každému.

Udelenie občianstva malo pre italských spojencov význam len vtedy, ak malo byť udelené en bloc všetkým obyvateľom spojeneckých území a nie len určitým skupinám v rámci niektorého územia, respektíve len jeho časti, či jednotlivcom. Ako uvádza Mourtisen, rímske občianstvo ako také nebolo pre ostatné národy, keďže by vyústilo do straty lokálneho občianstva. To by znamenalo prekážkou v získaní politického vplyvu na miestnej úrovni. Plné využitie všetkých práv, ktoré sa spájali s plným rímskym občianstvom by sa jeho príjemca musel presťahovať do mesta Rím. Využitie volebného práva bolo totiž možné len tam. Preto pre jednotlivca ako takého nemal jeho zisk veľký význam.²⁷ Charakter rímskeho občianstva, ako výlučného, teda nemožnosť držať tzv. dvojité občianstvo, bol totiž viac na škodu než na osoh pre miestnu elitu, ktorá by chcela ašpirovať na vedúce pozície v rámci konkrétneho územia. Získanie rímskeho občianstva totiž automaticky (a veľmi logicky) vylučovalo jednotlivcov z možnosti uchádzať sa o miestne vedúce pozície. Rímske občianstvo preto malo najväčší význam pre obyvateľov Ríma a jedincov ašpirujúcich na rôzne pozície v rámci rímskeho administratívneho aparátu.

Rovnako si treba uvedomiť, že úzke spojenectvo s Rómom ako vzrastajúcou svetovou veľmocou bolo viac ako výhodné aj pre italských spojencov. Osamotene by zrejme len ťažko dokázali vytvoriť tak rozsiahle impérium ako sa to v nasledujúcich storočiach podarilo Rómu, samozrejme za výraznej pomoci spojencov, ale tak či onak to bol nepochybne rímsky pragmatizmus a schopnosť bravúrne využívať zdroje, ktorý umožnil tak rozsiahlu územnú expanziu. Rozbitie takéhoto spojenectva by rozvrátilo celú oblasť nie len z hľadiska strát na živote, ale malo by najmä ekonomický dosah. Je len logické, že spojenci sa snažili do posledného momentu predísť ozbrojenému konfliktu a spoliehali sa na rôznych reprezentantov v rámci senátu, že sa im podarí pretlačiť zákon, ktorý by z nich urobil nie poddaných, ale partnerov Ríma v podobe rímskych občanov. Práve možnosť ťažiť z vojenských úspechov Ríma v podobe obchodovania v provinciách a využívania rímskeho *ager publicus* uvádza Salmon ako dôvod, prečo nedošlo k ozbrojenému konfliktu s Rómom už skôr, ale italskí spojenci akoby prehliadali tendencie Rimánov, ktoré ohrozovali ich záujmy.²⁸

Italským spojencom nešlo o občianstvo ako také. Túžba po jeho získaní sa začal stupňovať spolu so stupňovaním politiky Ríma, ktorá ohrozovala priamo záujmy spojencov. Nastavenie vojenskej povinnosti tiež nebolo šťastné, keďže boli spojenci zatáňovaní do bojov, ktoré si vlastne ani nemohli vyberať, no toto osamote zjavne nebolo dôvodom na vzburu. Problémy sa teda začali stupňovať začiatkom druhého storočia pred naším letopočtom, keď začal Rím riešiť svoje vlastné ekonomické ťažkosti na úkor záujmov spojencov v Itálii. Ak k tomu pridáme zneužívanie moci rímskych úradníkov na úkor spojencov, a ohrozenie ich záujmov v provinciách prostredníctvom prenajmiania výberu daní ekvitom, ktorí vďaka tomu vedeli potláčať svojich obchodných rivalov²⁹, je pochopiteľné, že začali hľadať spôsoby ako takýmto tendenciám zabrániť. Udelenie občianstva jednotlivcom na spojeneckých územiach zo zjavných dôvodov nebolo riešením a preto aj zisk

²⁵ DART, CH. J. The Social War, 91 to 88 BCE, s. 74

²⁶ BRUNT, P. A. Italian Aims at the Time of the Social War, s. 90–92

²⁷ MOURTISEN, H. II The Making of Second Century Italy

²⁸ SALMON, E. T. The Cause of the Social War

²⁹ SALMON, E. T. The Cause of the Social War, s. 112–113

občianstva *per magistratum*, teda ako výsledok držby určitého úradu, nemohol úspešne vyriešiť vzrastajúcu vlnu nespokojnosti. S Dartom môžeme skonštatovať, že hoci žiadali vzbúrenci občianstvo, nešlo o vedľajší produkt ich integračných snáh, ale skôr o pragmatickú odpoveď na vynárajúce sa politické požiadavky. Občianstvo totiž otváralo spojencom možnosť priamo participovať na rímskom politickom procese, ako aj ziskovať si miestne komunity na podporu, alebo do opozície voči rozhodovacím procesom v Ríme.³⁰

Udelenie občianstva Latinom ako dôsledok vojny neznamenal len rozšírenie občianstva na rímskych spojencov, ale zároveň otvorilo cestu pre udeľovanie občianstva aj národom, kultúram a miestam veľmi vzdialeným od Ríma. Obyvatelia žijúci južne od rieky Po získali spolu s občianstvom po roku 90 p.n.l. rovnaký status ako Rimania, ako aj podiel na ich moci, čo bola premisa nevyhnutná pre vytvorenie zjednotenej Itálie. Lex Pompeia z roku 89 zas umožnilo neitalským obyvateľom severnej Itálie získať tzv. Latínske práva, *ius Latii*, a tak vzniká terminus technicus pre práva a privilégia ktoré predtým držali Latíni a obyvatelia latinských kolónii, teda *ius commercium, conubium a ius migrationis*.³¹

Občianstvo ako také teda nebolo samotným dôvodom vzniku konfliktu, keďže zjavne po ňom spojenci netúžili. Nešlo teda primárne o boj o zrovnoprávnenie pre zachovanie vlastnej hrdosti a získanie uznania zo strany Rimanov. Spojenci boli v zásade spokojní ako relatívne nezávislí od vynárajúcej sa veľmoci. Naopak bola to každodenná interakcia, rímska expanzia a konkrétne situácie, v ktorých sa spojenci objavovali v značne znevýhodnenom postavení, čo nakoniec viedlo k požiadavke o udelenie občianstva. Dokonca to vyzereá, že v prípade skorších pozemkových reforiem táto iniciatíva vyšla skôr priamo od rímskych politických predstaviteľov, ktorí si uvedomovali situácia spojencov, než od spojencov samotných. Prípad mestečka Fregellae túto domnienku len potvrdzuje. Hoci túžba po samotnom občianstve nebola dôvodom pre vznik ozbrojeného konfliktu, jeho neudelenie po reformách Lívia Drusa ml. predstavovalo pre spojencov povestnú poslednú kvapku a nakoniec po množstve stratených životov boli senátori nútení spojencom udeliť ako východisko zo vzniknutej krízy to, čo im odopierali už desaťročia, rímske občianstvo.

Použitá literatúra:

- ANDO, C.: Making Romans: Citizens, Subjects, and Subjectivity in Republican Empire. In LAVAN, M. PAYNE, R. E., WEIWEILER, J.: *Cosmopolitanism and Empire: Universal Rulers, Local Elites, and Cultural Integration in the Ancient Near East and Mediterranean*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 296 s. ISBN 978-0-19-046566-7
- BEGGIO, T. Lex Agraria, 111 BCE. [online]. Oxford Classical Dictionary (citované 24-05-2021). Dostupné na internete: <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-8267>.
- BRTKO, R.: Právne aktivity rímskych prétorov v období rímskej republiky (510 pred n.l. - 27 pred n.l.). In: *Právne aspekty verejnej správy*. Bratislava : Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, 2011. ISBN 978-80-8137-006-9. s. 19-28
- BRTKO, R.: Postavenie a právomoci štátnych úradov (magistratúr) v období rímskej republiky (510 pred n.l. – 27 pred n.l.). In: *Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenska : rozvojové trendy - manažment a podnikanie [elektronický zdroj]*. Trenčín : Inštitút aplikovaného manažmentu, 2011. ISBN 978-80-970802-1-1. s. 38-52
- BRUNT, P. A.: Italian Aims at the Time of the Social War. In: *The Journal of Roman Studies*, 1965, roč. 55, č. 1/2, s. 90-109
- DART, CH. J.: *The Social War, 91 to 88 BCE. A History of the Italian Insurgency against the Roman Republic*. New York: Routledge, 2016. 264 s. ISBN 9781472416766
- GREGOR, M. Lex Iulia de vi a jej odkaz v Digestách. In VLADÁR, V. (ed.).
- HAEUSSLER, R.: *Becoming Roman?* California: Left Coast Press, Inc., 2013. 386 s. ISBN 978-1-61132-186-9
- JOHNSON, A. CH., COLEMAN-NORTON, P. R., BOURNE, F. R. PHARR, C.: *Ancient Roman Statutes*. Austin: University of Texas Press, 2012. 290 s. ISBN 9781584772910

³⁰ DART, CH. J. *The Social War, 91 to 88 BCE*, s. 44

³¹ HAEUSSLER, R. *Becoming Roman?*, s. 113

- LAVAN, M.: The Foundation of Empire? The spread of Roman Citizenship from the Fourth Century BCE to the Third Century CE. In: BERTHELOT, K., PRICE, J.: In the Crucible of Empire: The Impact of Roman Citizenship upon Greeks, Jews and Christians. Leuven: Peeters, 2019. 345 s. ISBN 9789042936683, p. 21-54
- MOURTISEN, H.: II The Making Of Second Century Italy: 4 The Roman Citizenship. In: Bulletin of the Institute of Classical Studies, 1998, roč. 42, č. 70, s. 87–108
- NAGLE, D. B.: An Allied View of the Social War. In: American Journal of Archaeology, 1973, roč. 77, č. 4, s. 367-378
- NICHOLAS, B., METZGER, E.: An Introduction to Roman Law. Oxford: Oxford Univesity press, 1962. 320 s. ISBN 978-0-19-876063-4
- REBRO, K., BLAHO, P.: Rímske právo. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeňek, 2019. 416 s. ISBN 978-80-7380-782-5
- RIGGSBY, A. M.: Roman Law and the Legal World of the Romans. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 294 s. ISBN 978-0-521-68711-9
- ROSELAAR, S. T.: Italian allies and access to ager Romanus in the Roman Republic. In: Mélanges de l'École française de Rome - Antiquité, 2015, roč. 127, č. 2
- SALMON, E. T.: The Cause of the Social War. In: Phoenix , 1962, roč. 16, č. 2, s. 107-119
- SCOPACASA, R.: An Allied View of Integration: Italian Elites and Consumption in the Second Century BC. In: ROSELAAR, S. T. Processes of Cultural Change and Integration in the Roman World. Leiden/London: Brill, 2015. 314 s. ISBN 978-90-04-29455-4
- SCULLARD, H. H.: From the Gracchi to Nero. London/New York: Routledge, 2011. 448 s. ISBN13 978-0-203-84478-6
- SHERWIN-WHITE, A. N.: The Roman Citizenship. 2. vyd. Oxford: Oxford University Press, 1973. 496 s. ISBN O- 1 9-8 1 4847-X
- SKŘEJPEK, M., BĚLOVSKÝ, P., STLOUKAOLOVÁ, K.: Cizinci, hranice a integrace v dějinách. Praha: Auditorium, 2016. 256 s. ISBN 987-80-87284-62-9

Kontaktné údaje:

Mgr. Valéria Terézia Dančiaková, PhD.

valeria.terezia.danciakova@uniba.sk

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. Č. 6

P.O.BOX 313

811 00 Bratislava

Slovenská republika

KATOLÍCKA CIRKEV NA SLOVENSKU A KÁNONICKO-PRÁVNE NÁSTROJE PASTORAČNEJ STAROSTLIVOSTI POČAS PANDEMICKEJ SITUÁCIE

Ján Duda

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The pandemic is certainly one of the exceptional situations that the world has been facing recently. The author highlights how the Catholic Church in Slovakia has responded to the pandemic: which canon-legal instruments have been used by the Church's public authorities, how they have used them, and why attendance at Sunday Mass and sacramental absolution can be seen as key issues that needed to be addressed and are important to deal with. The author points out that three aspects of the church's public role are visible at Mass: the role of administering, teaching, and consecration. All three roles are directed toward one goal, which is the salvation of our souls.

Abstrakt: Pandémia patrí určite k mimoriadnym situáciám, ktorým svet v poslednej dobe čelí. Autor poukazuje sa skutočnosť, ako na pandémiu reagovala katolícka cirkev na Slovensku: ktoré kánonicko-právne nástroje použili orgány verejnej cirkevnej moci, ako ich použili a prečo možno považovať účasť na nedeľnej sv. omši a sviatostné odpustenie za kľúčové problémy, ktoré bolo potrebné a dôležité riešiť. Autor poukazuje na to, že pri sv. omši sú viditeľné tri aspekty verejnej cirkevnej úlohy: úloha správy, vyučovania a posväcovania. A všetky tri úlohy smerujú k jednému cieľu, ktorým je spása duší.

Key words: pandemia, catholic church in Slovakia, canon law, conferences of bishops, diocesan bishop, the governance office, the teaching office, the office of santifying.

Kľúčové slová: pandémie, katolícka cirkev na Slovensku, kánonické právo, konferencia biskupov, diecézny biskup, úloha spravovať, úloha vyučovať, úloha posväcovať..

1. ÚVOD

Cieľom cirkevnej spoločnosti je spása duší¹ a cirkevná vrchnosť usmerňuje k tomuto cieľu všetkých veriacich, ktorí sú zverení do jej pastoračnej starostlivosti.² Ak hovoríme o katolíckej cirkvi na Slovensku, máme na mysli duchovných pastierov pôsobiacich na Slovensku, čiže cirkevné štruktúry verejnej moci katolíckej cirkvi, ktorí bezprostredne organizujú cirkevný život veriacich na Slovensku. Sú to diecézni biskupi, ktorí stoja na čele partikulárnych cirkví a iných cirkevných historických foriem postavených na roveň partikulárnym cirkvám³, či už jednotlivo alebo spoločne zhromaždených v Konferencii biskupov Slovenska.⁴ Ale sú to aj farári, ktorí *sub auctoritate episcopi*

¹ HERVADA, J.: Diritto costituzionale della chiesa, s. 64-66.

² CIC 1983, kán. 1752.

³ Na Slovensku je 7 diecéz rímskokatolíckej cirkvi, 3 diecézy gréckokatolíckej cirkvi a 1 Ordinariát OS a OZ Slovenskej republiky.

⁴ Každéj partikulárnej cirkvi predsedá diecézny biskup, ktorého nadriadeným nie je konferencia biskupov, ale rímsky biskup (pápež). Konferencia biskupov je iba na koordináciu pastoračnej práce biskupov a má iba tie práva a úlohy, ktoré jej priznáva Kódex kánonického práva. Na čele gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku stojí prešovský arcibiskup metropolita a rada hierarchov gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Vojenský ordinár je postavený na roveň diecézneho biskupa a je aj členom konferencie biskupov.

dioecesani sú vlastnými pastiermi im zvereným farským spoločenstvám, ktoré spravujú podľa noriem práva.⁵ Podľa práva sú postavení na roveň farárov farskí administrátori.⁶

Piliere, okolo ktorých cirkevné authority organizujú život veriacich, sú v princípe tri. Je to úloha spravovať (lat. *munus regendi*), úloha vyučovať (lat. *munus docendi*) a úloha posväcovať (lat. *munus sanctificandi*). Tieto tri piliere autori považujú za princípy božieho práva, nakoľko sa objavili aj v schéme pripravovaného ústavného práva cirkvi (lat. *lex Ecclesiae fundamentalis*),⁷ ktorý však napokon nebol promulgovaný, ale bol normatívne a principiálne vyjadrený v normatíve Kódexu kánonického práva vydaného Jánom Pavlom II. 25.1.1983.

Žiada sa zdôrazniť, že authority verejnej moci katolíckej cirkvi nemôžu veriacich organizovať podľa ľubovôle, ale v súlade s kánonicko-právnymi normami v zmysle princípu legality. To v podstate znamená, že aj počas pandémie bolo potrebné dodržiavať kánonicko-právne zásady pri organizovanosti cirkevného života na Slovensku. A to vytvára predpoklad, že je možné v určitých zásadných líniách prebádať, aké kánonicko-právne normy použili cirkevné authority verejnej moci na organizovanie cirkevného života počas pandémie, resp. prostredníctvom akých noriem zvládli veľmi obmedzený spôsob verejnej cirkevnej organizovanosti.

V krátkosti sa žiada dotknúť aj pandémie na Slovensku, jej vývoja a prístup štátnych úradov k riešeniu situácie bez toho, aby sme vstupovali do veľkých analýz. Stačí pripomenúť, že k cirkevným obmedzeniam pristúpila už vláda premiéra Petra Pellegriniho vo februári 2020 a kostoly boli zatvorené počas Veľkej noci v roku 2020. Počas leta 2020 sa situácia uvoľnila, aj keď určité obmedzenia ostali v platnosti. Na jeseň v roku 2020 štátne reštrikcie nastúpili znovu a ich vyvrcholením bolo úplné zatvorenie kostolov počnúc novým rokom 2021, ktoré trvalo tri mesiace. Po troch mesiacoch (od apríla 2021) nástupom nového premiéra Eduarda Hegera došlo v uvoľnení v tom zmysle, že bola možná aspoň individuálna pastorácia (napr. opustenie domova za účelom návštevy kostola), ale bohoslužby ostali zakázané aj počas Veľkej noci 2021.

Tento článok nerieši všetky možné situácie vyčerpávajúcim spôsobom. Ale chce poukázať iba na dva prípady, ktoré možno považovať za najzásadnejšie v oblasti vykonávania verejnej cirkevnej moci: účasť na sv. omši a spôsob sviatostného zmierenia. Tieto dva prípady možno považovať za najcitlivejšie miesta, ktorých sa pandemické obmedzenia dotkli katolíckej cirkvi azda najviac a na najcitlivejších miestach.

2. ZASVÄTENIE NEDELE A SVIATKOV A ÚČASŤ NA SV. OMŠI

2.1. Zákaz sv. omší orgánmi Slovenskej republiky

Zasvätiť sviatočný deň je tretím prikázaním Desatora. Ide o Boží príkaz, ktorý dal Pán Boh Izraelitom prostredníctvom Mojžiša.⁸ Prakticky to znamená, že tento príkaz je nezmeniteľný, lebo ide o príkaz Božieho práva. Podľa starobylého cirkevného príkazu dodnes platí, že do rámca spôsobu zasvätenia nedele a prikázaných sviatkov, patrí aj účasť na nedeľnej (sviatočnej) sv. omši.⁹ Na druhej strane, biskupi a kňazi, ktorí majú v pastoračnej starostlivosti spoločenstva veriacich, či už sú to biskupstvá alebo farnosti, sú povinní mať v nedeľu a prikázané sviatky sv. omšu za veriacich.¹⁰

Ak si všimneme štruktúru sv. omše zistíme, že sa skladá z dvoch častí: bohoslužby slova a bohoslužby obety. A obidve sú božieho ustanovenia. Pri sv. omši sa jasne ukazuje, že verejné orgány cirkevnej moci (biskupi, a kňazi)¹¹ organizujú zhromaždenie veriacich okolo kázania božieho slova (=úloha ohlasovania, vyučovania) a okolo eucharistickej obety (=úloha posväcovania). Naviac, ako to už bolo spomenuté, kázanie božieho slova a vykonávanie eucharistickej obety realizuje kňaz, ktorý prijal sviatostnú vysviacku, ktorá je tiež božieho ustanovenia a je nositeľom verejnej cirkevnej moci (=úloha správy, koordinácie k najvyššiemu cieľu cirkvi, ktorým je spása duší). Tieto tri úlohy

⁵ CIC 1983, kán. 519.

⁶ GÓRECKI, E.: *Církev se uskutečňuje ve farnosti*, s. 145.

⁷ D'OSTILIO, F.: *La storia del nuovo codice di diritto canonico*, s. 47.

⁸ Sväté písmo: Jeruzalemská biblia, s. 170-171 (Ex 34,15. 18).

⁹ CIC 1983, kán. 1247: „V nedeľu a iné prikázané sviatky sú veriaci povinní zúčastniť sa na sv. omši...“

¹⁰ V prípade diecézneho biskupa to nariaďuje CIC 1983, kán. 388, v prípade farára to nariaďuje kán. 534.

¹¹ CIC 1983, kán. 129.

(*munus regendi, munus sanctificandi a munus docendi*) sa objavujú v návrhu ústavného zákona cirkvi, ktorý síce nebol promulgovaný, ale spomínané úlohy sa dostali ako zásadné princípy božieho práva do Kódexu kánonického práva z roku 1983. Tak vlastne pochopíme, že zákazom sv. omši bola cirkev zasiahnutá v tom najzásadnejšom okruhu svojej organizovanej existencie, ktorým sleduje najvyšší a nadprirodzený cieľ, ktorým je spása duší ako najvyšší zákon cirkvi.

2.2. Reakcia orgánov verejnej cirkevnej moci na zákaz sv. omši

Katolícka cirkev reagovala na zákaz sv. omši zákonným opatrením, ktorý jej umožňuje dišpenzovať od účasti na nedeľnej a sviatočnej sv. omši (CIC 1983, kán. 85). To znamená, že sa nejedná o možnosť oslobodiť spod záväznosti božieho príkazu svätých sviatky (oslobodiť od 3. prikázania Desatora), ale iba od účasti na sv. omši v nedeľu a prikázaný sviatok. Ide o opatrenie v oblasti vykonávania správnej verejnej cirkevnej moci, ktorú môže vykonať diecézny biskup pre územie vlastnej diecézy aj od univerzálnych zákonov, ak nejde o zákony procesné alebo penálne alebo rezervované Apoštolskej stolici (CIC 1983, kán. 87), ak je na to rozumný a spravodlivý dôvod (kán. 90). Rovnakú právomoc má aj farár na území svojej farnosti a vyšší predstavení klerických rehoľných inštitútov pápežského práva a vyšší predstavení klerických spoločností apoštolského života pápežského práva pre oblasť svojej jurisdikcie a tých, ktorí sa v ich domoch zdržujú (kán. 1245). Toto kánonicko-právne opatrenie slovenských diecéznych biskupov komunikoval hovorca Konferencie biskupov Slovenska, čo znamená, že slovenskí biskupi tu konali nie ako právny subjekt kánonického práva, akým Konferencia biskupov Slovenska je, ale ako spoločenstvo diecéznych slovenských biskupov, ktorí svoju jurisdikciu vykonávali koordinovane a spoločne pre celé územie Slovenska. Ide o kánonicko-právne opatrenie z pozície vykonávania verejnej cirkevnej moci dočasného charakteru. Preto bolo možné pozorovať, ak opatrenie trvalo už 3 mesiace a začali sa objavovať pochybnosti o primeranosti, resp. rozumnosti tak prísnych opatrení zo strany Slovenskej republiky, bratislavský arcibiskup adresoval vtedajšiemu poverenému ministrovi zdravotníctva verejný list, v ktorom poukázal na neprimeranosť reštriktívnych opatrení na Slovensku, čo evokuje predpis kán. 90 Kódexu kánonického práva, kde sa píše o rozumnosti a správnosti dôvodov pre udelenie dišpenzu od účasti na nedeľnej a sviatočnej sv. omši. Následne došlo k stretnutiu arcibiskupa s premiérom, ktorého výsledkom bolo uvoľnenie vládných opatrení v prospech individuálnej pastorácie, ktorých účinnosť nastala od začiatku veľkonočného trojdňa 2021 (počnúc štvrtkom Pánovej večere).

2.3. Problematika dišpenzu z doktrinálneho hľadiska

Právny inštitút dišpenzu vo všeobecnosti z doktrinálneho právneho hľadiska nie je bezproblémový. Ide o právnú normu, ktorou možno zrušiť účinnosť všeobecnej normy, ktorá v hierarchii právnych noriem stojí nižšie, než všeobecná právna norma, ktorú ruší.¹² Skrátka, ide o právny úkon, ktorý je oprávnená vydať autorita správnej (administratívnej) verejnej moci, ktorý ruší právny akt vyššej právnej sily, ktorý vydala verejná cirkevná autorita zákonodarnej moci. Nie je to jednoduché vysvetliť.

Podľa profesora Nemca „všeobecné poňatie dišpenzu je prítomné aj v Graciánovom dekréte, v ktorom je vymedzený ako prostriedok uvoľnenia od disciplinárnej prísnosti z dôvodu milosrdenstva, resp. ako prostriedok výkladu zákona. Podľa Tomáša Akvinského je dišpenz prispôbením toho, čo je všeobecné, tomu, čo je osobité, v záujme umožnenia niečoho lepšieho alebo zabránenia zlu v konkrétnom prípade“.¹³ Tento výklad zdôrazňuje dišpenz ako špecifický inštitút kánonického práva, ktorý je podobný inštitútu kánonickej umiernenosti. Podobným spôsobom ho vykladá aj profesor Lombardia keď tvrdí, že „privilegium a dišpenz síce rušia to, čo je stanovené vo všeobecných normách, ale preto, aby sa naplnili požiadavky určené cieľom, ktorým je spása duší v osobitných jednotlivých prípadoch“.¹⁴ Sandro Gherro k tejto téme uvádza, že „privilegia a dišpenzy sú akty verejnej cirkevnej autority voči jednotlivým osobám (jednej osobe alebo skupine osôb). Vo

¹² LOMBARDIA, P. Lecciones de derecho canonico, s. 223: „Medzi tradičné právne úkony, ktorými možno zrušiť to, čo je stanovené všeobecnými normami, patria právne inštitúty privilegia a dišpenzu“ (preklad: autor).

¹³ NEMEC, M. Základy kánonického práva, s. 40.

¹⁴ LOMBARDIA, P. Lecciones de derecho canonico, s. 223.

všeobecnosti možno povedať, že privilegium „pridáva niečo“ k právnej pozícii jednotlivca, kým dišpenzom sa eliminuje povinnosť dodržať predpis cirkevného zákona (kán. 85). Žiada sa preto osobitne podčiarknuť konštitučnú úlohu (it. *funzione costituzionale*) obidvoch inštitútov, ktoré vždy sú konkretizáciou flexibilitu právneho poriadku vzhľadom na cieľ, ktorým je spása duší ako najvyšší cieľ Kristovej cirkvi.¹⁵

Skrátka, dišpenz je právnym úkonom, ktorým sa osoba (osoby) „vyberá“ spod záväznosti čisto cirkevného zákona (nie spod záväznosti božieho pozitívneho a božieho prirodzeného zákona). Od dišpenzu ako právneho aktu verejnej cirkevnej správy (resp. aktu cirkevnej organizovanosti) sa žiada odlišiť jednoduché vyňatie, lebo jednoduché vyňatie nie je aktom verejnej cirkevnej organizovanosti, napr. podľa kán. 919, § 3 starých alebo chorých veriacich nezaväzuje povinnosť zachovať eucharistický pôst jednu hodinu pred sv. prijímaním. Ďalej, treba odlišiť dišpenz od kánonickej umiernenosti, lebo kánonická umiernenosť je subjektívnou normou svedomia (imperatívum svedomia), kým dišpenz je úkonom verejnej moci. Dišpenz treba odlišiť aj od „povolenia“ (licencie), lebo autorita verejnej cirkevnej moci vydáva povolenie vždy v súlade so zákonom (*secundum legem*), kým dišpenz je vždy „*contra legem*“.¹⁶

V čom je teda problém dišpenzu? Čo sa tomuto inštitútu vytyka? V súčasnej spoločnosti s akcentom na princíp rovnosti a základných ľudských práv sa na právne inštitúty privilegia a dišpenzu pozerá s určitou nedôverou, ba často s priamym podozrením na vážnu možnosť zneužitia. Takto sa aj na Katolícku cirkev pozerá tak, že „prechováva“ z dôb minulých také právne inštitúty, ktoré sú nezlučiteľné s moderným videním spravodlivosti a princípom rovnosti, ba nezriedka sa pripomína možnosť otvorenej diskriminácie a zachovávanania nelegálnosti. Kánonisti tieto námietky odmietajú ako neopodstatnené a nepodložené. Argumentujú, že cieľom cirkvi je spása duší a niekedy všeobecné normy v konkrétnom prípade nemusia priamo tomuto cieľu zodpovedať, preto dišpenz chápu ako integračnú a nevyhnutnú súčasť a doplnenie zákona, nie jeho porušenie.¹⁷

Druhý problém spočíva v tom, že dišpenz aby bol vydaný, musí byť odôvodnený a rozumný (kán. 90): „*iusta ac rationabili causa*“ (oprávnený a rozumný dôvod). Dôvod vždy musí existovať, ale miera dôvodu sa posudzuje závažnosťou zákona (od ktorého sa dišpenzuje) a rozumnosťou prípadu. Každá právna norma musí byť rozumná, lebo ak nie je rozumná, je deformovaním práva, nie je teda právom. Teda rozumný musí byť zákon, od ktorého sa dišpenzuje, ale rozumný musí byť aj dišpenz, ktorý je však „*contra legem*“. Neprotirečí si to? Zdá sa, že by si to protirečiť nemalo, lebo zákon je všeobecnou normou, kým dišpenz je normou pre konkrétny prípad, v konkrétnych okolnostiach, hoci zákon i dišpenz sledujú rovnaký cieľ: spása duší. Preto sa mi pozdáva riešenie, ktoré uvádza súčasný dekan Rímskej rotty Pio Vito Pinto, keď uvádza, že „dišpenz je správny a rozumný, ak je v hre duchovné dobro veriacich“.¹⁸

Ak by sme mali túto problematiku dišpenzu ako právneho inštitútu, ktorý je špecifický pre kánonický právny poriadok, nejak uzavrieť, asi bude potrebné povedať niečo v nasledovnom zmysle. Čisto cirkevný zákon je ľudským zákonom, preto takéto zákony podliehajú zmenám a úpravám. Tento zákon nemožno klásť na roveň božieho pozitívneho zákona, ani prirodzeného (božieho) zákona. Preto čisto cirkevný zákon nikdy nie je absolútne dokonalý, lebo ani človek nie je dokonalý. Preto čisto cirkevný zákon je všeobecná norma, ktorá, ak smeruje k najvyššiemu cieľu cirkvi, ktorým je spása duší, je vyjadrením ľudsko-cirkevného úsilia o smerovanie a organizovanie verejného života cirkevnej spoločnosti práve k tomuto cieľu. Na druhej strane, dišpenzovať možno iba od čisto cirkevného zákona a dôvody dišpenzu stoja na úsudku verejnej cirkevnej autority. A dišpenz tiež smeruje k tomu istému cieľu, ktorým je spása duší v konkrétnych okolnostiach a prípadoch. Preto ho tiež možno definovať ako ľudsky síce nedokonalé, ale predsa len správne úsilie o smerovanie k najvyššiemu cieľu, ktorým je spása duší. To, čo sa tu javí ako zásadné a nevyhnutné, je práve cieľ, ku ktorému má autorita ako orgán verejnej správy cirkevnú spoločnosť nasmerovať a viesť. A tento cieľ nie je

¹⁵ GHERRO, S. Principi di diritto costituzionale canonico, s. 88.

¹⁶ CHIAPPETTA, L. Codice di diritto canonico, I., s. 100-101. K téme kánonickej umiernenosti pozri ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V. Priradenoprávna teória v práve Katolíckej cirkvi, s. 139-146.

¹⁷ Diskusie o týchto témach sa viedli pri revidovaní Kódexu kánonického práva - Communications 1987, s. 27-33.

¹⁸ PINTO, P.V. Commento al Codice di Diritto Canonico, s. 57.

cirkevného, ale Božieho konštitučného/ústavného práva, ktorý stojí na vôli Krista, ktorý je Zakladateľom cirkvi.¹⁹

2.4. Dve poznámky

Okolo dišpenzu od účasti na nedeľnej a sviatočnej sv. omši, ktorý bol udelený autoritou biskupov ako predstaviteľov cirkevnej verejnej správy, prebehli mnohé diskusie a polemiky. Boli komentáre „proti“, iné zase „za“. Argumenty „proti“ zdôrazňovali piate prikázanie Desatora (záchrana pozemského zdravia a života). Argumenty „proti“ zdôrazňovali potrebu prostriedkov „duchovného/večného života“, ktorý veriaci potrebujú pre svoju spásu. Jeden i druhý argument je argumentom božieho práva. Akokoľvek, rozhodnutie biskupov udeliť dišpenz bolo a ostáva legitímne. Stojí na ich úsudku a vyhodnotení situácie a okolností. Toto je prvá poznámka.

Druhá poznámka, ktorá legitímne vyplýva z aktu dišpenzácie od účasti na nedeľnej a sviatočnej sv. omši, sa týka primeranosti z hľadiska časového trvania a primeranosti z hľadiska závažnosti zákona, od ktorého závažnosti bol daný dišpenz, resp. oboch aspektov vzatých spoločne. Z časového hľadiska zákaz účasti na sv. omši trval od 1.1.2021 a trvá už vyše troch mesiacov. Pritom treba konštatovať, že – podľa nášho názoru – dišpenz nie je opatrenie dlhodobej povahy, lebo je výnimočným opatrením, kým riadnym opatrením je zákon. Preto bolo možné registrovať určitú nervozitu a uvoľnenie aspoň v nejakej limitovanej forme od zákazu účasti na nedeľnej a sviatočnej sv. omši. Tieto požiadavky sa prezentovali určitým tlakom na samotných biskupov, ale bolo možné registrovať aj určité požiadavky adresované orgánom verejnej správy Slovenskej republiky, či podaniami na kompetentné súdy Slovenskej republiky alebo na EŠLP.

Žiada sa ešte uviesť fakt, že zákaz účasti na nedeľnej a sviatočnej sv. omši má zásadný rozsah vzhľadom na organizovanosť cirkvi v súlade s tromi spomenutými úlohami: správy, vyučovania a posväcovania. Skrátka, ide o veľmi silný moment v živote cirkevnej spoločnosti. Na veľkú závažnosť skutočnosti stačí poukázať na to, že v prvých kresťanských storočiach sa kresťania ilegálne zúčastňovali v nedele na sv. omšiach pod rizikom väzenia, či dokonca straty svojho života. Takéto prípady sú z dejín cirkvi známe. Keď sa postupom času pandemická situácia zlepšovala, čoraz viac sa ukazovala neprimeranosť zákazu a teda uvoľnenie opatrení. Keďže k tomu dochádzalo iba pomaly, stačí si uvedomiť, že iba pred Veľkou nocou 2021 (po troch mesiacoch) došlo k povoleniu tzv. individuálnej pastorácie, nie však k účasti na sv. omši, tlak narastá aj z pohľadu (ne)primeranosti. Od pondelka 19. apríla 2021 (po viac ako štvrtroku) boli sv. omše povolené vládou Slovenskej republiky za dodržiavania predpísaných opatrení, ale dišpenz od účasti na nedeľnej a sviatočnej omši biskupi ponechali i naďalej.

3. VYZNANIE A ODPUSTENIE HRIECHOV

Chceme spomenúť ešte vysluhovanie **sviatosti zmierenia** počas pandémie, pretože vysluhovanie tejto sviatosti sa ocitlo vo vážnych problémoch z dôvodu zákazu stretávania sa

¹⁹ Odlišne to zdôvodňuje Eduardo Labandeira v prípade dišpenzu udeleného zákonodarcom podľa kán. 90 bez správnej a rozumnej príčiny. Autor uvádza, že v takomto prípade môže sa jednať o nelegitímne akty administratívnej moci porušujúce kánonické právo, ako aj prirodzené právo, lebo poškodzujú aj distributívnu spravodlivosť; dokonca moralisti ich považujú za morálne nedovolené a že sú príčinou ťažkých hriechov, odhliadnuc od škandálov alebo iných poškodení, ktoré môžu spôsobiť. Pri týchto tvrdeniach sa odvoláva na autorov ako Suareza, Rodriga, Van Hovea i sv. Alfonza z Liguori. Na druhej strane, si kladie sám otázku: ak ide o protiprávne a morálne nedovolené dišpenzy, prečo sú platné? A odpovedá, že v týchto prípadoch je príčina (správnosť a rozumnosť) prvkom, ktorý sa predpokladá, ale nie k platnosti, lebo je evidentné, že sa berie do úvahy kán. 124, § 1. Ale dodáva, že ide o garanciu právnej istoty a vylúčenie morálnej pochybnosti u tých, pre ktorých bol dišpenz vydaný. V priebehu dejín sa totiž začalo považovať za dovolené vynášať takéto dišpenzy len ak sa nejedná o úmyselné zamáčanie pravdy alebo o klamstvo pravdy. Technicky je platnosť týchto úkonov garantovaná zákonom, analogickým prípadom je predpis kán. 144, § 1 – LABANDEIRA, E. Trattato di diritto amministrativo canonico, s. 361. Problémom tu ostáva skutočnosť, že len ťažko si možno predstaviť udelenie dišpenzu bez toho, žeby mu absentovala rozumnosť rozhodnutia, aj keby šlo o subjektívnu rozumnosť orgánu verejnej cirkevnej moci.

a obmedzenia kontaktov. Totiž jediným a riadnym spôsobom, ktorým sa veriaci vedomý si ťažkého hriechu zmieruje s Bohom a s cirkvou, je individuálne a úplné vyznanie a rozhrešenie (kán. 960). Agostino Montan pripomína, že tento spôsob Tridentný koncil (1545-1563) definuje ako „božieho práva“ (Denzinger 1707).²⁰

3.1. Výklad kánonov 960 a 961 Kódexu kánonického práva

Kán. 960 uvádza dve výnimky, ktoré sa týkajú vyznania. Sú to fyzická nemožnosť alebo morálna nemožnosť. Zmierenie s Bohom a s cirkvou sa potom dosahuje iným spôsobom. Pod pojmom fyzická nemožnosť autori uvádzajú „závažnosť choroby, absencia primeraného času pre hroziace nebezpečenstvo, nemožnosť rozprávania, nezavinená nevedomosť alebo zabudlivosť“ (Tomas Rincón).²¹ Podobné prípady fyzickej nemožnosti uvádza aj súčasný dekan Rímskej rotý Pio Vito Pinto.²² Iný autor uvádza ako prípady fyzickej nemožnosti ťažkú chorobu, nemota čiže nemožnosť rozprávať sa, nebezpečenstvo života pri strokotaní na mori, pri bombardovaní, zemetrasení a podobne.²³ Medzi prípady morálnej nemožnosti autori uvádzajú „strach zo spôsobenia ťažkej škody sebe alebo iným, nebezpečenstvo ťažkého škandálu alebo poškodenia dobrého mena, nebezpečenstvo porušenia spovedného tajomstva“ (Chiappetta, s. 99). Nebezpečenstvo porušenia spovedného tajomstva uvádza aj Pio Vito Pinto (s. 575) a Rincón pridáva aj „škrupulóznosť svedomia a poškodenie povesti samotnej sviatosti zmierenia“ (s. 691).²⁴ Kán. 960 uvádza, že v prípade fyzickej alebo morálnej nemožnosti hriechy individuálne vyznať, zmierenie možno dosiahnuť iným spôsobom. Avšak Kódex kánonického práva iné spôsoby nešpecifikuje.

Kán. 961 udeľuje možnosť „kolektívnej absolúcie“ bez predbežného individuálneho vyznania v dvoch situáciách: prvou je nebezpečenstvo smrti a niet dostatok času a druhou je vážna potreba (kán. 961, § 1), avšak posúdiť podmienky „vážnej potreby“ prislúcha diecéznemu biskupovi, pritom kritéria má dohodnúť konferencia biskupov (kán. 961, § 2). Iste, po udelení kolektívnej absolúcie k vhodnej disponibilite je potrebné mať predsavzatie vyznať sa individuálne (kán. 962, § 1) a povinnosť tak čo najskôr aj urobiť, ak do toho nevstúpi oprávnený dôvod (kán. 963). Bližšie sa k téme „vážnej potreby“ vyjadřila Apoštolská penitenciária v roku 1972²⁵ a Ján Pavol II. v roku 2002.²⁶ Zdá sa, že obidva dokumenty mali cieľ zneužívaniu, resp. uľahčovaniu vysluhovania sviatosti zmierenia udeľovaním kolektívnej absolúcie bez predbežného individuálneho vyznania. Súčasný dekan Rímskej rotý uvádza, že ak by kňaz udelil „kolektívnu absolúciu“ mal by povinnosť pred alebo po udelení absolúcie informovať svojho biskupa, že to urobil, hoci je to požiadavka iba k dovolenosti, nie k platnosti.²⁷

3.2. Aplikácia v praxi počas pandémie vo svete

Konferencia biskupov Slovenska a jednotliví diecézni biskupi situáciu pandémie neriešili definovaním, že sa jedna o prípad „vážnej potreby“ v zmysle kán. 961. Zachytil som však, že Maďarská biskupská konferencia, ktorej predsedá kardinál Péter Erdo, pandemickú situáciu kvalifikovala ako situáciu „vážnej potreby“ s možnosťou udelenia kolektívnej absolúcie bez individuálnej spovede. Slovenskí biskupi apelovali na využitie dokonalej ľútosti. Situácia bola veľmi vážna, lebo platil zákaz vychádzania a mnohí veriaci nemali túto službu sviatosti zmierenia dostupnú, či sa stávali prípady odmietania kňazskej služby veriacim. Veľmi pekným príkladom boli kňazi, ktorí sa prihlásili ako zdravotníci

²⁰ MONTAN, A. La funzione di santificare della chiesa, s. 119.

²¹ LOMBARDIA, P., ARRIETA, J.I. a kol. Codice di diritto canonico. Edizione bilingue commentata, s. 691.

²² LOMBARDIA, P. a kol. Commento al Codice di diritto canonico, s. 575.

²³ CHIAPPETTA, L. Codice di diritto canonico, vol. II., s. 99.

²⁴ ARRIETA, J.I. Codice di diritto canonico e leggi complementari, s. 643.

²⁵ PAENITENCIARIA APOSTOLICA. Instr. Normae pastorales (16.6.1972), In: Acta Apostolicae Sedis 64 (1972) 511-512.

²⁶ JOANNES PAULUS II. Motu proprio Misericordia Dei (7.4.2002), In: Acta Apostolicae Sedis 94 (2002) 452-459.

²⁷ PINTO, P.V. Commento al Codice di diritto canonico, s. 577.

pracovníci do nemocníc práve na najťažšie oddelenia, aby boli chorým nablízku zdravotníckou, ale aj duchovnou službou.

3.3. Riešenie v praxi počas pandémie na Slovensku

Riešenie, k akému pristúpili biskupi na Slovensku a aj Konferencia biskupov Slovenska je plne legitímne a kánonicko-právne v poriadku. Kňazi nemohli teda použiť „kolektívne rozhrešenie“ bez predbežnej individuálnej spovede, skrátka využiť situáciu „vážnej potreby“ v zmysle predpisu kán. 961, § 1, 2. Aj keď situácia „vážnej potreby“ – podľa nášho názoru - by toto kritérium spĺňala najmä na vyhradených covidových nemocničných oddeleniach. Kňazi mohli kajúcnikov, ak o to boli požiadaní, rozhrešiť po predbežnom individuálnom vyznaní alebo apelovať na vzbudenie si dokonalej ľútosti. Za prvý z uvedených prípadov hrozilo kňazovi i veriacemu riziko pokuty pre porušenie zákazu vychádzania a stretávania sa. Toto riziko prestalo vo štvrtok veľkého týždňa 2021 po povolení tzv. „individuálnej pastorácie“ vládou Slovenskej republiky s inštrukciou hlavného hygienika Slovenskej republiky.

S odstupom času možno povedať, že v prípade covidových nemocničných oddelení bolo možné použiť zásadu nebezpečenstva smrti a použiť kolektívne rozhrešenie bez predbežného vyznania pre prípady veriacich napojených na pľúcnu ventiláciu.²⁸

4. ZÁVER

Na záver iba krátke zhrnutia. Pandemická situácia a opatrenia, ktoré s ňou súviseli, je špecifická v tom zmysle, že podobnú situáciu si žijúci členovia katolíckej cirkvi nespomínajú, nakoľko kostoly neboli úplne zatvorené ani v najťažšom období bývalého režimu. Nositelia verejnej cirkevnej moci boli spočiatku trochu zaskočení opatreniami štátnych orgánov, čo je normálne. Zaskočenými sa cítili azda všetky oblasti spoločenského života. Avšak možno konštatovať, že situáciu riešili v súlade s predpismi kánonického práva. Azda najviac špecifickou situáciou bola skutočnosť, že v okolitých krajinách kostoly neboli úplne zatvorené a vždy existovala, hoci v minimálnej miere, možnosť cirkevnej duchovnej služby. Na Slovensku bola katolícka cirkev v inej situácii, v určitých obdobiach boli kostoly úplne zatvorené a nedostupné pre veriacich. V tomto krátkom článku sme sa dotkli iba dvoch tém: sv. omše a sviatosti zmierenia. Ide však o témy, ktoré sa azda najviac dotkli základných práv a slobôd veriacich a, na druhej strane, realizáciu verejnej cirkevnej moci. Preto konštatujeme nielen to, že realizácia princípu náboženskej slobody bola zo strany štátu veľmi a – podľa nášho názoru – až neprimerane obmedzujúca, ale aj to, že katolícka cirkev a vykonávanie jej verejnej moci voči vlastným veriacim bola dotknutá na najcitlivejšom mieste. Naozaj, pri sv. omši sú zjavné tri základné piliere vykonávania verejnej moci katolíckej cirkvi: moc správy (potestas regendi), moc vyučovania (potestas docendi) i moc posväčovania (potestas sanctificandi). Napokon treba konštatovať, že katolícka cirkev na Slovensku v pandémie kánonicko-právne obstála v tom zmysle, že použila správne cirkevno-právne nástroje na pokojné a primerané zvládnutie tejto náročnej situácie použitím dišpenzu ako špecifického právneho inštitútu kánonického práva, ale aj inými spôsobmi ako to boli usmernenia, povzbudenie, upokojuvanie situácie, vyzdvihovanie pozitívnych príkladov akým bolo napríklad angažovanosť kňazov na covidových oddeleniach v nemocniciach, ale aj vysielanie bohoslužieb prostredníctvom sociálnych sietí alebo iniciatívami individuálnej pastorácie. Úplné zatvorenie kostolov na Slovensku sa javí aj ako problém *náboženskej slobody a libertas Ecclesiae* (slobody cirkvi).²⁹ Toto je už iná téma, ktorú tento príspevok nerieši, lebo presahuje jeho rámec. Avšak téma náboženskej slobody a slobody cirkvi s článkom úzko súvisí.

²⁸ Pre vojnové časy takéto možnosti boli udelené Posvätnou penitenciáriou (6.2.1915) a Piom XII. v roku 1939 a 1944 – ARRIETA, J.I. a kol. Codice di diritto canonico e leggi complementari, s. 643-644.

²⁹ K téme náboženskej slobody a slobody cirkvi pozri napr. DALLA TORRE, G. La città sul monte. Contributo ad una teoria canonistica sulle relazioni fra Chiesa e Comunità politica (Polis 6), Roma: editrice a.v.e., 1996.

Použitá literatúra:

- ARRIETA, J.I. a kol.: Codice di diritto canonico e leggi complementari, Roma: Coletti a San Pietro Editore, 2004. ISBN 88-87129-07-X
- ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V.: Prírodnoprávna teória v práve Katolíckej cirkvi, Praha: Leges, 2016. ISBN 978-80-7502-130-4
- CHIAPPETTA, L.: Codice di diritto canonico. Commento giuridico pastorale, Napoli 1988. ISBN 88-396-0226-7
- GHERRO, S.: Principi di diritto costituzionale canonico, Torino 1992. ISBN 88-348-0481-3
- GRUPPO ITALIANO DOCENTI DI DIRITTO CANONICO, Il diritto nel mistero della Chiesa, Roma 1988-1992.
- IOANNES PAULUS II.: Motu proprio Misericordiae Dei (7.4.2002), In: Acta Apostolicae Sedis, 2002, č. 94, s. 511-512.
- Kódex kánonického práva, latinsko-slovenské vydanie, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1996. ISBN 80-7162-061-0
- Kódex kánonov východných cirkví, Prešov-Lublin 2013. ISBN 978-83-7548-090-0
- LABANDEIRA, E.: Trattato di diritto canonico amministrativo, Milano: Giuffrè Editore, 1994. ISBN 80-14-04717-0
- LOMBARDIA, P.: Lecciones de derecho canonico, Introduccion – Derecho constitucional – Parte general, Madrid 1984. ISBN 84-309-1100-6
- LOMBARDIA, P., ARRIETA, J.I.: Codice di diritto canonico, edizione bilingue commentata, Roma: Edizioni Logos, 1986.
- MONTAN, A.: La funzione di santificare della Chiesa, In: Il diritto nel mistero della Chiesa (a cura del gruppo italiano di docenti di diritto canonico), vol. III., Roma 1992, s. 11-164.
- NEMEC, M.: Základy kánonického práva (edícia učebnice). Bratislava: Iura edition, 2001. ISBN 80-89047-05-X
- D'OSTIGLIO, F.: La storia del nuovo codice di diritto canonico: revisione – promulgazione – presentazione (studi giuridici 6), Citta del Vaticano 1983. ISBN 88-209-1432-8.
- PINTO, P.V.: Codice di diritto canonico commentato, Roma: Urbaniana University Press, 1984.
- Sväté písmo: Jeruzalemská biblia, Trnava: Dobrá kniha, 2016. ISBN 978-80-8191-011-1
- DALLA TORRE, G.: La citta sul monte. Contributo ad una teoria canonistica sulle relazioni fra Chiesa e Comunita politica (Polis 6), Roma: Editrice a.v.e., 1996.

Kontaktné údaje:

Prof. ThDr. PaedDr. Ján Duda, PhD.

jan.duda@uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo námestie 6, P.O.BOX 313,

810 00 Bratislava 1

Slovenská republika

PRINCÍPY ANUITY A KOLEGIALITY V RÍMSKOM PRÁVE A ICH UPLATNITEĽNOSŤ PRI SPRÁVE VEREJNÝCH ZÁLEŽITOSTÍ V SÚČASNOSTI

Martin Gregor¹

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: During the Republican period of Rome, several "constitutional" principles played an important role in limiting the arbitrariness of Roman magistrates. One of the most important is the time limit for an official's tenure (annuity) as well as the fact that certain offices were held by several persons so that they could supervise each other's activities (collegiality). This paper attempts to analyse the effectiveness of these principles in the context of public law of the Roman Republic, whereas it points out the pros and cons of their applicability. Last but not least, the paper also aims to assess the significance of these principles in terms of general constitutional law and their current application.

Abstrakt: V období rímskej republiky plnili pri obmedzovaní svojvôle rímskych magistrátov dôležitú úlohu viaceré „ústavné“ princípy. Medzi najdôležitejšie patrí časová obmedzenosť výkonu funkcie úradníka (anuita), vrátane toho, že určitý úrad bol spravídla zverený viacerým osobám, aby navzájom vykonávali dohľad nad činnosťou svojich kolegov (kolegialita). Tento príspevok sa pokúsi analyzovať efektívnosť týchto princípov v kontexte verejného práva rímskej republiky, poukáže na pozitíva a negatíva ich uplatňovania, no cieľom tohto príspevku je tiež zhodnotiť význam týchto zásad z hľadiska všeobecného ústavného práva a ich uplatňovania v súčasnosti.

Key words: annuity, collegiality, roman public law, crisis, material core of constitution.

Kľúčové slová: anuita, kolegialita, rímske verejné právo, kríza, materiálne jadro ústavy.

1 ÚVOD

V demokratickej spoločnosti je na vládnutie predurčená politická väčšina. Je však nevyhnutné, aby vzniknutej menšine garantovala primeranú ochranu a zaistila príležitosť pre ďalšie pôsobenie.² Určený pomer síl v rámci tejto formy vlády však nemá byť trvalý. Súperiacim silám sa musí poskytnúť pravidelná príležitosť na jeho zmenu.³ Táto premena sa má realizovať prostredníctvom slobodných volieb, čo garantuje aj čl. 30 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, ktorý znie: „*Volby sa musia konať v lehotách nepresahujúcich pravidelné volebné obdobie stanovené zákonom*“.⁴ Charakteristickým prvkom pre moderné vymedzenie demokratickej spoločnosti preto je obmedzenie vládnej moci z časového hľadiska. V ústavnej doktríne sa toto pravidlo označuje ako „vláda na čas“. Vytvára sa

¹ Príspevok bol vytvorený na základe finančnej podpory z grantu APVV-17-0022 s názvom „*Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo*“.

² Myšlienkový základ princípu ochrany menšiny nachádzame už v listoch federalistov: „*Ak frakcia predstavuje menší počet ako väčšina, možno si pomôcť republikánskym princípom, ktorý väčšine umožňuje poraziť zhubné názory frakcie v riadnych voľbách... Ak frakciu predstavuje väčšina, ľudová vláda jej umožňuje obetovať verejné blaho či práva ostatných občanov. (Preto väčšine)... musíme zabrániť v zosnovaní a uskutočnení plánu útlaku.*“ Pozri: MADISON, J.: List z 22. novembra 1787 občanom štátu New York (č. 10). In HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J.: Listy federalistov. Bratislava: Kalligram, 2002, s. 120-121.

³ FLEINER-GERSTER, T.: Allgemeine Staatslehre. 2. Auflage. Berlin: Springer-Verlag, 1995, s. 304; FILIP, J., SVATOŇ, J.: Státověda. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 136.

⁴ Pozri bližšie: PALÚŠ, I.: § 30. In: ČIČ, M. a kol.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Martin: Matica Slovenská, 1997, s. 164.

tým jedna zo zábran pred vznikom trvalej diktatúry. Zdá sa však, že nejde len o postulát novodobých demokracií.⁵

Vládu na čas napokon vyzdvihol vo svojom spise už slávny Aristoteles: „*Úradovanie je krátke a to buď pre všetky úrady, alebo aspoň u tých, kde to je možné... Nikto nesmie zastávať dva krát ten istý úrad alebo len zriedkakedy... Konečne žiaden úrad nie je doživotný.*“⁶ Tieto myšlienky nás nabádajú k pokusu o porovnanie efektivity základných princípov v minulosti a súčasnosti. Cieľ tohto článku sa preto upriamuje na analýzu časového obmedzenia vládnej moci v podmienkach rímskej republiky, ktorú popri aténskej demokracii pokladáme za jednu z najviac inšpiratívnych štátoprávnych usporiadaní staroveku. Popritom by sme poukázali na ďalší dôležitý princíp kontroly verejných funkcionárov v Rímskej ríši, ktorý spočíval na báze kolegiality jednotlivých úradov, pričom na rozdiel od „vlády na čas“ dnešnému ústavnému právu nie je celkom známy. Túto sondu do ústavných princípov rímskej republiky by sme sa pokúsili uzavrieť zodpovedaním vedeckej otázky, či antické vzory mali vplyv aj na ďalší vývoj myšlienok o charaktere demokratického štátu.

2 ZÁKLADNÉ VÝCHODISKÁ RÍMSKEJ ÚSTAVY

Po vyhnaní posledného rímskeho kráľa Tarquinia Superba sa výkonnej moci v novej republike chopili magistráti, ktorí mali popri už existujúcom senáte a ľudových zhromaždeniach vyplniť vákuum, vzniknuté zvrhnutím moci kráľa. Termín magistrát (z latinského *magistrare* – viesť, riadiť) vždy označoval nielen konkrétny úrad, ale v rámci rímskych reálií najmä osobu, ktorá ho zastávala. Rimania nevypracovali abstraktnú definíciu tohto pojmu. Ich funkcie však vymedzil už oveľa skôr napríklad Aristoteles, ktorý za úradníkov považoval: „*osoby, ktoré sú oprávnené rozhodovať o určitých záležitostiach, radia sa o nich a na základe toho vydávajú príkazy, lebo právo niečo prikazovať je osobitným znakom moci úradníka.*“⁷

Keďže rímski úradníci boli v istom zmysle nástupcami kráľa pri plnení jeho úloh, ich právomoci museli nevyhnutne podliehať limitácii, aby sa predišlo excesom svojvôle.⁸ Z toho dôvodu vykonávali svoje funkcie na časovo obmedzené obdobie, ktoré spravidla trvalo jeden rok (princíp anuity). Väčšinou boli do tej istej funkcie menovaní minimálne dvaja úradníci (princíp kolegiality), čo malo znížiť pravdepodobnosť zneužívania funkcie. Zastávanie úradu sa pokladalo za česť (tzv. *honor*), preto úradníci nepoberali plat, mali právo len na náhradu vynaložených výdavkov (princíp bezplatného vykonávania funkcie). Spomenúť možno napokon aj našej ústavnej praxi známy princíp dodatočnej zodpovednosti, ktorý umožňoval prejednávateľ sťažnosti proti magistrátovi a stíhať jeho zločiny až po skončení funkčného obdobia.

3 VÝVOJ A CHARAKTERISTIKA PRINCÍPU ANUITY

Pojem anuita je odvodený z latinského slova *annus*, teda rok. Jeho podstatou je, že funkčné obdobie magistrátov bolo časovo obmedzené na jeden rok. Tento princíp predstavoval jednu z hlavných republikánskych zásad, ktorá od počiatku republiky ostro kontrastovala s doživotnou mocou rímskeho kráľa. Už Titus Livius napísal, že „*za počiatok slobody sa táto doba (po vyhnaní kráľov – pozn.) počíta skôr preto, že konzulský úrad bol obmedzený na dobu jedného roka. Nie preto, že by sa snád z právomoci niekdajších kráľov niečo ubralo. Všetky práva kráľov si konzuli ponechali.*“⁹ Z toho jasne vyplýva, že rímskemu poňatiu republiky nebol blízky ani tak štátoprávny (horizontálny) model delby moci, ale zreteľ kládli predovšetkým na časové obmedzenie výkonu ich funkcie.

Na princíp anuity sa viaže aj zákaz opakovaného zastávania úradu (*kontinuitio*). V súvislosti s tým nebolo možné, aby sa niekto po skončení ročného funkčného obdobia ujal toho istého úradu

⁵ KLOKOČKA, V.: Ústavní systémy evropských států: srovnávací studie. Praha: Linde, 2006, s. 14.

⁶ Politika 1317, 25-40. Pozri: ARISTOTELÉS: Politika. Praha: Petr Rezek, 1998, s. 232.

⁷ Politika 4, 15. Pozri: Tamtiež, s. 178.

⁸ Táto vžitá kontinuita medzi mocou kráľa a magistrátov vychádza najmä z analistických správ, pričom práve Theodorovi Mommsenovi slúžila ako podklad pre vypracovanie jeho teórie o impériu magistrátov. Je však známe, že vieru v pôvodné pramene nemožno ani preceňovať a v súčasnej medzinárodnej romanistike sa už tejto konštrukcii prisudzuje omnoho menšia váha. Pozri: KUNKEL, W.: Magistratische Gewalt und Senatsherrschaft. In: ANRW 1, 2 (TEMPORINI, H. (ed.): Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Band 1,2. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1972), s. 5.

⁹ Liv. 2, 1. Pozri: LIVIUS: Dějiny I. Praha: Svoboda, 1971, s. 124. Hovorí o tom aj: PALMER, R.: The Archaic Community of the Romans. Cambridge: University Press, 1970, s. 174.

opakovane. Ak určitá osoba mala v priebehu svojho života zastávať viac krát tú istú funkciu, medzi oboma funkčnými obdobiami mal byť primeraný časový odstup (*iteratio*). Podľa plebiscita z roku 342 p. n. l., ktoré inicioval tribún ľudu L. Genucius, bolo obsadenie toho istého úradu zakázané po dobu desiatich rokov (*intra decem annos*).

Pôsobenie tohto princípu možno najlepšie demonštrovať na vývoji úradu konzulov. Pôvod tejto magistratúry nie je celkom jasný. Podľa tradície rímskych historikov vznikol bezprostredne po vyhnaní kráľov. Niektoré výskumy predpokladajú, že na počiatku republiky nahradil kráľov jediný úradník – tzv. *praetor maximus*, ktorého pôsobenie odlišovalo od kráľov jedine časovým obmedzením.¹⁰ Je zrejmé, že princíp kolegiality sa naozaj presadzoval len postupne popri princípe anuity, ktorý možno označiť za nosný. Až neskôr sa v postavení konzulov objavuje dvojica úradníkov a formuje sa úrad tzv. *praetores maiores* (slová *prae-itor* sú ekvivalentom pre vojvodu, resp. doslova osoby idúcej na čele vojska). Od konzulov sa v roku 367 pred n. l. odčlenil úrad prétora, ktorý sa tiež primárne spravoval princípom anuity, rovnako ako konzuli.¹¹

Magistráti nastupovali do úradu spravidla od 1. januára. Tento dátum bol zavedený až od roku 154 p. n. l., pričom dovtedy sa tzv. úradný rok začínal od 15. marca (na marcové ídy). Na pozitíva anuity v rímskych pomeroch poukázal Montesquieu: „Po vyhnaní kráľov volil Rím každoročne konzulov; týmto spôsobom dosiahol vysoký stupeň moci. Panovníci prechádzajú vo svojom živote obdobiami ťažiadosti, občas ich však strhávajú iné vášne, dokonca nečinnosť, ale v republike ani na chvíľu neochabovala ťažiadosť konzulov, ktorí sa každý rok menili a usilovali sa vo svojich úradoch vyniknúť, aby ich zvolili do ďalších.“¹²

4 VÝVOJ A CHARAKTERISTIKA PRINCÍPU KOLEGIALITY

Aby sa moc v rímskej republike nekoncentrovala v rukách jedinej osoby, spravidla boli výkonom určitého úradu poverené dve alebo hneď niekoľko osôb. Pluralita osôb, ktoré pri výkone tej istej funkcie podliehajú vzájomnej kontrole, je podstatou princípu kolegiality. Účel tohto princípu sa teda upínal na obmedzenie svojvôle jednotlivca nie z časového, ale funkčného hľadiska. Ako už vyplýva zo samotného pojmu kolegiality, všetci kolegovia mali rovnaké postavenie a rovnakú právomoc (*par potestas*).¹³ Preto aj Ulpián napísal v 39. knihe k Sabinovi, že „*Označenie kolegovia používame pre tých, ktorí majú rovnakú moc.*“¹⁴ Len na základe ich vzájomnej rovnosti mohli totiž dochádzať k ich kontrole. Tento dozor mohli uplatniť prostredníctvom oprávnenia zrušiť – vetovať – rozhodnutia svojho kolegu v úrade (*intercessio*). Pri uplatnení tohto práva neboli vecne ani funkčne obmedzení. Princíp kolegiality mal teda zamedziť svojvôli úradníka tým spôsobom, že jeho rozhodnutie nemusel zrušiť vždy len hierarchicky vyšší úradník, ale aj rovnako postavený kolega v úrade.

Kolegialita predstavovala ďalšiu z negácií niekdajšieho postavenia rímskeho kráľa. Preto sa tento princíp neuplatňoval pri tých funkciách, ktoré svojím charakterom boli priamo späté

¹⁰ Niektorí vedci sa naopak domnievajú, že popri najvyššom prétorovi museli pôsobiť aj nižší prétori (minimálne boli traja). Pozri: WESENBERG, G.: *Praetor maximus*. In: ZSS, Rom. Abt., 56. Band, 1947 (Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung. Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1947), s. 320 a nasl.

¹¹ K dôvodom vzniku pozri: ŠURKALA, J.: *Predchodcovia a vývoj úradu prétora v Rímskej republike do roku 122 pred n. l.* In: *Notárstvo a iné právnické profesie v historickom vývoji*. Praha: Leges, 2017, s. 44–45.

¹² MONTESQUIEU, CH.: *O veľkosti a úpadku Rimanov*. Preložila Mária Puškárová. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2008, s. 9

¹³ Oproti pojmu *par potestas* rozlišujeme v rímskom práve ešte moc nadriadeného, vyššieho úradníka (*maior potestas*) a moc nižšie postaveného úradníka (*minor potestas*). Pozri: LAST, H.: *Imperium Maius: A Note*. In: *Journal of Roman Studies*, 1947, roč. 37, č. 1–2, s. 157 a nasl.; EHRENBERG, V.: *Imperium Maius in the Roman Republic*. In: *American Journal of Philology*, 1953, roč. 74, č. 2, s. 113–136.

¹⁴ Ulp. D. D. 50, 16, 173.

s kráľovstvom ako určité rezíduá (diktátor, *magister equitum*, interrex, mestský prefekt).¹⁵ Kolegialita však rozhodne po prvý krát nevznikla v rímskom práve po páde kráľovstva (509 p. n. l.). Jej pôvod tkvie predovšetkým v usporiadaní gréckych mestských štátov a Rimania ju prevzali zrejme od Etruskov.¹⁶

V Ríme môžeme pozorovať hneď viacero druhov kolégií. Okrem kolégia rôznych úradníkov sa môžeme stretnúť najmä s kňazskými kolégiami. Napokon ich mohli vytvárať aj jednotlivci ako právnickú osobu na báze súkromného práva. Z hľadiska ústavného práva je však potrebné rozlišovať medzi kolégiami úradníkov a pluralitou osôb napríklad v rámci senátu alebo ľudových zhromaždení. Z teoretického hľadiska je na tomto základe potrebné aspoň v rímskom práve rozlišovať medzi princípom majority a princípom kolegiality. Princíp majority zosobňuje taký mechanizmus pri tvorbe a prijímaní rozhodnutí, podľa ktorého sa väčšie množstvo subjektov musí na určitom riešení zhodnúť prostredníctvom vôle väčšiny. Preto ide o kolektívne rozhodnutie. Práve z toho dôvodu nemožno označiť rímsky senát alebo ľudové zhromaždenia za orgány, ktoré by sa spravovali kolegialitou, kde každá osoba má právo zrušiť rozhodnutie celku (ak by to tak bolo v rímskom senáte, nápadne by pripomínal poľský *Sejm*, kde každý mohol uplatniť *liberum veto*).¹⁷

Podstata tohto princípu v rímskej republike spočívala naopak v tom, že každý z kolegov bol samostatne spôsobilý na vydanie všetkých druhov rozhodnutí. Keďže ich právomoci neboli exaktne vymedzené, každý z kolegov mohol zasahovať do celého spektra pôsobnosti, na ktorú sa ich funkcia vzťahovala.

Z toho dôvodu ani dočasná vakancia na mieste kolegu v úrade nezakladala nespôsobilosť na vydávanie úradných rozhodnutí jediným kolegom. V prameňoch možno tento postup doložiť na príklade cenzorov Appia Claudia a Gaia Plautia. Keď bol jeho kolega v úrade zdiskreditovaný a vzdal sa svojho úradu, Appius Claudius vykonával svoj úrad sám a tiež sám dokončil svoje veľkolepé stavebné diela (*Via Appia* a mestský vodovod).¹⁸ Podobne, ak sa kolega z rôznych dôvodov v danej záležitosti neangažoval, rozhodnutie jedného magistráta plne postačovalo.¹⁹

Na druhej strane, ak sa uprázdnila pozícia jedného z kolegov, panoval zrejme zvyk minimálne z hľadiska spoločenských ohľadov, že po odpadnutí jedného kolegu mali byť konané nové voľby a zvolený úradník by vládol s ostávajúcím úradníkom po zvyšok funkčného obdobia.²⁰ Aj v rámci týchto situácií však priniesli rímske dejiny určité excesy. V rímskych prameňoch dlho rezonovala spomienka na Caninia Rebilu, ktorý sa stal konzulom na jeden deň. V dôsledku svojich sľubov totiž Gaius Iulius Caesar skutočne vymenoval Caninia Rebilu konzulom na jeden deň, ktorý zostával do konca funkčného obdobia po smrti konzula Maxima. Tento krok však v spoločnosti vyvolal posmech, ktorý Cicero vystihol slávnou vetou: „*Ponáhľajme sa, aby sme ho ešte zastihli ako konzula*.“²¹ Tento prípad sa natoľko vryl do pamäte, že dokonca aj Nero nechával úrad druhého konzula uprázdnený kvôli spomienke na Rebilu, ak sa stalo, že jeden z kolegov zomrel.²²

¹⁵ NEUMANN, H.: Collega. In: RE 7 (Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Siebenter Halbband. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1900), s. 378.

¹⁶ LOEWENSTEIN, K.: The Governance of Rome. Hague: Martinus Nijhoff, 1973, s. 48.

¹⁷ V stredovekom myslení sa vyvinulo z *ius vetendi*, ktoré malo v stavovských monarchiách slúžiť na dosiahnutie konsenzu medzi panovníkom a parlamentom. Samotné *liberum veto* reflektovalo požiadavku jednomyselnosti poľskej šľachty. Pozri: KONOPCZYŃSKI, W.: Liberum Veto: Studium porównawczo– historyczne. Kraków: Składy glównne, 1918.

¹⁸ Liv. 9, 29. Pozri: LIVIUS: Dějiny II. Praha: Svoboda, 1972, s. 365.

¹⁹ MOMMSEN, T.: Römisches Staatsrecht. Erster Band. Dritte Auflage. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1887, s. 30.

²⁰ Plut. Publ. 12. Pozri: PLUTARCHOS: Životopisy slávných Grékov a Rimánov. Prvý zväzok. Preložili Daniel Škoviera a Peter Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 214: „*Keď po pár dňoch Lucretius skonak, znova sa konali voľby a zvolený bol Marcus Horatius. Ten vládol s Publiom zvyšnú časť tohto roka*.“

²¹ Plut. Caes. 58. Pozri: PLUTARCHOS: Životopisy slávných Grékov a Rimánov. Prvý zväzok. Preložili Daniel Škoviera a Peter Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 676

²² Suet. Ner. 15. SUETONIUS TRANQUILLUS, G.: Životopisy rímskych cisárov. Preložila Etela Šimovičová. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 2010, s. 202.

Počet kolegov závisel vždy od konkrétneho úradu. Je signifikantné, že kým orgány rozhodujúce na základe majority vyžadovali takmer vždy nepárny počet členov, aby sa pomocou hlasovania väčšinou zhodli na určitom rozhodnutí, orgány spravujúce sa na základe princípu kolegiality boli spravidla kreované na báze párneho počtu kolegov (najčastejšie dvoch, ale v zásade aj viacerých, ako napríklad prétori, tribúni ľudu a pod.). V súvislosti s počtom kolegov je nanajvýš pozoruhodné, že v literatúre sa aj v oblasti verejného práva poukazuje na známy fragment: „*Neratius Priscus hovorí, že traja vytvárajú kolégium (spolok) a toto pravidlo treba dodržiavať.*“²³ Uvedené pravidlo sa interpretuje tým spôsobom, že v prípade dvoch úradníkov (kolegov) v jednej funkcii išlo len o „kolegov“ bez ďalšieho. V prípade, ak bol úrad obsadzovaný tromi a viacerými kolegami súčasne, vtedy už bolo možné hovoriť o kolégiu úradníkov.

Otázky v súvislosti s uplatňovaním princípu kolegiality najčastejšie vznikali v kontexte vzťahov medzi konzulmi. Význam však mohol mať aj v súvislosti s rozhodovacou činnosťou prétorov. Na základe práva intercessie mali možnosť totiž zrušiť rozhodnutia svojho kolegu v prvom štádiu formulového procesu a tým procesnej strane v súkromnom procese poskytnúť nástroj podobný odvolaniu.²⁴ Zdá sa však, že princíp kolegiality mohol mať v prípade prétorov omnoho menší význam, než sa mu pôvodne prisudzoval.

Na základe zákonov Licinia a Sextia (*leges Liciniae Sextiae*) v roku 367 p. n. l. bol vytvorený úrad prétorov len pre jedného magistráta.²⁵ Prétor vystupoval ako menší kolega konzulov (*collega minor*) s nižším impériom.²⁶ Do vytvorenia úradu cudzineckého prétorov v roku 242 pred n. l. bol teda jediným úradníkom v pozícii prétorov a z toho dôvodu u neho logicky nemožno ani uplatňovať princíp kolegiality. Jeho právomoc bola obmedzená – podobne ako v prípade konzulov po vyhnaní kráľov – výlučne na základe princípu anuity. Po etablovaní úradu cudzineckého prétorov je však predsa len nepravdepodobné, aby prátor zasahoval do jurisdikcie svojho kolegu, keďže obaja sa v zásade venovali iným procesným subjektom a oblastiam súkromného práva. Novšie výskumy sa usilujú následné zvyšovanie počtu prétorov odôvodniť najmä vojenskými, nie právnymi, dôvodmi.

Z uvedeného vyplýva, že v staršom vývojovom období rímskej republiky sa medzi prátormi neuplatňoval princíp kolegiality a z toho dôvodu medzi nimi nemožno ani hovoriť o rovnakej moci (*par potestas*), minimálne v načrtnutom období. V tomto poňatí sa princíp kolegiality uplatňoval medzi prátormi až v poslednom storočí pred našim letopočtom, keď v období občianskych vojen mohol byť prátor prinútený vystúpiť proti rozhodnutiu svojho kolegu a zrušiť ho. Zvyklosti z tejto éry však nemožno automaticky vzťahovať na predchádzajúce usporiadanie rímskej republiky.²⁷

5 KONZEKVENCIE PORUŠOVANIA PRINCÍPOV ANUITY A KOLEGIALITY

Už Platón naznačil, že „*demokracia chýlostivo vplýva na duše občanov, jatrí ich, až neznesú najmenšie obmedzenie slobody, ktoré by niekto prinášal. Lebo nakoniec, ako vieš, nedbajú zákonov ani písaných, ani nepísaných, len aby vôbec nad sebou nemali žiadneho pána... Tak prílišná sloboda prináša prílišné otroctvo.*“²⁸ Krízu rímskej republiky tiež zapríčinilo nedodržiavanie vlastných ústavných pravidiel, keď ľudové zhromaždenia účelovo prijímali zákony, ktoré boli samé v rozpore s vyššími ústavnými hodnotami ako bola už spomínaná anuita alebo kolegialita. Ústavné princípy boli pri voľbách jednotlivých úradníkov čoraz častejšie obchádzané a porušované na základe rôznych výnimiek, ktoré v skutočnosti nepôsobili len *ad hoc*, práve naopak, tieto zákony sa v budúcnosti stávali

²³ Z toho vyplýva zásada „*Tres faciunt collegium*“ v Marcel. D. 50, 16, 85 (v 1.knihe svojich Digest).

²⁴ Autor na to poukázal v staršej štúdii: GREGOR, M.: Inštitút odvolania vo formulovom a v kogničnom procese. In: HIŠEMOVÁ, T., KMECOVÁ, D. (eds.): Pôžička či úžera? Nútený výkon rozhodnutia – rímskoprávne základy a problémy aplikačnej praxe. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2019, s. 41 a nasl.

²⁵ Liv. 7, 1. Pozri: LIVIUS: Dějiny II-III. Praha: Svoboda, 1972, s. 185.

²⁶ „*Vyššie auspiciá sú výsadou konzulov, prétorov a cenzorov, ale všetky tri druhy úradov sú rozdielne, keďže nemajú rovnaký význam... Hoci prátor je kolega konzulov... prináleží mu nižšia úradná moc než konzulom.*“ Gell. 13, 15, 4. Pozri: Die Attischen Nächte des Aulus Gellius. Leipzig: Fues's Verlag, 1876, s. 190.

²⁷ BUNSE, R.: Die klassische Prätur und die Kollegialität (*par potestas*). In ZSS, Rom. Abt., 119. Band, 2002 (Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2002), s. 41–42.

²⁸ Plat. De rep. 8, 564. Pozri: PLATÓN: Ústava. Přeložil F. Novotný. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 268.

ústavnými precedensmi pre ďalšie posilňovanie moci jednotlivcov, čím prakticky pripravili pozície pre zánik republiky.²⁹ V kontexte neskorej republiky preto možno pozorovať vznik napätia medzi právomocou ľudových zhromaždení a už prijatými zákonmi, ktoré regulovali proces voľby rímskych úradníkov a tým tvorili súčasť nepísanej rímskej ústavy.

Titus Livius tento jav vykreslil už na príklade voľby Quinta Fabia Rulliana za konzula.³⁰ Za účelom odvrátenia pozornosti od seba, ako od starého zaslúžilého muža navrhol zákon, aby v priebehu desiatich rokov nemohol byť ten istý kandidát vymenovaný za konzula. Ľudové zhromaždenie však ihneď navrhlo vyňatie Fabia spod platnosti tohto zákona. Ľudové zhromaždenie ho dokonca zvolilo napriek jeho úvahe, „*aký má teda význam, že sa vydávajú zákony, aby sa potom ľstivo vykladali a to pritom tými, ktorý návrh zákona podali. Lebo už je to tak ďaleko, že ľudia riadia zákony, namiesto toho, aby sa nimi ľudia riadili.*“³¹ Hoci citovaný úryvok nie je zrejme historicky presný, keďže zákaz iterácie sa vyvinul až neskôr, predstavuje nám autentickú optiku Tita Livia na problém svojvoľne ľudových zhromaždení.³² Princíp kolegiality bol ďalej flagrantne porušený po zvolení Scipia Africana v kontexte vojny proti Kartágu v roku 147 p. n. l., aj keď pôvodne bol tomuto kandidátovi vyčítaný najmä nedostatočný vek na pozíciu konzula.³³ Definitívny koniec záväznosti princípov kolegiality a anuity možno pozorovať v súvislosti so zákonmi, ktorými sa moci chopila súkromná osoba (*privatus*) ako napríklad na základe Gabiniovho zákona Pompeius Magnus.³⁴

Právomoc ľudových zhromaždení v tomto období sa stala predmetom hneď niekoľkých teórií. Napríklad Theodor Mommsen ako zástanca suverenity ľudu v rímskej republike hovoril doslova o zákonodarnom absolutizme tohto orgánu.³⁵ Novšie pohľady mali skôr tendenciu popierať toto jednostranné videnie ako transfer gréckeho politického myslenia do rímskych reálií.³⁶ V tejto súvislosti sa poukazuje nielen na ústavné tradície (v Ríme užívané ako *mos maiorum*), ale napríklad aj na domnienku, že ľudové zhromaždenia nemohli siahnuť na autoritu najstarších zákonov z čias rímskych kráľov. To však nič nemení na tom, že v konkrétnej situácii nebolo ľudové zhromaždenie pri prijímaní rozhodnutí prakticky ničím obmedzené, čo vyjadruje známy princíp, že v jeho rukách sa koncentruje *summa potestas populi Romani*. Protiváhu tejto moci možno pôvodne hľadať v osobe magistráta, ktorý bol v staršom období spravdli predstaviteľom nobility, pričom s ľudovým zhromaždením mal právo rokovať a viesť jednotlivé zasadnutia. V období neskorej republiky však toto obmedzenie nemožno pokladať za efektívne. Táto otázka je paradoxne v ústavnom diskurze stále živá a istú paralelu možno nájsť aj v slovách ústavného právnika: „*romantická je predstava, že samo hlasovanie ľudu je dobrom o sobe. Jenže chce lid dobro, pretože je dobrom, nebo je dobro dobrom, protože je chce lid?*“³⁷ Rímsky verejný život sa týmto problémom veľmi dôkladne tiež zaoberal.

Z uvedených dôvodov začali romanisti už v 19. storočí poukazovať na to, že základné princípy rímskej republiky a zároveň limity moci rímskych úradníkov ako princíp anuity a kolegiality

²⁹ STRAUMANN, B.: *Crisis and constitutionalism: Roman Political Thought from the Fall of the Roman Republic to the Age of Revolution*. New York: Oxford University Press, 2016, s. 128.

³⁰ O živote tohto významného štátnika pojednáva aj Plutarchos vo svojich životopisoch. Pozri novšie slovenské vydanie: Pozri: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Prvý zväzok. Preložili Daniel Škoviera a Peter Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 354–382.

³¹ Liv. 10, 13. Pozri: LIVIUS: *Dějiny II-III*. Praha: Svoboda, 1972, s. 416.

³² STRAUMANN, B.: *Crisis and constitutionalism: Roman Political Thought from the Fall of the Roman Republic to the Age of Revolution*. New York: Oxford University Press, 2016, s. 41.

³³ Liv. per. 50. Pozri: LIVIUS: *Dějiny VIII*. Praha: Svoboda, 1979, s. 367.

³⁴ *Lex Gabinia de piratis* bol prijatý v roku 67 p. n. l. a Pompeiovi bolo na *jeho základe udelené imperium infinitum et aequum*. Pozri bližšie: GREGOR, M.: *Rímsky štát a právo za vlády cisára Augusta*. Praha: Leges, 2018, s. 50.

³⁵ MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht*. Dritter Band, I. Abteilung. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1887, s. 314.

³⁶ BLEICKEN, J.: *Lex publica: Gesetz und Recht in der Römischen Republik*. Berlin: Walter de Gruyter, 1975, s. 292–293.

³⁷ KYSELA, J.: *Je to, co lid chce, dobré, proto že to chce lid?* In: PŘIBÁŇ, J., HOLLÄNDER, P. (eds.). *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 122.

mali ostať izolované od bežnej rozhodovacej činnosti ľudu.³⁸ Tým vlastne proklamovali potrebu vymedzenia akéhosi materiálneho jadra ústavy, ktoré by malo ostať v zásade nemenné. Tým by sa vytvorila sféra, ktorú nemôže svojvoľne modifikovať zákonodarná moc ľudových zhromaždení. Demokratické obmedzenie zákonodarnej moci nám môže ihneď evokovať chiméru moderného ústavného súdnicstva.³⁹ Je zaujímavé, že už v diele Marca Tullia Cicera sa možno stretnúť s dômyselnou konštrukciou o tom, že samotné pomenovanie určitého predpisu ako zákona ešte neznamená, že v skutočnosti ide o ozajstný a platný zákon: „*Čo ak mnohé uznesenia národy prijímajú na škodu, takže pojmom zákona sa nepribližujú o nič viac, než sa na niečom záväzne zhodnú lupiči. Lebo ani predpisy lekárov nemôžu byť nazývané svojim menom, ak si neznali a neskúsení ľudia predpíšu niečo smrtonosného, ani zákon si nezasluhuje svoje označenie, nech je ľuďom presadený akýmkoľvek spôsobom, pokiaľ ľud prijme niečo zhubného.*“⁴⁰ Pre Ciceróna je východiskom z tejto dilemy večný zákon, tkvejúci v prirodzenom práve. Z prirodzeného práva následne dokážeme odvodiť informácie aj o vyššom ústavnom poriadku, pričom vyvolávaním týchto dojmov sa Cicero v prvom rade pokúša chrániť staré republikánske inštitúcie.⁴¹

Pravdou je, že aj „pozitívnemu“ rímskemu právu bol známy mechanizmus v podobe vyhlasovania nulity zákonov prijatých ľudovým zhromaždením. Týmto oprávnením disponoval rímsky senát na základe svojej autority (*auctoritas patrum*).⁴² O tejto alternatíve sa dozvedáme opäť od Ciceróna, podľa ktorého už významný štátnik Gaius Aurelius Cotta navrhol počas svojho konzulátu senátu, aby zrušil všetky jeho zákony, hoci senát sa napokon s jeho návrhom nestotožnil.⁴³ Predmetnú právomoc senátu dosvedčuje Cicero tiež v súvislosti s Titiovými a Apuleiovými zákonmi, o ktorých hovorí, že: „*boli za okamžik zrušené jedinou vetičkou senátu.*“⁴⁴ K uplatneniu tejto právomoci však dochádzalo iba málokedy a práve v tomto smere možno vidieť slabinu politického systému rímskej republiky, ktorá napokon vždy v priebehu svojich dejín inklinovala k bezuzdnej anarchii alebo autoritárskemu režimu.

V rímskych dejinách to boli napokon práve ľudové zhromaždenia, ktoré pomocou zákonných výnimiek umožnili, aby sa Augustus ujal vlády a tým vznikol princípát.

6 ZÁVER

Otázka, či Montesquieuho myšlienky o deľbe moci boli ovplyvnené skôr vývojom britského konštitucionalizmu v 18. storočí alebo vychádzali už z antických, najmä rímskych tradícií, spadá skôr do oblasti právnej filozofie. Niektorí sa domnievajú, že Montesquieuho náuka nie je stelesnená v exaktnom dogmatickom modeli, avšak jej elementy sú prítomné všade tam, kde súčasne pôsobí viacero vzájomne obmedzujúcich sa mocí.⁴⁵ Rímska republika bola založená na zákonodarnej moci ľudových zhromaždení, výkonnej moci magistrátov (sám Montesquieu tu zaraďuje aj senát) a sudcovskej moci, ktorá mala rôzny charakter podľa dotknutej oblasti (napríklad trestný a civilný

³⁸ MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Dritter Band, I. Abtheilung.* Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1887, s. 368.

³⁹ Aj podľa súčasných ústavných právnikov prichádza kontrola ústavnosti do úvahy aj v prípadoch tzv. materiálnej ústavy, kde ide o ochranu princípov, ktoré majú konštitutívny význam, aj keď nie sú explicitne zahrnuté do rámca písanej ústavy, napríklad vo Veľkej Británii. Pozri: KLOKOČKA, V.: *Ústavní systémy evropských štátů: srovnávací studie.* Praha: Linde, 2006, s. 365.

⁴⁰ Cic. *De leg.* 11, 5, 13. Pozri: CICERO, M. T.: *O zákonech: latinsko-české vydání.* Praha: Oikoymenh, 2017, s. 81.

⁴¹ KENNEDY, G.: Cicero, Roman Republicanism and the Contested Meaning of Libertas. In: *Political studies*, 2014, roč. 62, č. 3, s. 496–497; ASMIS, E. Cicero on Natural Law and the Laws of the State. In: *Classical Antiquity*, 2008, roč. 27, č. 1, s. 1–33.

⁴² BEHREND, O.: *Der römische Gesetzesbegriff und das Prinzip der Gewaltenteilung.* In: *Zur römischen Verfassung (Ausgewählte Aufsätze).* Göttingen: Wallstein Verlag, 2014, s. 141.

⁴³ Ascon. *Cor.* 68. Pozri: ASCONIUS. *Commentaries on Speeches by Cicero.* Translated by R. Lewis. New York: Oxford University Press, 2006, s. 135.

⁴⁴ Cic. *De leg.* 11, 6, 14. Pozri: CICERO, M. T.: *O zákonech: latinsko-české vydání.* Praha: Oikoymenh, 2017, s. 83.

⁴⁵ BEHREND, O.: *Der römische Gesetzesbegriff und das Prinzip der Gewaltenteilung.* In: *Zur römischen Verfassung (Ausgewählte Aufsätze).* Göttingen: Wallstein Verlag, 2014, s. 129–130.

proces).⁴⁶ Práve princípy anuity a kolegiality boli určené na obmedzenie svojvôle magistrátov. Hoci samotný princíp kolegiality je nášmu chápaniu relatívne vzdialený, treba ho skôr vnímať ako určitú snahu o zavedenie vecnej a funkčnej kontroly výkonných orgánov navzájom. Z toho vyplýva, že nevyhnutnosť časového a vecného obmedzenia výkonnej moci bola známa už v rímskom práve. Ba nielen tam.

Pri porovnaní princíпов anuity a kolegiality v republikánskom Ríme a v ústave najvýznamnejšieho gréckeho mestského štátu vyplýva, že v Aténach bola kontrola úradníka omnoho prehĺbenejšia. Zneužitiu moci zabráňovali záruky inštitucionálne i osobné. Medzi prvé z uvedených garancií patrila úzka špecializácia úradníkov a predovšetkým kolegialita. V poňatí aténskej demokracie však išlo o kolegialitu, v rámci ktorej kolegovia vykonávali svoje povinnosti spoločne a nerozdielne, akty vydávali spoločne a zároveň spoločne znášali aj zodpovednosť. Navyše v Aténach pristupoval aj externý faktor v podobe súdnej kontroly rozhodnutí úradníkov, ak došlo k uloženiu sankcií občanovi (určitú obdobu môžeme opäť vidieť v *ius provocationis*). Z toho vyplýva, že kolegovia sa o výkone svojho úradu museli radiť.⁴⁷ Kolegialita zohrávala rolu napokon aj v tom, že každý občan mal väčšiu možnosť zastávať určitý úrad.

Medzi garancie osobného charakteru patrila práve princíp anuity, teda obmedzenie výkonu funkcie na jeden rok. Už v Aténach bolo zakázané, aby občan vykonával viacero úradov naraz (zákaz kumulácie, resp. dnes inkompatibilita funkcií). Pokračovanie v úrade v druhom volebnom období (*kontinuation*) nemalo byť možné ani teoreticky, keďže medzi opakovaným zvolením do určitej funkcie bola uložená lehota (*iteratio*).⁴⁸ V dôsledku toho bola výkonná moc v Aténach pod veľmi výraznou kontrolou verejnosti. Navyše každý úradník sa musel podrobiť pred nástupom do verejnej funkcie kontrole svojho finančného hospodárenia a životného štýlu (*δοκιμασία*), teda akémusi overeniu spôsobilosti na výkon funkcie (opäť v Ríme možno vidieť určitú obdobu v inštitúte zoznamu cenzorov). Z uvedeného vyplýva nielen to, že rímske nazeranie na správu štátu bolo do určitej miery ovplyvnené gréckou predlohou, ale aj to, že oba princípy – anuity i kolegiality – boli charakteristickými znakmi starovekých demokracií.

Časové obmedzenie výkonu moci je späté aj s moderným poňatím demokracie. Už v úvode sme spomenuli čl. 30 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, ktorý zakotvuje vládu na čas prostredníctvom pravidelného konania volieb. Naša Ústava pritom nevymedzuje exaktné čas pre realizáciu volieb. Teoreticky sa teda pripúšťa, že časové obmedzenie môže byť vyjadrené presným termínom (napr. do 31. decembra 2021) alebo presnou lehotou (napr. 1 rok, 4 roky).⁴⁹ Aspekt pravidelnosti by napokon spĺňali aj voľby konané vo veľmi dlhých úsekoch (napríklad pravidelne za desiatky rokov), čo je však vylúčené vzhľadom na princíp demokratického štátu v čl. 1 ods. 1 Ústavy.⁵⁰ Tak, ako v rímskom práve, aj naša Ústava preferuje určenie času prostredníctvom lehoty (funkčného obdobia). Popri tom možno uviesť aj ďalšie príklady, ktoré obmedzujú možnosť jednotlivca zastávať verejnú funkciu. Čl. 134 ods. 3 Ústavy SR po veľkej novele z roku 2001 ustanovuje, že „*tá istá osoba nemôže byť opakovane vymenovaná za sudcu ústavného súdu.*“ Podobne čl. 103 ods. 2 Ústavy v prípade prezidenta Slovenskej republiky garantuje, že „*tá istá osoba môže byť zvolená za prezidenta najviac v dvoch po sebe nasledujúcich obdobiach.*“ V prípade sudcu ústavného súdu teda Ústava vôbec nepripúšťa, aby bol do funkcie opäť ustanovený, v prípade prezidenta mu síce umožňuje priamo nadviazať na svoj predchádzajúci mandát, no limituje ho dvoma po sebe nasledujúcimi obdobiami. V rímskom verejnom práve možno napokon nájsť aj ustanovenia o tom, že jednotlivé

⁴⁶ Vo svojom diele O duchu zákonov (*De l'esprit des lois*) sa Montesquieu dostáva aj k analýze zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci v rímskom štáte (pozri najmä jeho jedenástu knihu, 12. – 19. kapitola). Pozri: MONTESQUIEU, CH.: Duch zákonov. Preložila: Mária Puškárová. Bratislava: Tatran, 1989.

⁴⁷ MAIER, CH.: Gewaltenteilung bei Aristoteles und in der Verfassung Athens. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2006, s. 86, 89.

⁴⁸ BLEICKEN, J.: Die Athenische Demokratie. 4. Auflage. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1995, s. 273.

⁴⁹ PALÚŠ, I.: § 30. In ČIČ, M. a kol.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Martin: Matica Slovenská, 1997, s. 164.

⁵⁰ DRGONEC, J.: Ústava Slovenskej republiky: Komentár. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 744.

úradu možno dosiahnuť až po dovŕšení určitého veku, čo je napríklad blízke aj našim ustanoveniam o voľbe prezidenta alebo voľbe ústavných sudcov.⁵¹

Pokiaľ ide o princíp kolegiality, vláda Slovenskej republiky je kolektívnym orgánom, zloženým z jej predsedu, podpredsedov a ministrov (čl. 109 ods. 1 Ústavy). V tejto súvislosti je však nutné podotknúť, že rozhoduje hlasovaním na základe princípu majority (čl. 118 Ústavy), pričom Ústava neumožňuje jej jednotlivým členom alebo rovno jej predsedovi, aby mali právomoc rušiť rozhodnutia vlády ako kolektívneho orgánu. Určitú obdobu práva zrušiť rozhodnutie svojho kolegu v úrade vidí napríklad ústavný právnik Jan Wintř v možnosti prezidenta republiky pomocou uplatnenia suspenzívneho veta vrátiť zákon parlamentu na ďalšie prerokovanie.⁵² Obdoba intercessie v súčasnom ústavnom práve sa črtá aj v eventúálnej možnosti odoprieť kontrasignáciu, kde za určitých podmienok by mohli prezident a vláda pri určitom akte pôsobiť ako „kolegovia“ v rámci výkonnej moci.

Pokiaľ však ide o uplatnenie kolegiality vo vlastnom zmysle, zakotvenie tohto princípu môžeme nájsť napríklad v ústavnom systéme republiky San Maríno, kde vládnu dvaja kapitáni-regenti, volení na obdobie šiestich mesiacov. Ústava tohto štátu, ktorého korene siahajú až do skorého stredoveku, je výrazne ovplyvnená modelom rímskej republiky aj v rámci ďalších inštitúcií (ľudové zhromaždenie našlo obdobu v orgáne zvanom *Arengo*, senát vo vláde generálnej rady).⁵³

Naše neusporiadané úvahy sa v tejto štúdii v závere pokúsili poukázať na efekt „prelamovania rímskej ústavy“, keď ľudové zhromaždenia pri voľbách jednotlivých úradníkov nerešpektovali oba princípy. Chaos na konci rímskej republiky by mal vystríhať mocenské orgány, od porušovania základných princípov štátu.

Použitá literatúra:

Pôvodné pramene:

Digesta Iustiniani.

Die Attischen Nächte des Aulus Gellius. Leipzig: Fues's Verlag, 1876. 407 s.

ARISTOTELÉS: Politika. Praha: Petr Rezek, 1998. 499 s.

ASCONIUS: Commentaries on Speeches by Cicero. Translated by R. Lewis. New York: Oxford University Press, 2006. 358 s. ISBN 0-19-929052-0.

CICERO, M. T.: O zákonech. Latinsko-české vydání. Praha: Oikoymen, 2017. 201 s. ISBN 978-80-7298-173-1.

LIVIUS: Dějiny I. Praha: Svoboda, 1971. 501 s.

LIVIUS: Dějiny II-III. Praha: Svoboda, 1972. 587 s.

LIVIUS: Dějiny VII. Praha: Svoboda, 1979. 303 s.

PLATÓN: Ústava. Přeložil F. Novotný. Praha: Oikoymen, 2001. 335 s. ISBN 80-86005-28-3.

PLUTARCHOS: Životopisy slavných Řeků a Římanů. Prvý svazek. Přeložili Daniel Škoviera a Peter Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008. 1051 s. ISBN 978-80-8101-091-0.

SUETONIUS TRANQUILLUS, G.: Životopisy římských císařů. Přeložila Etela Šimovičová. Bratislava: Spolek slovenských spisovatelů, 2010. 311 s. ISBN 978-80-8061-427-0.

⁵¹ Požadavkou na dosiahnutie určitého veku v rámci ustanovenia do funkcií („princíp stáří“) sa v rímskom verejnom práve zaoberal: DOSTALÍK, P.: Čas jako právní skutečnost v římském ústavním právu. In: Acta historico-iuridica Pilsnensia 2007. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 71.

⁵² WINTŘ, J.: Úvahy nad politickými institucemi republikánského Říma. In: BĚLOVSKÝ, P., STLOUKALOVÁ, K. (eds.): Caro amico: 60. kapitol pro Michala Skřejpka. Praha: Auditorium, 2017, s. 564–565.

⁵³ SELVA, A.: Storia delle istituzioni della Repubblica di San Marino: l'attuale ordinamento costituzionale. Serravalle: AIEP, 2012; CZORNYJ, M.: Ustrój Republiki San Marino. In: Przegląd Sejmowy, 2015, roč. 22, č. 5, s. 187 a nasl.

Monografie a učebnice:

- BLEICKEN, J.: Lex publica: Gesetz und Recht in der Römischen Republik. Berlin: Walter de Gruyter, 1975. 527 s. ISBN 3-11-004584-2.
- BLEICKEN, J.: Die Athenische Demokratie. 4. Auflage. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1995. 747 s. ISBN 3-82-521330-7.
- DRGONEC, J.: Ústava Slovenskej republiky: Komentár. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2019. 1774 s. ISBN 978-80-89603-74-9.
- LOEWENSTEIN, K.: The Governance of Rome. Hague: Martinus Nijhoff, 1973. 502 s. ISBN 978-94-010-2400-6.
- FLEINER-GERSTER, T.: Allgemeine Staatslehre. 2. Auflage. Berlin: Springer-Verlag, 1995. 483 s. ISBN 978-3-662-1116-1.
- FILIP, J., SVATOŇ, J.: Státověda. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2011. 400 s. ISBN 978-80-7357-685-1.
- GREGOR, M.: Rímsky štát a právo za vlády cisára Augusta. Praha: Leges, 2018. 197 s. ISBN 978-80-7502-304-9.
- HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J.: Listy federalistov. Bratislava: Kalligram, 2002. 699 s. ISBN 80-7149-455-0.
- KLOKOČKA, V.: Ústavní systémy evropských států: srovnávací studie. Praha: Linde, 2006. 423 s. ISBN 80-7201-606-7.
- KONOPCZYŃSKI, W.: Liberum Veto: Studium porównawczo– historyczne. Kraków: Składy główne, 1918. 467 s.
- MAIER, CH.: Gewaltenteilung bei Aristoteles und in der Verfassung Athens. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2006. 457 s. ISBN 978-3-8305-1229-5.
- MOMMSEN, T.: Römisches Staatsrecht. Erster Band. Dritte Auflage. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1887. 368 s.
- MOMMSEN, T.: Römisches Staatsrecht. Dritter Band, Erste Abtheilung. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1887. 832 s.
- MONTESQUIEU, CH.: Duch zákonov. Preložila: Mária Puškárová. Bratislava: Tatran, 1989. 597 s. ISBN 80-222-0096-4.
- MONTESQUIEU, CH.: O veľkosti a úpadku Rimanov. Preložila Mária Puškárová. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2008. 170 s. ISBN 978-80-8061-311-2.
- PALMER, R.: The Archaic Community of the Romans. Cambridge: University Press, 1970. 328 s.
- SELVA, A.: Storia delle istituzioni della Repubblica di San Marino: l'attuale ordinamento costituzionale. Serravalle: AIEP, 2012. 451 s. ISBN 978-80-4578-254-4.
- STRAUMANN, B.: Crisis and constitutionalism: Roman Political Thought from the Fall of the Roman Republic to the Age of Revolution. New York: Oxford University Press, 2016. 414 s. ISBN 978-0-19-995092-8.

Články v časopisoch a zborníkoch:

- ASMIS, E.: Cicero on Natural Law and the Laws of the State. In: Classical Antiquity, 2008, roč. 27, č. 1, s. 1–33.
- BEHREND, O.: Der römische Gesetzesbegriff und das Prinzip der Gewaltenteilung. In: Zur römischen Verfassung (Ausgewählte Aufsätze). Göttingen: Wallstein Verlag, 2014, s. 129–210. ISBN 978-3-8353-1416-0.
- BUNSE, R.: Die klassische Prätur und die Kollegialität (*par potestas*). In ZSS, Rom. Abt., 119. Band, 2002 (Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2002), s. 29–43.
- CZORNYJ, M.: Ustrój Republiki San Marino. In: Przegląd Sejmowy, 2015, roč. 22, č. 5, s. 187–216.
- DOSTALÍK, P.: Čas jako právní skutečnost v římském ústavním právu. In: Acta historico-iuridica Pilsnensia 2007. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 62–75. ISBN 978-80-7380-107-6.
- EHRENBERG, V.: Imperium Maius in the Roman Republic. In: American Journal of Philology, 1953, roč. 74, č. 2, s. 113–136.
- GREGOR, M.: Inštitút odvolania vo formulovom a v kogničnom procese. In: HIŠEMOVÁ, T., KMECOVÁ, D. (eds.). Pôžička či úžera? Nútený výkon rozhodnutia – rímskoprávne základy

- a problémy aplikačnej praxe. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2019, s. 41–50. ISBN 978-80-8152-636-7.
- LAST, H.: Imperium Maius: A Note. In: *Journal of Roman Studies*, 1947, roč. 37, č. 1–2, s. 157–164.
- KENNEDY, G.: Cicero, Roman Republicanism and the Contested Meaning of Libertas. In: *Political studies*, 2014, roč. 62, č. 3, s. 488–501. ISSN 0032-3217.
- KUNKEL, W.: Magistratische Gewalt und Senatsherrschaft. In: ANRW 1, 2 [TEMPORINI, H. (ed.): *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, Band 1,2. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1972], s. 3–22. ISBN 3-11-004250-9.
- KYSELA, J.: Je to, co lid chce, dobré, proto že to chce lid? In: PŘIBÁŇ, J., HOLLÄNDER, P. (eds.). *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 118–130. ISBN 978-80-7419-045-2.
- NEUMANN, H. *Collega*. In: RE 7 (Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Siebenter Halbband. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1900), s. 378–380.
- PALÚŠ, I.: § 30. In: ČIČ, M. a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Martin: Matica Slovenská, 1997, s. 162–167. ISBN 80-7090-444-5.
- ŠURKALA, J. *Predchodcovia a vývoj úradu prétora v Rímskej republike do roku 122 pred n. l.* In: *Notárstvo a iné právnické profesie v historickom vývoji*. Praha: Leges, 2017, s. 28–65. ISBN 978-80-7502-204-2.
- WESENBERG, G. *Praetor maximus*. In: ZSS, Rom. Abt., 56. Band, 1947 (Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1947), s. 319–326.
- WINTR, J. *Úvahy nad politickými inštitúciami republikánskeho Ríma*. In: BĚLOVSKÝ, P., STLOUKALOVÁ, K. (eds.). *Caro amico: 60. kapitol pro Michala Skřejpka*. Praha: Auditorium, 2017, s. 559–572. ISBN 978-80-87284-64-3.

Kontaktné údaje:

JUDr. Martin Gregor, PhD.
martin.gregor@flaw.uniba.sk
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

„IN DUBIO PRO REO“ AKO PREJAV HODNOTOVÉHO PRINCÍPU V RÍMSKOM PRÁVE

Lukáš Hájek

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: As in ancient Greece, the Romans was interested about the question of whether it was better to convict an innocent person or release guilty person. This article deals with this current controversy, which has found its place in Roman law. Individual parts of the article discuss the view of Marcus Tullius Cicero, Emperor Trajan and presence of principle "in dubio pro reo" in the digests.

Abstrakt: Tak ako v starovekom Grécku, aj Rimanovia sa zaoberali otázkou či je lepšie odsúdiť nevinného alebo prepustiť na slobodu vinného. Tento príspevok sa zaoberá touto aj dnes aktuálnou polemikou, ktorá našla svoje miesto aj v rímskom práve. Jednotlivé časti príspevku rozoberajú pohľad Marca Tullia Cicera, cisára Trajana až po výskyt tejto zásady v Digestach.

Key words: principle, presumption of innocence, defendant, Roman law.

Kľúčové slová: princíp, zásada, prezumpcia nevinoty, obvinený, rímske právo.

1 ÚVOD

Tento príspevok sa zaoberá starou a pomerne známou zásadou „in dubio pro reo“. Napriek tomu, že sa nám uvedená zásada zdá samozrejímavá, nesmieme na ňu zabúdať. Obzvlášť v dnešnej dobe pandémie, a celosvetovej krízy, je v spojitosti s proti-pandemickými opatreniami prítvrdené v oblasti trestania protiprávných konaní. „In dubio pro reo“ je teda zásadou, ktorá hrá veľmi dôležitú úlohu v dnešnej dobe.

Cieľom tohto príspevku je teda nie len znova priniesť, problematiku „in dubio pro reo“ do povedomia odbornej verejnosti, ale aj podať dôkaz o tom, že táto zásada má korene už v rímskom práve. Príspevok je členený na tri kapitoly. V prvej kapitole sa pozrieme na prvé zmienky v Ríme a prvé myšlienky Rimanov ohľadom zásady „in dubio pro reo“. V druhej kapitole rozoberieme reskripty cisára Trajana, ktorý bol podľa mňa jeden z najväčších priekopníkov humánnych trestnoprávných zásad. Tretia kapitola podporne prinesie prítomnosť ľudsko-právneho zmysľovania Rimanov na iných miestach Digest.

2 PRVÉ ZMIENKY V RÍME

Rímske právo, tak ako každý právny systém, prešlo určitým vývojom. V starších štádiách rímskeho práva pri verejných trestných činoch nemohlo byť o zásade „in dubio pro reo“ ani reči, pretože prevažovala retributívna funkcia a nie spravodlivosť. „*Pri verejných trestných činoch bola zmyslom právneho postihu pomsta a odstrašenie pre budúcnosť.*“¹ Na tomto mieste je potrebné spomenúť, že rímske trestné právo bolo značne užšie ako je tomu dnes. Dokonca mnohé súčasné trestné činy, by boli v rímskom práve posúdené len ako delikt na pôde súkromného práva a nie verejného (napr. protiprávne konanie vo forme krádeže susedovho majetku).²

Prvú zmienku o zásade „in dubio pro reo“ na pôde Ríma možno hľadať u Cicera³. Zásada „in dubio pro reo“ a jej hlavná polemika, či je lepšie odsúdiť nevinného alebo prepustiť vinného má svoj

¹ REBRO, Karol; BLAHO, Peter.: Rímske právo. 4. vydanie. Bratislava: Iura Edition 2010 s. 431.

² HÁJEK, Lukáš. Krádež dnes a v časoch rímskych, ako veľmi sa podobali?. In HISTORIA ET THEORIA IURIS. roč. 12. Bratislava. 2020. s. 6-13.

³ Cicero, Marcus Tullius, žil za čias rímskej republiky (106 – 43 pred Kr.). Rímsky advokát, rečník a štátnik, spisovateľ a filozof. Jeho spisy o právnych problémoch sú obrovským prameňom poznania

pôvod v starovekom grécku. Predpokladáme, že Cicero bol inšpirovaný práve gréckou filozofiou ako jej znalec.⁴ On však uvedenú problematiku uchoopil z inej strany. Zaoberal sa otázkou, či prepustenie nevinného je takou hodnotou, že stojí za to riskovať neodsúdenie vinného. Dospel k názoru, že prepustiť nevinného je to najdôležitejšie. „[...] je oveľa lepšie prepustiť nevinného ako neodsúdiť vinného [...]“⁵

3 TRAJÁNOVE RESKRIPTY

Významnejšia zmienka zásady „in dubio pro reo“ bola z dielne cisára Trajána⁶ v jeho reskripte⁷. Na Trajána sa listami s otázkami obracal Plínius mladší⁸, ktorý ako miestodržiteľ Bitýnie prenasledoval a stíhal smrťou kresťanov.⁹ V tomto mimoriadnom trestnom konaní boli Plíniovi nejasné mnohé trestnoprávne otázky. Či potrestať aj tých, ktorí po obvinení sa vzdali kresťanstva a začali uctievať rímskych bohov (akási prvá podoba dnešnej účinnej ľútosti), alebo či možno odsúdiť obvineného aj za jeho neprítomnosti. Okrem toho sa na Trajána obrátil aj s otázkou, čo robiť ak má pochybnosť, že obvinený je alebo nie je kresťan. Z jeho odpovede¹⁰ môžeme vyčítať, že Traján Plíniovi záväzne odporučil, aby nebral do úvahy anonymné udania a aby nevyhľadával kresťanov ex offio. Kresťana možno odsúdiť až keď nie sú pochybnosti o jeho vine (z toho môžeme vyvodit', že ide o prvý dôkaz že Traján bol myšlienke „in dubio pro reo“ naklonený). Taktiež odsúhlasil Plíniovi „účinnú ľútosť“, teda že kresťania, ktorí začnú uctievať rímskych bohov, majú dostať milosť.

Najväčší zdroj odkazujúci na zásadu „in dubio pro reo“ sú bezpochyby Digesta¹¹. Romanistická doktrína ale polemizuje nad tým, či zásadu „in dubio pro reo“ poznalo predklasické a klasické rímske právo, teda ešte pred obdobím Digest.

Podľa jedného názoru, vnútorné presvedčenie sudcu o vine obvineného musí pozostávať zo základných znakov deliktu, teda deliktuálnej spôsobilosti, vnútornej vôle páchatela a na objektívnej stránke deliktu. Sudca by mal voľne hodnotiť predložené dôkazy, v prípade ak sudca nenadobudne z predložených dôkazov presvedčenie o vine musí obvineného prepustiť na slobodu. Nie je relevantné, či je sudca presvedčený o nevine alebo nepresvedčený o vine.¹²

Na druhej strane existuje romanistický názor, že Rimania nepoznali zásadu „in dubio pro reo“, ale je transponovaná glosátormi počas recepcie na základe princípu *favor libertatis*.¹³ Prikláňame sa k prvému názoru, pretože nielen Mommsenova argumentácia o presvedčení rímskeho sudcu, ale aj

rímskeho práva 2. a 1. stor. pr. Kr. Pozri: BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 332.

⁴ ŽIDLICKÁ, Michaela; CIPROVSKÝ, Tomáš; DOSTALÍK, Petr. *Vliv řecké filosofie na právo římské a další vývoj státoprávních nauk* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2016 [cit. 9. 4. 2021].

⁵ „[...] *Julius est autem absolvi innocentem quam nocentem causam non dicere* [...]“ KUBIAK, Przemysław. *Some remarks on „tolerant criminal law of Rome“ in the light of legal and rhetorical sources*. UWM, Studia Prawnoustrojowe [online]. 2014, no. 25, s. 194 [cit. 14. 4. 2021].

⁶ Traianus, Imperator Caesar Nerva Augustus, cisár v rokoch 98 – 117 po Kr. Upevnil cisársku moc a snažil sa ju tiež teoreticky odôvodniť. Pozri: BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 343.

⁷ Záväzný dobrozdanie (odpoveď) na žiadosť dopytujúceho sa sudcu, úradníka alebo sporovej strany. Pozri: REBRO, Karol; BLAHO, Peter.: *Rímske právo*. 4. vydanie. Bratislava: Iura Edition 2010 s. 85.

⁸ Plínius mladší, Caecilius Secundus, pôsobil v rokoch 61 až 113, rečník a spisovateľ. Vystupoval vo veľkých trestných procesoch. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 340.

⁹ REBRO, Karol; BLAHO, Peter.: *Rímske právo*. 4. vydanie. Bratislava: Iura Edition 2010 s. 433.

¹⁰ PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS, Gaius. *Dopisy* (Antická knihovna). Praha: Svoboda, 1988, s. 337 – 339.

¹¹ Digesta predstavujú najväčšie dedičstvo rímskeho práva a obsahujú vo svojich 50 knihách dobrozdania klasickým rímskych právnikov. Používali sa na riešenie všetkých právnych problémov.

¹² MOMMSEN, Theodor. *Manuel des antiquités romaines: Le droit pénal romain*. Tome deuxième. Paris: Ancienne librairie Thorin et fils, 1907, 443 s.

¹³ THOMANN, M. *Reviewed Work: Die Entwicklungsgeschichte des Grundsatzes „in dubio pro reo“, (Hamburger Rechtsstudien, Heft 55) by Peter Holtappels*. *Revue historique de droit français et étranger* [online]. 1967, Quatrième série, vol. 45, s. 316 – 317 [cit. 15. 4. 2021]

Trajánove reskripty ukazujú, že bol ovplyvnený humanistickou koncepciou stoickej filozofie¹⁴ a preto jeho dobrozdania prinášajú toľko základných ľudsko-právnych zásad do trestného procesu.

Najznámejším fragmentom Digest, ktorý pojednáva o zásade „in dubio pro reo“ je nepochybne Ulpianus D. (libro septimo de officio proconsulis) 48, 19, 5 pr.¹⁵ Tento fragment je z hľadiska systematicky zaradený do 48. knihy, ktorý pojednáva o verejnom trestnom procese, a do 19 titulu „De poenis“¹⁶. Pôvod tohto fragmentu môžeme hľadať v Ulpianovom diele „Officio proconsullis“, v ktorom vychádzal z Trajánových reskriptov, ktoré posielal Frontonimu a Assidovi Severovi.

„Nepřítomný by nemal byť odsúdený za trestný čin, tak odpísal božský Traján Júliovi Frontonimu. Taktiež by sa nemal odsúdiť niekto len na základe podozrení, čo vyhlasuje reskript božského Trajána Assidioví Severovi: pretože vhodnejšie je ponechať čin nepotrešaný, ako odsúdiť nevinného. Proti tvrdohlavým, ktorí neuposlúchli ani predvolania, ani edikty provinčných správcov, je dokonca možné rozhodnúť aj v ich nepřítomnosti tak ako pri súkromnoprávných rozsudkoch. Niekto však môže tomuto namietat', že nejde o protichodné prípady. Ako to teda je? Lepšie by bolo uložiť voči nepřítomným peňažné tresty, alebo také tresty, ktoré spočívajú v ohodnotení¹⁷, za predpokladu, že boli nepřítomní z tvrdohlavosti, a boli viackrát napomenutí; môže byť pristúpené aj k vyhosteniu. Ale ak je niekto obvinený z niečoho horšieho, napríklad, že mu hrozí odsúdenie na prácu do baní alebo trest smrti, tak by nemalo byť voči nepřítomnému rozhodnuté.“¹⁸

Systematické zaradenie tohto fragmentu považujeme za mierne zmaťočné. 19. titul pojednáva „o trestoch“, avšak polovica fragmentu sa týka skôr zásad trestného procesu. Jeho pointou je skôr vymedzenie vzťahu medzi odsudzujúcim rozsudkom, ktorý by sme dnes nazvali kontumačným a právom obžalovaného na obhajobu a teda aj na prítomnosť pred súdom. Až druhá polovica fragmentu pojednáva o trestoch, teda, že nepřítomným by sa mali ukladať skôr peňažné tresty alebo tresty straty dobrej povesti, a len pri závažných protiprávných činoch odsúdiť nepřítomného na trest smrti. Text teda z hľadiska jeho účelu nemal pojednávať o zásade „in dubio pro reo“. Ulpian len na podporu všeobecnej zásady neodsúdiť nepřítomného použil argument z Trajánovho reskriptu: „Taktiež by sa nemal odsúdiť niekto len na základe podozrení...“. Z latinského použitého slova „suspicionibus“, ktorý teda prekladáme ako „podozrenie“, možno hneď na prvý pohľad poznať rozdiel od zásady „in dubio pro reo“, ktorá ako sme vyššie rozobrali používa slovo „dubio“ teda „pochybnosť“. Slovník slovenského jazyka definuje pochybnosť ako neistotu ohľadom niečoho¹⁹ teda v našom prípade zásady „in dubio pro reo“ ako sme už uviedli neistotu ohľadom nejakej skutkovej okolnosti. Slovo „podozrenie“ definuje Slovník slovenského jazyka ako „domnienka o tom, že niekto niečo zlého

¹⁴ Na podporu uvedeného pozri: DIMITRIEVSKI, Zoran a kol.: *DOUBT IN FAVOUR OF THE DEFENDANT, GUILTY BEYOND REASONABLE DOUBT*, Comparative study. Skopje: Polyesterday. [online]. 2016. s. 16.

¹⁵ Spomínajú ho v tomto kontexte napríklad: REBRO, Karol; BLAHO, Peter. op. cit., s. 434. MOMMSEN, Theodor. op. cit. s. 115, 116. alebo DIMITRIEVSKI, Zoran a kol. op. cit. s. 16.

¹⁶ „O trestoch“.

¹⁷ Napríklad zásah do dobrej povesti.

¹⁸ Preložené z latinského originálu: „Absentem in criminibus damnari non debere divus Traianus Iulio Frontoni rescripsit. Sed nec de suspicionibus debere aliquem damnari divus Traianus Adsidio Severo rescripsit: satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis quam innocentem damnari. Adversus contumaces vero, qui neque denuntiationibus neque edictis praesidium obtemperassent, etiam absentes pronuntiarum oportet secundum morem privatorum iudiciorum. Potest quis defendere haec non esse contraria. Quid igitur est? Melius statuatur in absentes pecuniarias quidem poenas vel eas, quae existimationem contingunt, si saepius admoniti per contumaciam desint, statui posse et usque ad relegationem procedi: verum si quid gravius irrogandum fuisset, puta in metallum vel capitis poenam, non esse absentibus irrogandam.“ [Ulp. D. 48, 19, 5 pr.].

¹⁹ Slovník slovenského jazyka, 1959 – 1968. [online]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=pochybnos%C5%A5&s=exact&c=d71e&cs=&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=orteo&d=scs&d=sss&d=peciar&d=hssjV&d=bermolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskcs&d=psken#> [cit. 16. 4. 2021]

vykonan, neoverené obvinenie“.²⁰ Ak by sme sa na uvedené pozreli optikou presvedčenia o vine, respektíve miery potrebných dôkazov na odsúdenie obžalovaného, potom podozrenie vyžaduje len minimum dôkazov, možno aj žiadny. Naopak pri pochybnosti už môžu existovať dôkazy o vine ale teda sú natoľko nepresvedčivé že vytvárajú neistotu. Inými slovami Trajánov reskript prikazuje, že ak existuje len podozrenie (napríklad vo forme ničím nepodloženého obvinenia), že niekto spáchal protiprávny čin, takáto osoba nesmie byť odsúdená. Je to pre obvineného značne nižšia miera ochrany ako pri zásade „in dubio pro reo“, kde na obvineného už aj môže byť viac dôkazov o vine (teda prekračuje to rámec podozrenia) avšak v presvedčení sudcu o vine napriek dôkazom prevláda neistota a preto sa musí prikloniť v jeho prospech. Traján sa teda len snažil zabrániť situácií aby nebol niekto odsúdený čisto len na základe nepodloženého obvinenia.

Dôležitejšou časťou fragmentu pre zásadu „in dubio pro reo“ je: „...pretože vhodnejšie je ponechať čin nepotrestaný, ako odsúdiť nevinného.“ Uvedená myšlienka poukazuje na Trajánov humanistický prístup, ktorý ako sme vyššie spomínali bol ovplyvnený stoickou filozofiou²¹. Trajánov reskript ako taký priamo nedokazuje aplikáciu zásady „in dubio pro reo“ v rímskom trestnom práve, teda že v prípade vysokej miery preukázania viny s určitými pochybnosťami by sa mal sudca prikloniť k nevine. Avšak z tejto myšlienky, že je vhodnejšie nepotrestať škodlivý čin ako by sa mal potrestať nevinný, možno prísť logickou úvahou k záverom, že ak existovali pochybnosti, Rimania rozhodli v prospech obvineného. Je však otázne, akú intenzitu uvedená pochybnosť mala mať. Je ale isté, že sa chceli vyhnúť potrestaniu nevinného aj za cenu nepotrestania vinníka.

4 ĎALŠIE NÁZNAKY V DIGESTÁCH

Citovaný Trajánov reskript nie je jediným dôkazom, že Rimania poznali zásadu „in dubio pro reo“ a teda zmierňovali prísne rímske trestné právo. O humánnejšom rímskom prístupe svedčia aj ďalšie fragmenty. Holtappels spomína fragment Ulpianus D. (libro 15 ad Sabinum) 50, 17, 9²². Týmto fragmentom chcel Ulpian pravdepodobne vyjadriť myšlienku, že v nejasnostiach by sa mala stíhať menšia vina. Tento fragment však Holtappels zaraďuje do rímskeho občianskeho práva, pre spojitost' s diskusiou o nejakej spornej skutočnosti v dedičskom práve, ktorú v spise *Ad Sabinum* rozoberá Ulpian. Uvedený fragment môže mať aj spojitost' so zásadou: „v pochybnostiach sa vždy dlhuje menší obnos“²³ Aj keď sa ale fragment netýka rímskeho trestného práva, uvedené dokazuje, že Rimania poznali miernejšie riešenie situácie v nejakých pochybnostiach.

Interpretačnú zásadu *in dubio mitius*²⁴ možno nájsť v rímskom práve na mnohých miestach. Napríklad u Paula: „v trestných sporoch sa interpretuje láskavejšie“ (Paulus D. (libro 65 ad edictum) 50, 17, 155, 2)²⁵, Gaia: „v pochybnostiach sa uprednostňuje vždy láskavejšie riešenie“ (Gaius D. (libro tertio de legatis ad edictum urbicum) 50, 17, 56)²⁶, alebo u Hermogeniána: „Pri interpretácii zákonov, uložené tresty majú byť skôr znížené ako zvýšené“ (Hermogenianus D. (libro primo epitomarum) 48, 19, 42)²⁷. Marcello interpretačnú zásadu aj odôvodnil akousi istotou: „v prípade neistej veci je

²⁰ Slovník slovenského jazyka, 1959 – 1968. [online]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=podozrenie&s=exact&c=bd38&cs=&d=kssj4&d=pspj&d=sssj&d=orte r&d=scs&d=sss&d=peciar&d=hssjv&d=berolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezvi ska&d=un&d=pskcs&d=psken#> [cit. 16. 4. 2021]

²¹ Predstaviteľom stoickej filozofie bol aj Cicero, ktorého považujeme za priekopníka zásady „in dubio pro reo“ na pôde Ríma.

²² *Semper in obscuris quod minimum est, sequimur* HOLTAPPELS, Peter. Die Entwicklungsgeschichte des Grundsatzes „in dubio pro reo“ [online]. Hamburg: Cram, de Gruyter und Co, 1965 s. 3 a 4 [cit. 28. 4. 2021].

²³ KINCL, Jaromír; URFUS, Valentín; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 350.

²⁴ V pochybnostiach miernejšie.

²⁵ „*In pœnalibus calisis benignius interpretandum est.*“ Paulus D. (libro 65 ad edictum) D 50, 17, 155, 2.

²⁶ „*Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt*“ Gaius D. (libro tertio de legatis ad edictum urbicum) D 50, 17, 56.

²⁷ „*Interpretatione legum poenae molliendae sunt potius quam asperandae.*“ Hermogenianus D. (libro primo epitomarum) D 48, 19, 42.

láskavejšia interpretácia spravodlivejšia a istejšia“ (Marcellus D. libro 29 digestorum 28, 4, 3)²⁸. Ide teda skôr o interpretačnú zásadu, ktorá teda skôr rieši právnu pochybnosť ako skutkovú a je teda odlišná od našej zásady „in dubio pro reo“, ale možno na nej preukázať, že Rimania boli naklonení miernejšiemu riešeniu problému. A vzhľadom na uvedené množstvo fragmentov, pochybujem, že by to bolo dielom kompilátorov.

Ďalším dôkazom na podporu humánneho rímsko-právneho myslenia je zásada favor libertatis. „[...]Čo sa týka oslobodenia, je potrebné jednoduchšie rozhodnúť v prospech oslobodenia.“²⁹ Tento fragment sa však netýka oslobodenia v trestnoprávnom procese, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať, ale týka sa civilného sporu, ktorého predmetom je sloboda otroka. Zásadu favor libertatis v sporoch o slobodu nájdeme rozvinutú v Paulovom fragmente D. (libro 17 ad edictum) 42, 1, 38: „V situácii rovnakého počtu hlasov sudcov, ak sú názory rozdelené ohľadom otázky slobody, rozhodne sa v prospech slobody, v ostatných veciach sa rozhodne pre žalovaného. Toto sa použije aj v trestnom konaní.“³⁰. Už zo samotného znenia možno zbadať, že jeho účelom bolo primárne civilné konanie ohľadom sporu otroka o slobodu. Paulov dodatok však rozširuje uvedené pravidlo aj na trestný proces. Podľa Holtappelsa³¹ sa nejedná o interpoláciu počas vytvárania justiniánskej zbierky. Avšak je názoru, že uvedené nemá nič spoločné so zásadou „in dubio pro reo“, pretože Paulus vo fragmente neuvádza, kedy presne by sa malo rozhodnúť pro reo. S uvedeným sa dá len ťažko súhlasiť, pretože podľa môjho názoru je Paulova myšlienka zrejmá. V prípade, že členovia súdu sa nevedia zhodnúť na rozhodujúcom verdikte, a sú ich hlasy rozdelené na polovicu, potom vzniká pochybnosť presvedčenia celého súdneho orgánu a tak treba rozhodnúť v prospech žalovaného. Spornou otázkou však podľa mňa je pravosť uvedeného textu. Dodatok: „Toto sa použije aj v trestnom konaní.“, vyzerať veľmi podozrivo, a podľa môjho názoru pôjde skôr o umelo vloženú časť počas vytvárania justiniánskej zbierky. Napriek tomu, faktom zostáva, že Paulus poznal situáciu pochybnosti a navrhoval riešenie v prospech žalovaného.

Na podopretie záveru, že Rimania poznali zásadu „in dubio pro reo“, možno použiť fragment o dôkaznom bremene. „Tomu pripadá dokazovanie, kto niečo tvrdí, nie tomu, kto popiera.“³² Ide teda o procesnú povinnosť žalobcu uniesť dôkazné bremeno svojich tvrdení. Z tejto povinnosti sa odvodzuje zásada „in dubio pro reo“ aj dnes, keďže dokázaná nevina je to isté ako nedokázaná vina. Paulov fragment D 22, 3, 2 sa však svojim zaradením viaže skôr k civilnému procesnému právu. Ako už ale bolo spomenuté, niektoré aj súčasné trestné činy, boli v rímskom práve považované len za civilný delikt. Napríklad krádež³³ ako protiprávne konanie sa riešilo na pôde civilného práva. V tomto kontexte je známy súd cisára Juliána s Numeriom, ktorý bol správca provincie Narbonensis. Numerius bol obvinený z krádeže, avšak v konaní sa nepredložili dostatočné dôkazy o jeho vine, a jeho obhajoba bola postavená na zapieraní. „Tu výbušný rečník Delfidius, ktorý ho mocne napádal, zvolal rozčúlený nedostatkom dôkazov: – Ako bude môcť niekto byť, najchýrnejší césar, prehlásený niekedy za vinníka, ak postačí zapierať? Pohotový Julianus mu však bez rozmýšľania múdro odpovedal: – A kto bude môcť byť pokladaný za nevinného, ak sa dosiahne cieľ už žalobou?“³⁴ Na tejto situácii možno vidieť, že Julianus nechcel odsúdiť niekoho len na základe obvinenia, ale poznal povinnosť unesenia dôkazného bremena zo strany obžaloby a teda vyžadoval aby sa vina dostatočne preukázala. Pokiaľ sa nepreukázala rozhodol o nevine.

²⁸ „In re dubia benigniorem interpretationem sequi non minus iustius est quam tutius“ Marcellus D. libro 29 digestorum D 28, 4, 3.

²⁹ „[...]Ubi de liberando, ex diverso, ut facilius sit ad liberationem. Paulus (libro 17 ad edictum) D 44, 7, 47.

³⁰ „Inter pares numero iudices si dissonae sententiae proferantur, in liberalibus quidem causis, secundum quod a divo Pio constitutum est, pro libertate statutum optinet, in aliis autem causis pro reo. Quod et in iudiciis publicis optinere oportet.“ D 42, 1, 38.

³¹ HOLTAPPELS, Peter. *Die Entwicklungsgeschichte des Grundsatzes „in dubio pro reo“* [online]. Hamburg: Cram, de Gruyter und Co, 1965 s. 3 a 4 [cit. 28. 4. 2021].

³² Paulus D. 22, 3, 2 preklad: BLAHO, Peter; VAŇKOVÁ, Jarmila. *CORPUS IURIS CIVILIS DIGESTA Tomus I.* Bratislava: EUROKÓDEX, 2008, s. 468.

³³ Nie ale sakrálnych predmetov alebo verejných financií, to by už bol trestný proces.

³⁴ Kniha XVIII, bod 1. MARCELLINUS, Ammianus. *Dějiny Římské říše za soumraku antiky.* Praha: Arista, 2002, s. 200.

5 ZÁVER

V úvode tohto príspevku sme si stanovili cieľ dokázať, že rímske právo poznalo zásadu „in dubio pro reo“. Tento cieľ sa podľa nášho názoru podarilo splniť, pretože príspevok prináša také množstvo fragmentov, ktoré jasne preukazujú, že Rimania v nejakej svojskej podobe túto zásadu naozaj poznali. Možno teda nerozhodovali ohľadom akejkoľvek skutkovej pochybnosti v prospech obvineného, ale citované fragmenty dokazujú, že v prípade nejakých pochybností skutočne sa radšej z opatrnosti priklonili k oslobodeniu. Taktiež množstvo spomínaných fragmentov nám dokazuje, že Rimania poznali humánnu prístup k trestaniu a posudzovaniu protiprávných činov. Spomínaných fragmentov je tak veľké množstvo, že pochybujeme, že by išlo o dielo kompilátorov.

Z rozmýšľania starých Rimanov, by sme si mali zobrať príklad aj dnes. Nie je nevyhnutné za každú cenu potrestať, osoby podozrivé z porušenia protipandemických opatrení. Potrestať tieto osoby by sme mali len ak nie je žiadna pochybnosť o ich vine. Teda orgán o tom rozhodujúci by mal byť na 100% presvedčený o vine osoby. V prípade, ale že existuje pochybnosť, mali by sme si zobrať príklad z rímskeho premýšľania a z dôvodu istoty osobu oslobodiť. Pretože v spoločnosti je významnejšou hodnotou oslobodiť nevinného ako potrestať osobu, ktorá protiprávny čin naozaj spáchala (t. j. vinného).

Slovníky:

[online]. Slovník slovenského jazyka, 1959 – 1968. [cit. 16. 4. 2021]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/>.

[online]. Latin Dictionary. Dostupné na: <https://www.online-latin-dictionary.com/>.

[online]. Latinský slovník. Dostupné na: <http://latinsky-slovník.latinsky.cz/>

ŠPAŇÁR, J. LATINSKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1987. s. 526.

Použitá literatúra:

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 332.

REBRO, Karol; BLAHO, Peter.: *Rímske právo*. 4.vydanie. Bratislava: Iura Edition 2010 s. 431.

BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American philosophical society. 1991. s. 511.

DOSTALÍK, P. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. s. 184.

HOLTAPPELS, Peter. *Die Entwicklungsgeschichte des Grundsatzes „in dubio pro reo“* [online]. Hamburg: Cram, de Gruyter und Co, 1965 s. 3 a 4 [cit. 28. 4. 2021].

KINCL, J. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 253-255.

KINCL, Jaromír; URFUS, Valentín; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 350.

MARCELLINUS, Ammianus. *Dějiny Římské říše za soumraku antiky*. Praha: Arista, 2002, s. 200.

MOMMSEN, Theodor. *Manuel des antiquités romaines: Le droit pénal romain*. Tome deuxième. Paris: Ancienne librairie Thorin et fils, 1907, 443 s.

PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS, Gaius. *Dopisy (Antická knihovna)*. Praha: Svoboda, 1988, s. 337 – 339.

SKŘEJPEK, M. *Lex et ius. Zákony a právo antického Říma*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018. s. 34.

Použité články:

DIMITRIEVSKI, Zoran a kol.: DOUBT IN FAVOUR OF THE DEFENDANT, GUILTY BEYOND REASONABLE DOUBT, Comparative study. Skopje: Polyesterday. [online]. 2016. s. 16.

HÁJEK, Lukáš. *Krádež dnes a v časech římských, ako veľmi sa podobali?*. In HISTORIA ET THEORIA IURIS. roč. 12. Bratislava. 2020. s. 6-13.

KUBIAK, Przemysław. *Some remarks on „tolerant criminal law of Rome“ in the light of legal and rhetorical sources*. UWM, Studia Prawnoustrojowe [online]. 2014, no. 25, s. 194 [cit. 14. 4. 2021].

THOMANN, M. *Reviewed Work: Die Entwicklungsgeschichte des Grundsatzes „in dubio pro reo“, (Hamburger Rechtsstudien, Heft 55) by Peter Holtappels*. *Revue historique de droit français et étranger* [online]. 1967, Quatrième série, vol. 45, s. 316 – 317 [cit. 15. 4. 2021].

ŽIDLICKÁ, Michaela; CIPROVSKÝ, Tomáš; DOSTALÍK, Petr. Vliv řecké filosofie na právo římské a další vývoj státoprávních nauk [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2016, dostupné na: <https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/praf/js16/urfus/web/pages/02-recka-filosofie.html> [cit. 9. 4. 2021].

Digesta:

[online]. IMPERATORIS IVSTINIANI OPERA, [cit. 2020-11-30]. Dostupné na: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian.html>.

BLAHO, Peter; VAŇKOVÁ, Jarmila. CORPUS IURIS CIVILIS DIGESTA Tomus I. Bratislava: EUROKÓDEX, 2008, s. 468.

Kontaktné údaje:

Mgr. Lukáš Hájek

lukas.hajek@flaw.uniba.sk

Interný doktorand

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva,

Šafárikovo námestie 6, P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava 1

Slovenská republika

SUPERFICIES SOLO CEDIT AKO JEDNO Z VÝCHODÍSK PRE KRÍZU POZEMKOVÉHO VLASTNÍCTVA ALEBO DÔVOD JEJ PREHĽBENIA?

Ján Ivančík

Univerzita Komenského, Právnická fakulta

Abstract: The Roman maxim *superficies solo cedit* creates numerous controversies in efforts for recodification of the Slovak civil law. Is this principle an expression of natural law, which allows the owner full use of his property, or is it an outdated maxim, which shall be abandoned by modern law? The aim of the paper is to identify groundings of the principle in Roman law and to determine whether *superficies solo cedit* was decisively linked to the conditions of life in the Roman Empire or it is a timeless principle, applicable also in modern times. The paper also aims to assess recent argumentation for and against reintroduction of the principle into the Slovak legal order.

Abstrakt: Princíp „vrch ustupuje spodku“ dlhodobo vzbudzuje pri snahách o rekodifikáciu slovenského civilného práva hmotného kontroverzie. Je skúmaná zásada vyjadrením prirodzeného práva, ktoré umožňuje vlastníkovi pozemku plnohodnotne využívať svoje vlastníctvo alebo ide o prekonané pravidlo a upustenie od neho bolo moderným krokom? Cieľom príspevku je identifikovať rímskoprávne východiská skúmaného princípu, na základe nich určiť, či bol princíp v rozhodnej miere naviazaný na podmienky života v Rímskej ríši alebo ide o nadčasovú zásadu a tiež posúdiť súčasnú argumentáciu pre a proti znovuzavedeniu princípu do slovenského právneho poriadku.

Keywords: superficies solo cedit, recodification, rights in rem, Roman law, civil law

Kľúčové slová: superficies solo cedit, rekodifikácia, vecné práva, rímske právo, občianske právo

1 ÚVOD

Neprehľadné vlastnícke vzťahy k stavbám, oddelené od vlastníctva pozemkov; rozdrobenosť pozemkov charakterizovaná existenciou miliónov parciel; obrovský priemerný počet spoluvlastníkov na jednu parcelu, ale aj stále nedoriešené reštitúcie. To je stav, v ktorom sa nachádza slovenské pozemkové vlastníctvo. Pojem kríza sa naň preto vzťahuje vcelku výstižne.¹

Ako to v prípade kríz býva, ani v tomto prípade nie je riešenie jednoduché. Parciálnou otázkou väčšieho celku je aj otázka budúcej (ne)aplikácie zásady *superficies solo cedit*, ktorá v rozhodnej miere ovplyvňuje vzťahy medzi vlastníkmi pozemkov a vlastníkmi vecí s pozemkami pevne spojenými.² Ako je známe, toto pravidlo, ktorého korene siahajú až do archaického rímskeho práva, a ktoré je dlhodobo zavedené naprieč štátmi kontinentálnej Európy i v angloamerickom systéme³ na Slovensku neplatí. Uvedené rezíduum postsocialistického provizória slovenskej civilistiky pritom spôsobuje nemalé komplikácie.

¹ Pre viac pozri napr. SEDLÁK, J.: Slovensko má vytrhnúť z krízy reforma pozemkov. In: Pravda, 2020, [online, navštívené dňa 25. mája 2020], dostupné na: <https://ekonomika.pravda.sk/krajina/clanok/562276-slovensko-ma-vytrahnut-z-krizy-reforma-pozemkov/>

² Viac ohľadom konkrétnych problémov vyplývajúcich z oddeleného vlastníctva pozemkov a ich potenciálnych súčastí pozri napr.: MLKVÁ ILLYOVÁ, Z.: Transformácia občianskeho práva po roku 1989. In: KLUKNAVSKÁ, A. (zost.): Rok 1989 ako medzník vo vývoji štátu a práva. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 17-18

³ ELIÁŠ, K. (et.al): Občanský zákoník. Velký akademický komentář. I. svazek. §1-487, Praha: Linde Praha, a.s., 2008, s. 485

Tento krátky príspevok si nekladie za cieľ hĺbkovú analýzu rímskych prameňov, ani vyčerpávajúce posúdenie slovenského stavu *de lege lata*, či hodnotenie stavu pozemkového vlastníctva na Slovensku. Náš zámer smeruje skôr k posúdeniu zámeru neinkorporovať superficiálnu zásadu do slovenského právneho poriadku a najmä k hodnoteniu relevantnosti dôvodov pre uvedený krok.

Platí totiž, že návrat k superficiálnej zásade je iba jedným z mnohých potenciálne legitímnych riešení. Od zavedenia zásady v starovekom Ríme napokon uplynulo mnoho času a nezastaviteľný je ako ekonomický, tak aj spoločenský vývoj.⁴ Otázkou ale zostáva, či je definitívne popretie skúmanej zásady žiaduce a či predstavuje efektívne riešenie, nakoľko Slovenská republika je už v súčasnosti výnimkou európskeho štandardu.

2 ZÁSADA SPOJENÁ S RÍMSKYMÍ REÁLIAMI ALEBO PRVOK PRIRODZENÉHO PRÁVA?

Iba málo rímskoprávných princípov dokázalo v ostatnom čase vzbudiť medzi odbornou verejnosťou takú kontroverziu ako superficiálna zásada a otázka jej prípadného znovuzavedenia do slovenského civilného práva. Ide však o pochopiteľnú skutočnosť, nakoľko dôsledky vyplývajúce zo zmeny právneho *statusu quo* by boli markantné.

Zatiaľ čo v minulosti sa rekodifikačné komisie jednoznačne prikláňali k potrebe znovuzavedenia princípu *superficies solo cedit* do nového civilného kódexu,⁵ zámer súčasnej rekodifikačnej komisie je opačný.⁶ Kým pri predchádzajúcich snahách o rekodifikáciu bola akcentovaná potreba návratu k právnemu stavu platnému pred rokom 1950 a tiež skutočnosť, že superficiálna zásada „*je vo všetkých európskych krajinách pravidlom*“,⁷ členovia súčasnej komisie sa uvedenej argumentácii stavajú skôr zdržanlivo, či priamo odmietavo.

Zo zápisnice zo zasadnutia Predsedníctva Komisie pre rekodifikáciu súkromného práva za spoluúčasti podpredsedníčky vlády a ministerky spravodlivosti Lucie Žitňanskej a koalíčných partnerov zo dňa 20. apríla 2017 vyplýva známa skutočnosť, že slovenský zákonodarca sa v súčasnosti nechystá navrátiť k skúmanej zásade. Zápisnica zachytáva viacero dôvodov pre predmetné rozhodnutie, z ktorých je pre účely tohto príspevku potrebné zmieniť najmä to, že ide o ťažko predstaviteľný krok,⁸ či nmoderný prístup k právu, keďže superficiálna zásada je prekonaná a jej znovuzavedenie v Českej republike znamenalo vytvorenie „*nekonečného počtu ťažko identifikovateľných výnimiek*“.⁹ Z rímskoprávneho hľadiska je nepochybne zaujímavý argument, že v

⁴ DVOŘÁK, J.; ZOULÍK, F.: *Superficies solo cedit*. In: DVOŘÁK, J.; MALÝ, K.(et. al.): 200let Všeobecného občianskeho zákoníku. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, s. 559

⁵ Vid' legislatívny zámer Občianskeho zákoníka z roku 2009, dostupné na: <https://www.justice.gov.sk/Dokumenty/OZ/Legislativny%20zamer%20OZ.pdf>, s. 11 [online, navštívené dňa 28.4.2021] alebo §40 pracovnej verzie paragrafového znenia návrhu nového občianskeho zákoníka z roku 2015, ktorý stanovoval: „*Stavba sa stáva súčasťou pozemku, ak právny predpis neustanovuje inak.*“, dostupné na: <https://www.najpravo.sk/clanky/paragrafove-znenie-prvej-pracovnej-verzie-navrhu-noveho-obcianskeho-zakonnika.html> [online, navštívené dňa 28.4.2021]

⁶ Vid' zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva Komisie pre rekodifikáciu súkromného práva za spoluúčasti podpredsedníčky vlády a ministerky spravodlivosti Lucie Žitňanskej a koalíčných partnerov zo dňa 20. apríla 2017, dostupné na: https://www.justice.gov.sk/Dokumenty/Nase_sluzby/Z%C3%A1pisnica%20zo%20zasadnutia%20Predsedn%C3%ADctva%20Komisie%20zo%20d%C5%88a%2020.04.2017.pdf, s. 8 [online, navštívené dňa 28.4.2021]

⁷ Legislatívny zámer Občianskeho zákoníka z roku 2009, s. 23

⁸ Tamtiež: „*Posl. Madej: Zastáva názor, že zavedenie predmetnej zásady je ťažko predstaviteľné.*“

⁹ Tamtiež: „*Dr. Tomašovič: Upustenie od tejto zásady bolo moderným krokom, keďže stavby sa postupom času vyvinuli. Superficiálna zásada sa v minulosti prekonala a je potrebné oddeliť vlastníctvo stavby od vlastníctva pozemku, to je moderný prístup. Česká právna úprava sa vrátila k tomu, že čo je nad pozemkom patrí k pozemku. Vytvoril sa však nekonečný počet veľmi ťažko identifikovateľných výnimiek. Nechceme ísť touto cestou, Legislatívny zámer OZ zaväzuje, aby sme sa k zásade vrátili. Komisia plánuje ponechať oddelené vlastníctvo stavby od vlastníctva k pozemku, pričom navrhuje niekoľko opatrení k štandardizovaniu právnych vzťahov do budúcnosti. Účelom*“

antike bol superficiálny princíp zaužívaný z dôvodu, že bolo zakázané búrať postavené stavby a v nasledujúcich storočiach skúmaná zásada neexistovala.¹⁰

Vyššie uvedené, samozrejme, iba zhuťujúco sumarizuje argumentáciu proti návratu k analyzovanému princípu, nakoľko odborná diskusia v tomto ohľade trvá dlhodobo a v mnohom kopíruje aj českú skúsenosť.¹¹ Nakoľko sa v plnej miere stotožňujeme s tvrdením predsedu rekodifikačnej komisie, že otázka superficiálnej zásady je najzásadnejšou problematikou pri vecných právach, podľa nášho názoru si argumentácia proti jej zavedeniu zaslúži bližšiu pozornosť. Z chronologického hľadiska sa ako najvhodnejší prístup javí začať analýzou rímskoprávných východísk.

Širokú mieru aplikácie princípu *superficies solo cedit* v rímskom práve potvrdzuje aj početnosť fragmentov, ktoré sa na ňu odvolávajú. Vo svojej podstate totiž zásada úzko súvisí s privilegovaným postavením pozemkov v antickom Ríme, keďže jedine tie boli považované za *res immobiles*.¹² Hoci by bolo chybou zužovať využitie skúmaného princípu výlučne pre stavby (keďže princíp akcesority sa vzťahoval tiež na zakorenené rastliny, zasiaté semená,¹³ ale parciálne aj na vodné toky¹⁴), predmetom nášho skúmania budú najmä vzťahy k stavbám.

Základné východisko pre skúmanú problematiku nachádzame v Gaiovom opise právneho stavu budovy postavenej vlastníkom pozemku z cudzích materiálov. Gaius odkazuje na superficiálne pravidlo, podľa ktorého sa stavba stane postavením integrálnou súčasťou pozemku, pričom vlastník stavebného materiálu nemôže požadovať vydanie zabudovaného materiálu, ale dvojnásobok jeho hodnoty.¹⁵ Obdobné pravidlo zmieňuje s odkazom na zákon XII. tabúl aj Ulpián, podľa ktorého je

navrhovanej právnej úpravy je, že ak bude chcieť niekto zriadiť stavbu na cudzom pozemku, jediným spôsobom, ako ju bude možné z občianskeho hľadiska zriadiť je uzavretie zmluvy o vecnom bremene, t. j. ich vzťahy budú regulované. Nebude tak dochádzať k roztriešťovaniu právnych vzťahov.

¹⁰ Tamtiež: „Doc. Gábriš: V Ríme bola táto zásada zaužívaná z dôvodu, že bolo zakázané búrať postavené stavby. Nasledujúce storočia zásada neexistovala, bolo bežným javom, že majiteľ pozemku nebol majiteľom stavby. Až v 19. storočí nastala zmena, kedy sa občianske zákonníky vracali k rímskej úprave. V rovnakom období na našom území niektorí autori tvrdili, že by sa mala zásada zaviesť, iní, že nie. Niektorí dokonca tvrdia, že je nezmyselná, lebo veľakrát je stavba hodnotnejšia, ako pozemok. Preto súhlasí, že by nebolo vhodné sa vracieť k tejto zásade, keďže nie je moderným prvkom.“

¹¹ Opustenie superficiálnej zásady sa stretlo so záujmom odbornej verejnosti už v päťdesiatych rokoch, viď napr.: NOVOHRADSKÝ, V. Opustenie zásady „*Superficies solo cedit*“ a jeho dôsledky. Právny obzor. 1951, č. 4, s. 346-352. Z modernejších analýz môžeme poukázať napr. na: DVOŘÁK, J.; ZOULÍK, F.: *Superficies solo cedit*, s. 557-565 alebo PETR, P. Stará (nez)namá superficiálny zásada. Právní rozhledy. 2012, č. 10, s. 370-374

¹² KOVÁČIKOVÁ, J.: Zásada *superficies solo cedit* v rímskom práve a v súčasnej právnej realite. In: *Mifnky práva v stredoeurópskom priestore 2013*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013, s. 24

¹³ Tamtiež

¹⁴ Ulp. D. 43,12,1 3: *Fluminum quaedam publica sunt, quaedam non. Publicum flumen esse cassius definit, quod perenne sit: haec sententia Cassii, quam et Celsus probat, videtur esse probabilis.* (Preklad autora: Niektoré rieky sú verejné a niektoré nie. Cassius definuje verejnú rieku ako takú, ktorá tečie bez prerušenia. Tento názor Cassia, ktorý potvrdil aj Celsus sa javí ako pravdepodobný). Ulp. D. 43,12,1 4: *Hoc interdictum ad flumina publica pertinet: si autem flumen privatum sit, cessabit interdictum: nihil enim differt a ceteris locis privatis flumen privatum.* (Preklad autora: Tento interdikť sa vzťahuje na verejné rieky, ale nie na rieky súkromné, pretože súkromná rieka sa neodlišuje od iných súkromných miest, ktoré patria súkromným osobám.)

¹⁵ Gai. D. 41,1,7,10: *Cum in suo loco aliquis aliena materia aedificaverit, ipse dominus intellegitur aedificii, quia omne quod inaedificatur solo cedit. Nec tamen ideo is qui materiae dominus fuit desit eius dominus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest neque ad exhibendum de ea agere propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum aedibus suis iunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo praestet. Appellatione autem tigni omnes materiae significantur, ex quibus aedificia fiunt. ergo si aliqua ex causa dirutum sit aedificium, poterit materiae dominus nunc eam vindicare et ad exhibendum agere.* (Preklad autora: Keď niekto postaví na svojom pozemku budovu z cudzieho materiálu, za vlastníka sa považuje on sám, pretože všetko, čo je postavené na pozemku, ustupuje pozemku. Avšak ten, kto vlastnil materiál, preto neprestáva byť jeho vlastníkom,

účelom ustanovenia predchádzať zbytočnému búraniu stavieb a zároveň spravodlivo odškodniť poškodenú stranu.¹⁶

V obdobnom duchu dôvodí aj Paulus, ktorý v prípade zastavaného areálu (priestranstva), ktorý sa stal súčasťou stipulácie, no neskôr na ňom vlastník postavil blok domov. Paulus aj v tomto prípade jasne poukazuje na právny záver, podľa ktorého budova tvorí príslušenstvo hlavnej veci - pozemku.¹⁷

Ako sme už naznačili, obdobné závery je potrebné prijať aj s ohľadom na rastliny zrastené s pôdou (t.j. rastliny, ktoré zapustili svoje korene), resp. pre semená zasiate do pôdy. Rímska jurisprudencia aj v tomto prípade odkazuje na analógiu s budovou, ktorá tvorí súčasť celku s pozemkom, a to dokonca aj v prípade, ak bol vlastník pozemku a vlastník zasiateho zrna pôvodne odlišný.¹⁸

Vyššie uvedené jasne potvrdzuje akcesoritu vecí pevne spojených so zemským povrchom k pozemku ako hlavnej veci. Pre naše účely je azda ešte dôležitejšie poukázať na myšlienkové východiská, ktoré viedli k tomuto záveru.

Aj v tomto ohľade nám pramene rímskeho práva predkladajú relatívne jasnú argumentačnú líniu. Opäť môžeme poukázať na fragment od Gaia, v ktorom dôvodí, že domy postavené na prenajatej pôde prináležia do vlastníctva vlastníka pozemku. Gaius svoju argumentáciu opiera ako o *ius civile*, tak aj o *ius naturale*.¹⁹ Prirodzenoprávnym rozmerom argumentuje aj Ulpián v prípade

ale zatiaľ ho nemôže vindikovať, ani žalovať o jeho predloženie kvôli Zákonu XII tabúl, ktorý predpisuje, aby nikto, kto zabudoval do svojho domu cudzie trámy, nebol nútený ich odstrániť, ale aby miesto toho zaplatil dvojnásobnú čiastku. Názvom „trám“ sa označujú všetky materiály, z ktorých sa stavajú budovy.)

¹⁶ Ulp. D. 47,3,1.pr: pr. *Lex duodecim tabularum neque solvere permittit tignum furtivum aedibus vel vineis iunctum neque vindicare (quod providenter lex effecit, ne vel aedificia sub hoc praetextu diruantur vel vinearum cultura turbetur): sed in eum, qui convictus est iunxisse, in duplum dat actionem.* (Preklad autora: Zákon dvanástich tabúl nedovoľuje oddeliť od domu odcudzený trám alebo premiestniť kôl z viniča alebo vzniesť žalobu na ich navrátenie; toto ustanovenie bolo zákonom zavedené z opatrnosti, aby pod uvedenou zámienkou zabránilo búraniu budov alebo zasahovaniu do pestovaného viniča. Ak však bol niekto usvedčený, že takéto veci využil, zákon voči nemu pripúšťa žalobu vo výške dvojnásobku škody.)

¹⁷ Paul. D. 46,3,98,8: *Aream promisi alienam: in ea dominus insulam aedificavit: an stipulatio extincta sit, quaesitum est... Non est his similis area, in qua aedificium positum est: non enim desit in rerum natura esse. Immo et peti potest area et aestimatio eius solvi debet: pars enim insulae area est et quidem maxima, cui etiam superficies cedit.* (Preklad autora: Sľúbil som niekomu priestranstvo, patriace inému. A na tomto priestranstve jeho vlastník postavil blok domov. Je otázka, či stipulácia zaniká... Toto priestranstvo totiž nikdy neprestalo byť súčasťou tohto sveta (nezaniklo) a môže sa žiadať jeho vydanie a žalovaný bude odsúdený na zaplatenie čiastky, rovnajúcej sa cene nezastavaného pozemku (priestranstva). Priestranstvo existuje i naďalej ako samostatná vec a dokonca je v porovnaní s budovou hlavnou vecou, pretože platí, že povrch ustupuje spodku.)

¹⁸ Gai. D. 41,1,9 pr: *Qua ratione autem plantae quae terra coalescunt solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque quae sata sunt solo cedere intelleguntur. Ceterum sicut is, qui in alieno solo aedificavit, si ab eo dominus soli petat aedificium, defendi potest per exceptionem doli mali, ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse poterit, qui in alienum fundum sua impensa consevit.* (Preklad autora: Z tohto dôvodu preto rastliny, ktoré zrastú so zemou, patria k pôde; z rovnakého dôvodu zrno, ktoré bolo zasiate sa chápe ako súčasť pôdy. Ďalej potom, ako v prípade, ak niekto postavil (dom) na cudzej pôde, pokiaľ bude od neho vlastník pôdy žiadať postavenú stavbu, môže sa brániť námietkou zlého úmyslu. Tiež ten, kto zasial zrno na svoje vlastné náklady na cudzom pozemku, môže sa brániť námietkou (zlého úmyslu.)

Obdobne pozri aj Gai 2,73-75

¹⁹ Gai. D. 43,18,2: *Superficiarum aedes appellamus, quae in conducto solo positae sunt: quarum proprietates et civili et naturali iure eius est, cuius et solum.* (Preklad autora: Ako superficiálne domy (spojené s pozemkom) nazývame tie, ktoré stoja na prenajatej pôde, a ktorých vlastníctvo prináleží, tak podľa civilného ako aj prirodzeného práva, vlastníkovi pozemku.)

zbúraného domu proti vôli vlastníka, na mieste ktorého došlo k stavbe kúpeľov.²⁰ Úplne explicitne na stanovenú argumentáciu nadväzuje Gaius v prípade rastliny zasadenej do cudzej pôdy, keď konštatuje, že „rozum nedovoľuje“ iný výklad ako ten, že vlastník pozemku sa stane aj vlastníkom rastliny.²¹ Z dogmatického hľadiska teda niet rozdielu medzi akcesiou stavby, rastliny, či zrna - pevným spojením sa rastlina alebo stavba stanú súčasťou pozemku.²²

Sumárne preto možno konštatovať, že rímske právo odvodzovalo superficiálnu zásadu najmä z prirodzenoprávneho konceptu, ktorý však nachádza svoj odraz aj v *ius civile*. Jeho pôvod navyše siaha až do sakrálneho práva.²³ Za daných okolností platí, že princíp *superficies solo cedit* je aplikovateľný aj podľa *ius gentium*, a teda z personálnej pôsobnosti nie sú vyňaté ani subjekty, ktoré nie sú rímskymi občanmi.²⁴ V danom prípade totiž dochádza k vzájomnému právnemu presahu. Superficiálnu zásadu preto zrejme treba spájať skôr s jej prirodzenoprávnymi koreňmi, než s ochranou postavených stavieb. Pokiaľ by aj ochrana stavieb pred ich zničením platila v samotnom Ríme (čo vyššie uvedený prehľad prameňov nenaznačuje ako hlavné východisko pre skúmanú zásadu), rozhodne by nebola validná pre jednotlivé časti ríše, v ktorých sa uplatňovalo *ius gentium*.

Aby sme však predišli mylným záverom, je zároveň nevyhnutné skonštatovať, že *superficies solo cedit* nebola v rímskom práve zásada nepripúšťajúca žiadne výnimky. Nakoľko životné situácie si za početných okolností vyžadujú aj umiestnenie stavby na cudzom pozemku, bolo nevyhnutné tento stav riešiť už v antike. Prelomením v prospech stavebníka bolo zavedenie inštitútu dedičného nájmu (*emphyteusis*),²⁵ práva stavby (*superficies*) a záložného práva (*pignus, hypotheca*).²⁶ Pod vplyvom justiniánskej kodifikácie sa *superficies* stalo vecným právom,²⁷ avšak ešte predtým bolo dedičné právo stavby zavádzané praxou magistrátov, ktorí sa museli vysporiadať s výstavbou realizovanou

²⁰ Ulp. D. 9,2,50: *Qui domum alienam invito domino demolit et eo loco balneas exstruxit, praeter naturale ius, quod superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actioni subicitur.* (Preklad autora: Kto zbúral cudzí dom proti vôli jeho vlastníka a postavil na jeho mieste kúpele, podlieha okrem prirodzeného práva, že budova (povrch) patrí vlastníkovi pozemku, aj žalobe za (protiprávne) spôsobenú škodu.)

²¹ Gai. D. 41, 1,7, 13 *Si alienam plantam in meo solo posuero, mea erit, diverso si meam plantam in alieno solo posuero, illius erit ... rationem enim non permittere, ut alterius arbor intellegatur, quam cuius fundo radices egisset* (Preklad autora: Ak cudziu rastlinu zasadím do svojej pôdy, bude patriť mne. Ak však svoju rastlinu zasadím do pôdy cudzej, bude patriť jemu... Pretože rozum nedovoľuje, aby bol strom chápaný inak, než vo vlastníctve toho, do koho pozemku vyhnal korene.)

²² DOSTALÍK, P.: Originárny nabytí vlastnického práva a problematika bezdůvodného obohatení v rámci rekodifikácie soukromého práva. In: Košické dni súkromného práva I. Recenzovaný zborník vedeckých prác, Košice, 2016, s. 54

Pre ešte väčšiu názornosť poukazujeme aj na tvrdenie Ulpiána, ktorý pri polemike o možnosti použitia interdikt *Uti possidetis* pri budove s nadstavaným bytom argumentuje superficiálnou zásadou nasledovne: Ulp. 43,17,3,7: *Sed si supra aedes, quas possideo, cenaculum sit, in quo alius quasi dominus moretur, interdicto uti possidetis me uti posse Labeo ait, non eum qui in cenaculo moretur: semper enim superficiem solo cedere.* (Preklad autora: Avšak pokiaľ je nad domom, ktorý držím postavený byt, v ktorom býva jeho vlastník, Labeo tvrdí, že ja a nie ten, kto býva v uvedenom byte môže použiť interdikt *Uti possidetis*, pretože čokoľvek je postavené na pozemku, vždy tvorí jeho súčasť.) Porovnaj s: ŠEJDL, J.: Rozdelení služebností dle práva římského, In: Právněhistorické studie, roč. 43, č. 1, 2013, s. 19

²³ PETR, P.: Stará (ne)známá superficiální zásada. In: Právní rozhledy, roč. 20, č. 10, 2012, s. 370

²⁴ Porovnaj s: ŠURKALA, J.: Personálna pôsobnosť *ius gentium* a *ius civile* a ich vzájomné presahy. In: Nová Európa - výzvy a očakávania. Personálna pôsobnosť rímskeho a kánonického práva a jej presahy. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2016, s. 59

²⁵ Ide o inštitút justiniánskeho práva, ktorý predstavuje scudziteľné právo, podliehajúce dedeniu, umožňujúce užívanie cudzieho pozemku za odplatu (dedičný pacht). Pre viac pozri SOMMER, O.: Učebnice soukromého práva římského. Díl 2: Právo majetkové. Praha: Práce, 1935, s. 256

²⁶ FEKETE, I.: Princíp akcesie a superficiálna zásada (pozitívnoprávna a historická štúdia). In: Historia et theoria iuris, roč. 11, č. 1, 2019, s. 45

²⁷ HEYROVSKÝ, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského. Bratislava: Nákladom právnickej fakulty UK, 1927, s. 276 – 277

súkromnými osobami na verejných pozemkoch.²⁸ *Superficies* ako dedičné právo stavby tak umožňovalo postaviť a zároveň dedične užívať dom na pozemku patriacemu niekomu inému.²⁹

V nadväznosti na hodnotu stavby je nepochybne zaujímavý aj argument proti znovuzavedeniu zásady, v zmysle ktorého hodnota stavby v súčasnosti zväčša násobne presahuje hodnotu pozemku.³⁰ Táto téza poukazuje na skutočnosť, že zatiaľ čo v Ríme boli za nehnuteľnosti (*res immobiles*) považované iba pozemky, ktoré preto požívali najvyššiu mieru ochrany, dnes existujú komplikované stavby, ktoré svojou trhovou cenou podstatne prevyšujú hodnotu nehnuteľnosti na ktorej stoja. Je preto otázkou, či by pôda nemala byť vnímaná ako súčasť stavby. Nemenej podstatnou skutočnosťou však z nášho pohľadu je aj to, že zatiaľ čo stavby sa dajú zbúrať a nahradiť inými, pri pozemkoch takáto možnosť neprichádza do úvahy. Nakoľko má navyše zemský povrch limitovanú veľkosť, pri súčasnom stave poznania neprichádza do úvahy jeho zväčšovanie, a preto je počet pozemkov objektívne limitovaný. Navyše, akákoľvek stavba podlieha vplyvom času, čo môže jej hodnotu znížiť, čím dôjde k opačnej situácii, kedy stavba hodnotu pozemku znižuje (napr. v prípadoch chátrajúcich objektov). Z tohto hľadiska má odkaz na prirodzenoprávnu koncepciu logickú konzistentnosť. Aj prístup, pri ktorom má dobromyseľný vlastník stavby právo na odkúpenie pozemku, za predpokladu násobne vyššej hodnoty stavby však nachádza svoje miesto v civilných kódexoch.³¹

Pre úplnosť považujeme za potrebné poukázať tiež na recentné vedecké výstupy, ktoré sponchyňujú aj tézu, že superficiálna zásada v našom práve neexistovala až do 19. storočia, kedy bola v rámci príklonu k rímskoprávnemu dedičstvu recipovaná.³² Stredoveké uhorské pramene napovedajú, že rôzne partikulárne práva sa v podstate riadili duchom superficiálnej zásady, a to aj napriek skutočnosti, že v uhorských podmienkach zrejme až do 18. storočia nebola explicitne sformulovaná.³³ S istou mierou opatrnosti preto možno konštatovať, že superficiálna zásada vskutku pramení najmä z prirodzeného práva, a teda ide o logický záver, ktorý netreba zdôvodňovať silou tradície, ale praktickosťou.³⁴

3 PRAKTICKÉ DÔSLEDKY NÁVRATU K SUPERFICIÁLNEJ ZÁSADĚ

Námietka "prekonanosti", či obsolétosti princípu *superficies solo cedit* sa do značnej miery javí ako neopodstatnená. S istými obsahovými odchýlkami sa totiž uplatňuje takmer vo všetkých európskych krajinách a tiež v angloamerickom práve,³⁵ pričom sa k jej využitiu vrátili všetky štáty z

²⁸ KOVÁČIKOVÁ, J.: Zásada *superficies solo cedit* v rímskom práve a v súčasnej právnej realite, s. 25

²⁹ SOMMER, O.: Učebnice soukromého práva římského. Díl 2: Právo majetkové, s. 255

³⁰ Okrem už uvedenej citácie zo zasadnutia rekodifikačnej komisie ho nachádzame napr. v DVOŘÁK, J.; ZOULÍK, F.: *Superficies solo cedit*, s. 558, s odkazom aj na: CARBONNIER, J.: *Droit civil. T. II.* Paris: PUF, 1964, s. 239

³¹ DVOŘÁK, J.; ZOULÍK, F.: *Superficies solo cedit*, s. 559

³² O tom, že k uplatňovaniu superficiálnej zásady na našom území dochádzalo v medzivojnovom období, ale tiež v období tzv. Bachovho absolutizmu panuje aj medzi odbornou verejnosťou široká zhoda. Pozri napr.: LUBY, Š.: Slovenské všeobecné súkromné právo. I. zv. (Úvodná časť Všeobecná časť, Osobnostné práva). Bratislava: Knižnica Právnickej jednoty v Bratislave, 1941, s. 284-285 alebo PETR, P.: *Superficies solo (non) cedit aneb nad Tatrou se blýska*. In: *Právní rozhledy*, roč. 24, č. 21, 2016, s. 748-752

³³ LYSÝ, M.: Vzťah pozemkov a stavieb podľa uhorského krajinského práva. In: *Iurium*, 2020 [online, navštívené dňa: 1.5.2020], dostupné na: <https://www.iurium.cz/2020/12/31/vztah-pozemku-staveb/> a tiež TAKÁČ, J.: Superficiálna zásada a inštitút práva stavby na Slovensku. Banská Bystrica: Belanium, 2020, s. 39

Akcesorický princíp navyše identifikujeme tiež v *Opus tripartitum*, pre viac pozri napr.: FEKETE, I.: Princíp akcesie a superficiálna zásada (pozitívnoprávna a historická štúdia), s. 40

³⁴ LYSÝ, M.: Vzťah pozemkov a stavieb podľa uhorského krajinského práva, dostupné na: <https://www.iurium.cz/2020/12/31/vztah-pozemku-staveb/>

³⁵ PETR, P.: *Superficies solo (non) cedit aneb nad Tatrou se blýska*, s. 748

Okrem nižšie uvedeného nemeckého modelu je potrebné upriamiť pozornosť najmä na francúzsku úpravu obsiahnutú v druhej knihe francúzskeho Code Civil, konkrétne v titule II o vlastníctve a v kapitole druhej upravujúcej právo nadobudnúť vlastnícke právo splynutím a spojením vecí.

tzv. socialistického bloku.³⁶ Z pohľadu európskej právnej komparatistiky preto tvorí slovenský prístup skôr výnimku z pravidla, než inovatívne riešenie.³⁷

O poznanie presvedčivejšie z nášho pohľadu pôsobí obava o budúcu neprehľadnosť právnych vzťahov, ktoré môže znovuzavedenie zásady do slovenského právneho poriadku priniesť. Na Slovensku je totiž doposiaľ neidentifikovaný počet stavieb, ktorých vlastníctvo je odlišné od vlastníka pozemku bez vyriešeného právneho stavu, a práve týchto vlastníckych vzťahov by sa zmena dotkla najviac. Keďže ide o zásadnú námietku, pre naplnenie účelu tejto časti nášho príspevku sa javí ako vhodné aspoň čiastkovo posúdiť legislatívny rámec i faktické dopady v krajinách, kde k uvedenému návratu v minulosti došlo.

V Nemecku prebehla transformácia súkromného práva zo socialistického modelu ako v jednej z prvých krajín tzv. "východného bloku", pričom jej súčasťou bol aj návrat k superficiálnej zásade. Táto skutočnosť bola podmienená viacerými osobitosťami, s ktorými sa musela znovuzjednotená Spolková republika Nemecko vysporiadať. Časť krajiny totiž skúmaný princíp nikdy neopustila, avšak v bývalej Nemeckej demokratickej republike (Deutsche demokratische Republik - "DDR") spôsobil diskontinuitu rok 1976, v ktorom nadobudol účinnosť občiansky zákonník DDR, teda *Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik vom 19. Juni 1975*. Keďže sa nemecký zákonodarcia rozhodol riešiť kolíziu právnych rozporov v rozhodnej miere formou príklonu k právu bývalej *Bundesrepublik Deutschland*, bol návrat k superficiálnej zásade prakticky neodvratný.³⁸ Napriek osobitnému skutkovému stavu sa však nemecké riešenie (vytvorenie systému prechodných právnych noriem) stalo vzorovým pre viaceré neskoršie rekodifikácie civilného práva, napríklad pre českú.³⁹

Návrat k superficiálnej zásade bol v Nemecku realizovaný prostredníctvom ustanovení čl. 231 tzv. uvádzacieho zákona k nemeckému občianskemu zákonníku (*Einführungsgesetz zum*

Francúzsky vzor bol v rozhodnej miere inšpiráciou aj pre ďalšie právne úpravy, napr. v Holandsku. Pre viac pozri: TAKÁČ, J.: Superficiálna zásada a inštitút práva stavby na Slovensku, s. 133 a nasl. V anglosaskom práve sa spojenie hlavnej a vedľajšej veci označuje ako fixture, pričom takýmto trvalým spojením (fixed) je aj spojenie stavby s pozemkom. Veci, ktoré je možné od nehnuteľnosti oddeliť sa označujú ako chattel property. Pre viac pozri: FEKETE, I.: Princíp akcesie a superficiálna zásada (pozitívnoprávna a historická štúdia), s. 37 a nasl.

³⁶ FEKETE, I.: Princíp akcesie a superficiálna zásada (pozitívnoprávna a historická štúdia), s. 41
Vyššie uvedená štúdia pomerne komplexne pokrýva prehľad národných právnych úprav, a to či už v krajinách pod vplyvom germánskeho, románskeho, či anglo-amerického právneho prístupu. Vzhľadom na rozsah tohto príspevku nie je možné podrobnejšie sa zameriavať na široké penzum právnych poriadkov. Za účelom naplnenia nami vytýčených cieľov preto budeme najväčšiu pozornosť venovať práve národným úpravám, v ktorých po transformácii právneho poriadku došlo k znovuzavedeniu superficiálnej zásady, a teda sa museli vysporiadať nielen s úpravou právnych vzťahov *pro futuro*, ale tiež s už existujúcou dualitou vlastníctva pozemkov a stavieb. Pre viac ohľadom princípu akcesie a tiež prehľadu uplatňovania skúmaného princípu v krajinách EÚ pozri aj: SCHMID, CH. U.; HERTEL, CH. (et al): Real Property Law and Procedure in the European Union. General Report, 2005, [online, navštívené dňa: 2.5.2021], dostupné na: <https://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/Law/ResearchTeaching/ResearchThemes/EuropeanPrivateLaw/RealPropertyProject/GeneralReport.pdf> alebo PANIZZA, R. (et al): Cross Border Acquisitions of Residential Property in the EU: Problems Encountered by Citizens, Brusel: European Parliament, 2016, s. 82

³⁷ Stretnúť sa možno dokonca aj s názorom, že ide o porušenie medzinárodných štandardov, čo namietal napríklad Okresný súd v Pezinku vo svojom podaní z roku 2016 na preskúmanie súladu §23 ods. 5 zákona č. 182/1993 Z.z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov v znení neskorších predpisov s ústavou. [online, navštívené dňa: 15. mája 2021] Dostupné na: <https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/8016873/022b89e8-1562-4efe-9ff4-f2df7f60549e>

³⁸ LEBEDOVÁ, A.: Návrat zásady superficies solo cedit – zaměření na přechodná ustanovení občanského zákoníku, komparace s řešením německým. In: Časopis pro právní vědu a praxi, roč. 25, č. 1, 2017, s. 98

³⁹ Na uvedené odkazuje aj dôvodová správa k zákonu č. 89/2012 Sb. Občiansky zákonník. [online, navštívené dňa: 24.4.2021], dostupné na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-prava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 593

Bürgerlichen Gesetzbuch). Najzákladnejšia úprava bola obsiahnutá v §5, ktorý stanovoval, že súčasťou pozemku sa ku dňu zjednotenia nestávajú budovy, stavby, objekty, rastliny a iné so zemou pevne spojené zariadenia, ktoré sú pred dňom nadobudnutia účinnosti nového spolkového práva vo vlastníctve odlišnej osoby od vlastníka pozemku. V prípadoch, ak bol vlastníak pozemku a veci s ňou spojené pevným základom rovnaký, došlo k uplatneniu superficiálnej zásady okamžite. Za účelom zabezpečenia prehľadnosti právnych vzťahov a ochrany nadobúdateľov v dobrej viere zaviedol nemecký zákonodarca v ods. 3 uvedeného článku pravidlo, podľa ktorého bol ponechaný priestor na vyriešenie rozdielneho vlastníctva k pozemku a jeho "súčasťi" po dobu cca. 10 rokov, a to formou zápisu do verejného zoznamu, či individuálnym riešením medzi stranami. Pokiaľ došlo k prevodu vlastníctva k pozemku po 31.12.2000 a nadobúdateľ bol zároveň v dobrej viere, že stavba je súčasťou pozemku, mal vlastníak stavby *ex lege* nárok na náhradu vzniknutej ujmy voči predávajúcemu. Obdobne sa právna úprava vzťahovala aj k pozemku zaťaženému vecným právom a zákon neopomínal ani situáciu, kedy sa stavba nachádzala na viacerých pozemkoch.⁴⁰

Na riešenie situácií spôsobených znovuzavedením superficiálnej zásady boli tiež využité inštitúty práva stavby (*das Erbbaurecht*) a zákonného predkupného práva (*das gesetzliche Ankaufsrecht*), ktoré na konci legislatívneho procesu upravoval osobitný vecnoprávny predpis (*Sachenrechtsbereinigungsgesetz*). Uvedený zákon sa v zmysle §1 vzťahoval na tie prípady, pri ktorých je potrebné vyjasniť a upraviť vzťahy medzi majiteľmi pozemkov, ich užívateľmi, či inými subjektami právnych vzťahov súvisiacich s dotknutými nehnuteľnosťami. V zmysle §15 ods. 1 predmetného predpisu má užívateľ (*der Nutzer*) pozemku právo voľby medzi zriadením práva stavby k nehnuteľnosti a kúpou pozemku. Toto právo je legálne limitované, a to podľa hodnoty pozemku (§15 ods. 2).⁴¹

Inštitút práva stavby nebol ani pred touto úpravou nemeckému právu neznámy, nakoľko doň bol inkorporovaný už pri recepcii rímskeho práva, a to najmä za účelom riešenia nedostatku bytov.⁴² Ako už bolo naznačené, pri riešení problematických právnych vzťahov po návrate k superficiálnej zásade tento vecnoprávny inštitút nemecký zákonodarca využil ako jeden zo základných nástrojov, nakoľko na rozdiel od nájomného vzťahu predstavuje právne istejšie a trvalejšie riešenie vzájomných práv a povinností. Nemecké riešenie je založené na aktívnej participácii dotknutých strán, nie na legálnom vzniku práva. V zmysle §32 *Sachenrechtsbereinigungsgesetz* môže užívateľ od vlastníka pozemku požadovať prijatie ponuky na zriadenie práva stavby, pokiaľ obsah jeho ponuky zodpovedá zákonom stanoveným pravidlám.⁴³ Za istých predpokladov má vlastníak pozemku obdobný nárok aplikovateľný *vice versa*.

Ďalším možným riešením preferovaným nemeckým zákonodarcom je inštitút zákonného predkupného práva, na ktoré vzniklo užívateľovi právo podľa §61 *Sachenrechtsbereinigungsgesetz*. Aj v tomto prípade platí, že užívateľ mohol požiadať vlastníka pozemku, aby prijal jeho ponuku na uzatvorenie kúpnej zmluvy, pokiaľ jej obsah reflektoval zákonom stanovené požiadavky.⁴⁴ Obdobný nárok vznikol za istých okolností aj vlastníkovi pozemku. Ustanovenia o zákonom predkupnom práve tak tvoria osobitnú právnu úpravu, ktorú nemožno stotožňovať so všeobecnými ustanoveniami o predkupnom práve podľa nemeckého občianskeho zákonníka.⁴⁵

Súhrnne teda možno konštatovať, že nemecký zákonodarca sa s problémom návratu k zásade *superficies solo cedit* vysporiadal vytvorením komplexného systému právnych noriem zameraných na túto výnimočnú situáciu. Táto osobitná právna úprava je poňatá komplexne a podrobne, pričom využité inštitúty sa vo viacerých ohľadoch odlišujú od zákonnej úpravy regulovanej občianskym zákonníkom.

Slovenským právnym podmienkam je, pochopiteľne, najbližšia stále relatívne nedávna transformácia, ktorú podstúpil český právny poriadok po návrate k zásade *superficies solo cedit*. Ani

⁴⁰ Pre viac pozri: LEBEDOVÁ, A.: Návrat zásady *superficies solo cedit* – zaměření na přechodná ustanovení občanského zákoníku, komparace s řešením německým, s. 99

⁴¹ Tamtiež, s. 100

⁴² PETR, P.: Právo stavby. In: Právnik, roč. 153, č. 10, 2014, s. 893

⁴³ Tieto sú obsiahnuté v §43 až 58 *Sachenrechtsbereinigungsgesetz*, pričom okrem iného upravujú aj spôsob výpočtu a formu odplaty za užívanie pozemku.

⁴⁴ Tieto sú obsiahnuté v §65 až 74 *Sachenrechtsbereinigungsgesetz*.

⁴⁵ Poukázať je potrebné aj na ustanovenia obsiahnuté v §81 až 84, podľa ktorých sa má postupovať vo vybraných prípadoch kúpy budovy zo strany vlastníka pozemku.

v tomto prípade nešlo o rozhodnutie, ktoré by sa zrodilo bez názorovej plurality a ako sme už naznačili, vo viacerých ohľadoch zastávali odporcovia návratu ku skúmanej zásade obdobnú argumentáciu ako sa to deje v slovenských realiách.⁴⁶ České riešenie sa napokon vo veľkej miere priklonilo k replikácii nemeckej skúsenosti, avšak je z neho zrejmých aj viaceré odlišnosti.

Je nepochybné, že český zákonodarca vychádzal z inej spoločenskej, ale aj ekonomickej situácie, než to bolo v Nemecku. Návrat k superfičálnej zásade nebol odôvodnený potrebou zjednotenia právnych poriadkov a aj faktická situácia v čase prijatia rekonštitúovaného občianskeho zákonníka bola iná. Aj tieto dôvody zrejme spôsobili, že česká úprava, obsiahnutá v prechodných ustanoveniach §3054 až 3061 zákona č. 89/2012 Sb. občanský zákoník je výrazne jednoduchšia a menej obsažná. To však so sebou, pochopiteľne, nesie aj početné komplikácie, ktoré boli nemeckým zákonodarcom legislatívne predpokladané a riešené.

Aj český prístup zjednotil vlastníctvo stavieb a pozemkov v prípade, ak ku dňu nadobudnutia účinnosti nového občianskeho zákonníka majú rovnakého vlastníka (§3054), pričom stavba sa stala súčasťou pozemku. V prípadoch duálneho vlastníctva bol právny stav oddelenia vlastníctva ponechaný, pričom *ex lege* vzniklo predkupné právo vlastníka pozemku k stavbe a tiež vlastníka stavby k pozemku (§3056 ods. 1). Pokiaľ je možné bez podstatného sťaženia užívania stavby, či pozemku oddeliť iba časť pozemku, vzťahuje sa predkupné právo iba na túto časť pozemku.

Z už uvedeného je zrejmé, že český model jednak vychádza zo všeobecnej úpravy predkupného práva, ktoré nemá osobitné atribúty pre analyzované prechodné ustanovenia a zároveň vzniká priamo zo zákona. Za daných okolností je možné očakávať, že náležitosti vysporiadania vlastnických vzťahov budú často predmetom kontradikcii, ktoré bude musieť v konečnom dôsledku stanoviť až judikatúra.⁴⁷ Postupné odstraňovanie duality vlastníctva k pozemku a stavbe má v zmysle §3058 ods. 2 nastať aj pri prevodoch v prospech tretích osôb, ktoré nadobudnú vlastnícke právo k pozemku a sú v dobrej viere v to, že stavba je jeho súčasťou. Za týchto okolností sa stavba stane akcesoricky súčasťou pozemku, pričom predchádzajúci vlastník stavby má zo zákona voči predávajúcemu právo na náhradu vo výške ceny stavby ku dňu zániku jeho vlastníckeho práva.

Do českého práva bol taktiež inkorporovaný vecnoprávny inštitút práva stavby (§ 1240 a nasl. českého občianskeho zákonníka), ktorý má slúžiť na riešenie vzájomných práv a povinností nielen v prípadoch už existujúcej duality, ktorú dotknuté strany chcú iniciatívne riešiť, ale tiež *pro futuro*.

Sumárne teda platí, že české riešenie ponecháva už jestvujúcu dualitu vlastníctva do veľkej miery aj naďalej v existencii. Túto náročnú otázku rekonštitúovaný zákonník nerieši explicitne, viac-

⁴⁶ Napr.: FIALA, J.: In: ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., TICHÝ, L. (eds.). Sborník statí z diskusních fór o rekonštitúaci občanského práva: konaných 27. ledna 2006 a 12. května 2006 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Praha: ASPI, 2006, s. 142-148, pozri aj: PETR, P.: Stará (ne)známá superfičální zásada, s. 370, ktorý skúmaný princíp považuje za "jeden z najprirodzenejších", avšak po jeho opustení poukazuje na nástrahy, ktoré sú s opätovným príklonom k superfičálnej zásade späté.

⁴⁷ Už prvé roky aplikačnej praxe túto nevyhnutnosť potvrdzujú. Poukázať možno napr. na rozsudok NSČR sp. zn. 22 Cdo 1952/2019 zo dňa 24.11.2020, v ktorom súd konštatoval, že zákonné predkupné právo "nemožno spoluvlastníkom odoprieť ani v prípade, že spoluvlastníci nevykúpia pozemok (stavbu) spôsobom, ktorý bude v zhode s ich spoluvlastníckymi podielmi na stavbe (pozemku), pretože napr. niektorému zo spoluvlastníkov predkupné právo zanikne alebo ho niektorý z nich neuplatní... V takom prípade síce nedôjde k úplnému vlastníckemu zjednoteniu, a teda k naplneniu zákonom privilegovanej superfičálnej zásady, nemožno však prehliadnúť, že spoluvlastníkom zo zákona nevyplýva žiadne obmedzenie pre nadobudnutie veci v odlišných podieloch."

Významný je tiež rozsudok NSČR sp. zn. 22 Cdo 1995/2020, zo dňa 25. 11. 2020, v ktorom sa súd zaoberal predkupným právom k susediacemu pozemku, na ktorom sa nachádza časť stavby rozsudok NSČR sp. zn. 22 Cdo 1503/2020 zo dňa 14. 10. 2020, v ktorom súd posudzoval vzťah predkupného práva a výnimku pre prevod blízkym osobám.

Osobitosti so sebou nesú aj špecifické nehnuteľnosti, ako sú napríklad pozemné komunikácie. Pre viac pozri napr.: MÁCHA, A.: Pozemní komunikace a superficies solo cedit. In: Acta Iuridica Olomucensia, roč. 9, č. 1, s. 63 a nasl.

menej iba vytvára predpoklady na postupné riešenie už vzniknutého stavu pre prípad ďalšieho scudzenia.⁴⁸

Cenné skúsenosti však možno čerpať aj z ďalších jurisdikcií, v ktorých došlo k transformácii civilného práva a kde bol využitý odlišný prístup. Príkladom je Lotyšsko, kde v prípadoch nejednoty medzi vlastníctvom stavby a pozemku právna veda poukazuje na rozdiel medzi systémom "deleného vlastníctva" a "dualistickým systémom". Model deleného vlastníctva je kompatibilný so zásadou *superficies solo cedit*, nakoľko predpokladá existenciu oddelených práv k pozemku, ktorý vlastní iná osoba (t.j. *ius in re aliena*), avšak stále zachováva jednotu nehnuteľnosti. Na druhej strane "dualistický systém" pracuje s konceptom dvoch paralelne existujúcich plných a neobmedzených vlastníckych práv (zvlášť k budove a zvlášť k pozemku), a to bez ohľadu na skutočnosť, že tieto dve koexistujúce vlastnícke práva sa vzájomne obmedzujú.⁴⁹

Lotyšský systém je tak postavený na dualistickej schéme, pritom jedna teória vychádza z prezumpcie superficiálnej zásady (t.j. uplatnenie vyvráťiteľnej domnienky) s možnosťou uplatnenia výnimiek z nej a druhá je založená na princípe jednoty vlastníctva stavieb a pozemkov, a to bez výnimky.⁵⁰ Systém prezumpcie sa odvoláva na judikatúru, ktorá konštatuje, že budovy nezapísané vo verejnom zozname ako samostatné objekty musia byť považované za súčasť pozemku, a teda sú vlastníctvom majiteľa pozemku. Tretie osoby môžu nadobudnúť vlastnícke právo k uvedeným objektom, ak súd konštatoval, že predmetné osoby majú k budove vecné právo. Iné súdne rozhodnutia sa prikláňajú k princípu jednoty ako inštitútu, ktorý nie je možné upraviť ani vôľou strán.⁵¹

Napriek skutočnosti, že superficiálna zásada je obsiahnutá v §968 lotyšského občianskeho zákonníka, aplikačné komplikácie spôsobovala najmä "postsocialistická" transformácia civilného práva. Na základe princípu kontinuity totiž *de iure* naďalej platí právna úprava spred obdobia sovietskej okupácie, kedy bola superficiálna zásada riadnou súčasťou lotyšskej legislatívy, hoci sa z nej objavovali výnimky. Zároveň však bol zavedený dualistický systém vlastníctva, umožňujúci oddelené vlastníctvo budovy postavenej na cudzom pozemku, pričom tento stav bol označený ako právne provizórium, spôsobené okupáciou.⁵² Časť právnej vedy sa preto prikláňa k definícii takzvanej "prezumpcii superficiálnej zásady", podľa ktorej platí vyvráťiteľná domnienka, že vlastníkom pozemku je aj vlastníkom budovy, pokiaľ sa nepreukáže opak.⁵³ Vývoj dualistického systému sa v tomto ohľade ubral neočakávaným smerom, kedy namiesto postupného zjednocovania vlastníctva pribúdala stále väčší počet výnimiek zo superficiálnej zásady.⁵⁴ Nakoľko ide o páľčivú problematiku (najmä s ohľadom na obmedzovanie vlastníckych práv vlastníkov pozemkov), zákonodarca sa ju v ostatných rokoch snaží vyriešiť formou zjednotenia vlastníctva stavieb a pozemkov.⁵⁵ Časť právnej vedy preto považuje narušenú kontinuitu za prakticky nepreklenuteľnú.⁵⁶

Z hľadiska komparatistiky pôsobí nemenej zaujímavou aplikácia superficiálnej zásady v Litve, kde podľa §4.40 litovského občianskeho zákonníka ide o zákonom preferované, ale nie povinné riešenie. Strany sa tak môžu od neho odchýliť akýmkoľvek zmluvným spôsobom.⁵⁷ Napriek tomu litovské právo pozná viacero inštitútov, ktoré sú slovenskému právnenému poriadku neznáme, a to

⁴⁸ Porovnaj aj s: MLKVÁ ILLÝOVÁ, Z.: Transformácia občianskeho práva po roku 1989, s. 19

⁴⁹ ROZENFELDS, J.: *Superficies solo cedit in the Latvian law*. In: *Juridiskā zinātne*, roč. 5, č. 1, 2013, s. 124-125

⁵⁰ PETR, P.: *Nové právo k povrchu*. Právní instituty. Praha: C.H. Beck, 2016, s. 34

⁵¹ ROZENFELDS, J.: *Superficies solo cedit in the Latvian law*, s. 124-125

⁵² Tamtiež, s. 129

⁵³ Tamtiež, s. 123 s odkazom na: GRUTUPS, A.; KALNINŠ, E.: *Civillikuma komentāri*. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrās papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, s. 72

⁵⁴ V roku 2015 existovalo v Lotyšsku 285 849 budov, postavených na 94 254 pozemkoch, ktoré patrili iným vlastníkom. Vid': SNIPE, A.: *Separation of ownership and compulsory land lease in Latvia: Challenges and solutions*. In: *Sociālo Zinātņu Vēstnesis*, roč. 28, č. 1, 2019, s. 73, vid' aj ROZENFELDS, J.: *Superficies solo cedit in the Latvian law*, s. 130

⁵⁵ Pre viac pozri: SNIPE, A.: *Separation of ownership and compulsory land lease in Latvia: Challenges and solutions*, s. 73-74

⁵⁶ ROZENFELDS, J.: *Reform of Land Registration in Latvian*. In: *Juridica International*, roč. 22, č. 1, 2014, s. 50

⁵⁷ Pre viac pozri: SMALIUKAS, A.: *Property and Trust Law in Lithuania*. New York: Kluwer Law International, 2017, §6

vrátane dedičného práva stavby (*superficies*). Tieto inštitúty však nie sú v rozsiahlejšej miere aplikované.⁵⁸ Aj v tomto prípade sa však ukazuje, že čiastočná legislatívna regulácia, v spojení s nedostatkom ekonomickej modifikácie nemusí viesť k želanému záveru, ktorým je jasné usporiadanie vlastníckych vzťahov.⁵⁹

4 ZÁVER

Potreba znovuzavedenia superficiálnej zásady je téma, ktorá si nepochybne vyžaduje hlbokú odbornú diskusiu. Na rozdiel od nemeckej skúsenosti nie je na Slovensku potrebné zjednotiť viaceré právne poriadky do jedného, taktiež od "postsocialistickej" transformácie uplynula dlhšia doba a moderné právne vzťahy si v početných prípadoch vyžadujú, aby bol vlastníč stavby odlišný od vlastníka pozemku. Nakoľko do úvahy prichádza viacero riešení, je plne relevantnou otázkou, či je návrat k zásade *superficies solo cedit* tým najvhodnejším riešením alebo je vhodnejšie pristúpiť k európsky "nonkonformnému", avšak pre miestne právne vzťahy efektívnejšiemu riešeniu. Isté však je, že súčasný stav je potrebné riešiť zavedením vhodných inštitútov, ktoré by prispeli k sprehľadneniu vlastníckych vzťahov, nakoľko aktuálne neprehľadná situácia skutočne zodpovedá označeniu "krízová".

V tomto krátkom príspevku sme sa zaoberali viacerými aspektami argumentácie, zameranej najmä proti znovuzavedeniu zásady, nakoľko podľa dostupných informácií je práve tento smer rekodifikačného úsilia zákonodarcom preferovaný. V tejto súvislosti je potrebné skonštatovať, že najmä historickoprávne argumenty na podporu uvedeného rozhodnutia pôsobia v značnej miere zjednodušujúco, ba až nekonzistentne. Toto tvrdenie obdobne platí aj o "nemodernosti" skúmaného princípu, nakoľko v európskych intenciách ide v rozhodnej miere o zaužívaný princíp a jeho nevyužívanie v slovenských reáliách v žiadnom ohľade nesprehľadňuje vlastnícke vzťahy k nehnuteľnostiam.

Do popredia diskusie by preto mala nastúpiť najmä otázka prehľadnosti a efektívnosti usporiadania vzťahov medzi vlastníckmi pozemkov a stavieb do budúcnosti, ktorá sa javí ako najrelevantnejšia. V tomto kontexte sme sa snažili aspoň v skratke poukázať na odlišné prístupy v krajinách, ktoré skúmanou transformáciou prešli a tiež na praktické dôsledky, ktoré so sebou prinášajú viac, či menej detailné právne regulácie. Otáľanie slovenského zákonodarcu v tejto problematike totiž prinieslo aspoň jednu zásadnú výhodu - možnosť poučiť sa zo skúsenosti iných.

Použitá literatúra:

- DOSTALÍK, P.: Originární nabytí vlastnického práva a problematika bezdůvodného obohacení v rámci rekodifikace soukromého práva. In: Košické dni súkromného práva I. Recenzovaný zborník vedeckých prác, Košice, 2016
- DVOŘÁK, J.; ZOULÍK, F.: *Superficies solo cedit*. In: DVOŘÁK, J.; MALÝ, K.(et. al.): 200let Všeobecného občanského zákoníku. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011
- ELIÁŠ, K. (et.al): *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. I. svazek. §1-487*, Praha: Linde Praha, a.s., 2008
- FEKETE, I.: Princíp akcesie a superficiálna zásada (pozitívnoprávna a historická štúdia). In: *Historia et theoria iuris*, roč. 11, č. 1, 2019
- FIALA, J.: In: ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., TICHÝ, L. (eds.). Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva: konaných 27. ledna 2006 a 12. května 2006 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Praha: ASPI, 2006
- GRUTUPS, A.; KALNINŠ, E.: *Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Tpašums. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra*, 2002
- HEYROVSKÝ, L.: *Dějiny a systém soukromého práva římskeho*. Bratislava: Nákladom právnickej fakulty UK, 1927

⁵⁸ MATIUKAS, M.: Užstatymo teisės institutas Lietuvos teisinėje sistemoje. In: *Teisės problemos*, roč. 81, č. 3, 2013, s. 113

⁵⁹ Tamtiež

- KOVÁČIKOVÁ, J.: Zásada superficies solo cedit v rímskom práve a v súčasnej právnej realite. In: Mířníky práva v stredoeurópskom priestore 2013, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013
- LEBEDOVÁ, A.: Návrat zásady superficies solo cedit – zaměření na přechodná ustanovení občanského zákoníku, komparace s řešením německým. In: Časopis pro právní vědu a praxi, roč. 25, č.1, 2017
- LUBY, Š.: Slovenské všeobecné súkromné právo. I. zv. (Úvodná časť Všeobecná časť, Osobnostné práva). Bratislava: Knížnica Právnickej jednoty v Bratislave, 1941
- LYSÝ, M.: Vzťah pozemkov a stavieb podľa uhorského krajinského práva. In: Iurium, 2020 [online], dostupné na: <https://www.iurium.cz/2020/12/31/vztah-pozemku-staveb/>
- MÁCHA, A.: Pozemní komunikace a superficies solo cedit. In: Acta Iuridica Olomucensia, roč. 9, č. 1
- MATIUKAS, M.: Užstatymo teisės institutas Lietuvos teisinėje sistemoje. In: Teisės problemos, roč. 81, č. 3, 2013
- MLKVÁ ILLÝOVÁ, Z.: Transformácia občianskeho práva po roku 1989. In: KLUKNAVSKÁ, A. (zost.): Rok 1989 ako medzník vo vývoji štátu a práva. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019
- NOVOHRADSKÝ, V. Opustenie zásady „Superficies solo cedit“ a jeho dôsledky. Právny obzor, 1951, č. 4
- PANIZZA, R. (et al): Cross Border Acquisitions of Residential Property in the EU: Problems Encountered by Citizens, Brusel: European Parliament, 2016
- PETR, P.: Nové právo k povrchu. Právni instituty. Praha: C.H. Beck, 2016
- PETR, P. Stará (nez)ámá superficiální zásada. Právni rozhledy. 2012, č. 10
- PETR, P.: Superficies solo (non) cedit aneb nad Tatrou se blýska. In: Právni rozhledy, roč. 24, č. 21, 2016
- ROZENFELDS, J.: Superficies solo cedit in the Latvian law. In: Juridiskā zinātne, roč. 5, č. 1, 2013
- SEDLÁK, J.: Slovensko má vyťahnuť z krízy reforma pozemkov. In: Pravda, 2020, [online], dostupné na: <https://ekonomika.pravda.sk/krajina/clanok/562276-slovensko-ma-vytiahnut-z-krizy-reforma-pozemkov/>
- SCHMID, CH. U.; HERTEL, CH. (et al): Real Property Law and Procedure in the European Union. General Report, 2005, [online], dostupné na: <https://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/Law/ResearchTeaching/ResearchThemes/EuropeanPrivateLaw/RealPropertyProject/GeneralReport.pdf>
- SMALIUKAS, A.: Property and Trust Law in Lithuania. New York: Kluwer Law International, 2017
- SNIPE, A.: Separation of ownership and compulsory land lease in Latvia: Challenges and solutions. In: Sociālo Zinātņu Vēstnesis, roč. 28, č. 1, 2019
- SOMMER, O.: Učebnice soukromého práva římského. Díl 2: Právo majetkové. Praha: Práce, 1935
- ŠEJDL, J.: Rozdělení služebností dle práva římského, In: Právněhistorické studie, roč. 43, č. 1, 2013
- ŠURKALA, J.: Personálna pôsobnosť ius gentium a ius civile a ich vzájomné presahy. In: Nová Európa - výzvy a očakávania. Personálna pôsobnosť rímskeho a kánonického práva a jej presahy. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2016
- TAKÁČ, J.: Superficiálna zásada a inštitút práva stavby na Slovensku. Banská Bystrica: Belanium, 2020

Kontaktné údaje:

Mgr. Ján Ivančík

jan.ivancik@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

Bratislava

ÚVAHY NAD VÝZNAMOM A MIESTOM AEQUITAS V RÍMSKOM PRÁVE¹

Matúš Nemeč

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: In the practice of argumentation of Roman lawyers we encounter many concepts and terms. The term „*aequitas*“ occupies an important place among them. Its origin is in Cicero's philosophical conception. Roman lawyers applied the principles of *aequitas* in conjunction with metaphysical and ethical considerations, which, however, does not distort the value and place of *aequitas* in the legal system. They were conscious of the need to correct a norm of law, which may not always be equally applicable to situations brought about by social life, while satisfying the different interests of different people. *Aequitas* therefore did not stand outside the law, but was part of it as a phenomenon, helping to maintain equal treatment for all in the same situations, but taking into account the particularities of the analyzed situation so as to satisfy justice, honesty and fairness.

Abstrakt: Pri argumentačnej činnosti rímskych právnikov sa stretávame s mnohými pojmami a termínmi. Významné miesto medzi nimi zaujíma *aequitas*. Jej pôvod je v Ciceronovej filozofickej koncepcii. Rímski právnici aplikovali princípy *aequitas* v spojení s metafyzickými a etickými úvahami, čo však nedeformuje hodnotu a miesto pojmu *aequitas* v právnom poriadku. Uvedomovali si totiž potrebu korekcie právnej normy, ktorá nemôže byť vždy rovnako použiteľnou pre situácie, ktoré prináša spoločenský život pri uspokojovaní rôznych záujmov rôznych ľudí. *Aequitas* stála preto nie mimo práva, ale bola jeho súčasťou ako fenomén, prispievajúci k tomu, aby sa síce zachoval rovnaký prístup ku všetkým v rovnakých situáciách, avšak s prihliadnutím na zvláštnosti analyzovanej situácie tak, aby sa zadosťučinilo spravodlivosti, čestnosti a slušnosti.

Key words: Equity, natural equity, epikeia, praetor, jurisprudence, Digest, civil law

Kľúčové slová: *Aequitas*, *aequitas naturalis*, epikia (epieikeia), prétor, jurisprudencia, Digesta, *ius civile*

1 ÚVOD

Aequitas patrí medzi tie viaceré pojmy, ktoré sú – ako je to v latinčine časté - nielen ťažko preložiteľné do jednoznačného pojmu, ktorý by úplne ekvivalentne a vyčerpávajúcím spôsobom vyjadril ich obsah a zmysel. Rímski právnici pochopiteľne sa s týmto problémom borit' nemuseli a ani to nerobili, keďže nevypracovali teoretickú náuku o *aequitas* a nerobili si starosti ani s definovaním pojmu *aequitas*². Navyše, pojem bol do rímskeho práva prevzatý z vyspelej gréckej filozofie a rímski právnici, podobne ako pri mnohých iných právnických pojmoch a inštitútoch nepociťovali potrebu vymedziť ho (v modernom chápaní) legislatívne a okrem toho ani nepriradili pojmu *aequitas* jeden význam, ktorý by bol aplikovateľný v tomto význame na všetky situácie³. Je to pochopiteľne aj preto, že *aequitas* je pojem, ktorý sa dotýka viacerých oblastí, nielen práva.

¹ Príspevok je výstupom grantu Agentúry pre vedecký výskum SR (č. APVV-17-0022) s názvom: *Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo*.

² BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římského práva. Praha : Academia, 1994, s. 24.

³ Obvykle sa uvádza päť významových rovín pojmu *aequitas* v prameňoch rímskeho práva: 1. Vyváženosť, resp. rovnaká právna pozícia v právnych vzťahoch (napr. D. 42,1,20 - *aequa lance servari aequitatis suggerit ratio*); 2. Zladenie právnych vzťahov, právnych inštitútov a prostriedkov s duchom prirodzeného alebo civilného práva (D. 47,4,1,1 - *ratio*, resp. *aequitas naturalis* v. *civilis*; *aequitas rei* – D. 16,3,31,1; *aequitas actionis* – D. 47,10,11,1; *aequitas defensionis* – D. 44,4,12; *aequitas compensationis* – D. 34,9,15; *aequitas restitutionis* – D. 4,5,7,3); 3. Zhoda pozitívneho práva s citom pre prirodzené právo (*ius naturale*, resp. *gentium* – D. 2,2,1,1; D. 37,6,1 pr.; D. 37,5,1 pr.; D.

2 ETYMOLOGIA POJMU „AEQUITAS“

Z etymologického hľadiska je pojem *aequitas* odvodený z dvoch latinských slov:

a) zo slova *aequus*, resp. *aequum* – čo znamená „rovný“ (aj „vodorovný“), „priamy“, ale aj „láskavý“, „slušný“, „spravodlivý“ a „nestranný“.

b) zo slova *aequor* – čo znamená „rovina“, „pláň“, „morská hladina“.

Dokonca sa hľadá spojenie pojmu „*aequitas*“ s védskym⁴ pojmom *yós* (योस) – spása (nebeská), vo význame „to, k čomu ľudia v živote spejú s pomocou bohov“, podobne ako latinský pojem „*iūs*“, resp. *iūstitium*“ – vo význame všeobecný pokoj.

Pôvod slova „*aequitas*“ je však v gréčtine. Tradične sa prijíma, že je odvodené zo slova *epieikeia* (ἐπιεικεία) – čo znamená „slušnosť“, „mravnosť“, „zhovievavosť“, „umiernenosť“, „primeranosť“, „vhodnosť“, „účelnosť“. V tomto význame ju používa aj východné kánonické právo⁵.

3 AEQUITAS - SLUŠNOSŤ - EPIEIKEIA U ARISTOTEĽA

Pojem *epieikeia* – vysvetľuje Aristoteles (Etika Nikomachova V, 12-29) takto: *Slušnosť je síce právom, ale nie zákonným, avšak je opravou zákonného práva. Dôvod toho je v tom, že každý zákon je všeobecný, avšak o niektorých prípadoch nie je možné správne hovoriť všeobecne ... A to je povaha slušnosti, že je opravou zákona tam, kde tento pre svoju všeobecnosť nepostačuje. To je taktiež príčinou, že všetko nie je podľa zákona, pretože nie je možné dať zákon o niektorých veciach, takže je tu potreba hlasovania.*

Z uvedeného fragmentu z Aristotela je jasne rozpoznateľné to, že analogicky chápali funkciu fenoménu *aequitas* rímski právnici, podľa ktorých bola prameňom práva v niektorých prípadoch skôr *aequitas naturalis* (podľa Aristotela: *slušnosť, ktorá nie je právom, ale jeho opravou*) než *aequitas civilis* (podľa Aristotela: *zákon, ktorý nepostačuje*), t.j. predovšetkým v prípade, ak nebola k dispozícii iná žaloba, mala miesto napríklad *actio doli* (Ulp. D. 47,4,1,1) alebo ak prirodzená spravodlivosť vyžaduje dodržiavať dohody, ktoré ľudia, aj keď len neformálne a mimo systém kontraktov podľa *ius civile*, medzi sebou uzavreli (Ulp. D. 2,14,1). Z vedľajšej neformálnej dohody (*nudum pactum*), ktorá nebola pripojená k hlavnej zmluve totiž nevznikal civilný záväzok⁶, t.j. typická zmluva podľa *aequitas civilis*, ale len námietka (D. 2,14,7,4), ktorá je v takejto situácii inštitútom prirodzenej spravodlivosti (*aequitas naturalis*). Uzavreté zmluvy sa totiž majú dodržiavať, pretože to vyžaduje potreba dôvery (*fides*)⁷ a v dôsledku toho, ak jedna strana poruší *pactum* (t.j. dôveru), druhá strana môže vzniesť námietku⁸.

43,26,2,2; D. 49,15,19 pr.); 4. Pri aplikácii práva zohľadnenie špecifickosti každého právneho vzťahu tak, aby sa súčasne zachovalo, že v rovnakých veciach treba rozhodovať rovnako – D. 44,3,14 pr; D. 46,6,12; D. 9,2,32); 5. Zmiernenie striktnosti práva so zmyslom pre prirodzenoprávne vnímanie práva vo vlastnom zmysle – D. 1,3,25; D. 4,1,7 pr.; D. 15,1,35 pr.; D. 39,3,2,5 (porov. Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts. Jena : Gustav Tischer, 1926, s. 22).

⁴ Védčina – jeden z jazykov sanskrtu – filozofického jazyka hinduizmu a sikhizmu; uvedený jazyk sa používa už vyše 2500 rokov.

⁵ K aplikácii pojmu „*epieikeia*“ pozri napr.: DVOŘÁČEK, J.: *Ekonomie v kánonech východní tradice*. In: *Studia theologica*, č. 1/2008, s. 66-77.

⁶ *Ex nudo pacto non oritur actio*, resp. *ex nudo pacto non nascitur actio*.

⁷ Z uvedeného sa sformovala (ako prameň sa uvádza aj Ulp. D. 2,14,7,7) prostredníctvom praxe stredovekého kánonického práva, v období novoveku (16.-17. st.) na pôde medzinárodného práva verejného prirodzenoprávna regula *pacta sunt servanda* (dohody sa majú zachovávať).

⁸ Paul. D. 2,14,2,1 *Et ideo si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos convenisse ne peterem, profuturamque ei conventionis exceptionem placuit.* (A preto, ak vrátim svojmu dlžníkovi dlžný úpis, zdá sa, že sme sa dohodli (mlčky), že ho nebudem žalovať a že do budúcnosti (ak by som ho žaloval), on môže vzniesť námietku)

4 ÚLOHA CICERONA PRI IMPLEMENTÁCII AEQUITAS DO PRÁVA

Do rímskeho práva zaviedol pojem *aequitas* Marcus Tullius Cicero, ktorý vo svojom diele *Topica* (z roku 44 pred Kristom) píše: *valeat aequitas, quae in paribus causis paria iura desiderat*⁹. Cicero tu vzdáva hold cnosti, ktorá poskytuje každému rovnaké práva v rovnakých prípadoch, inak povedané, každému to, čo mu patrí. Aj keď sa Cicero nevenoval právnickej činnosti, vplyv jeho myšlienok filozofických na rímske právo bol významný. *Aequitas*, o ktorej píše vyššie, je tá *aequitas* (spravodlivosť), ktorá vyviera z prirodzeného práva (*aequitas naturalis*) a obvykle koriguje rigidný a vo svojich účinkoch niekedy nespravodlivý stav, ktorý nastolila *aequitas*, obsiahnutá v normách *ius civile*¹⁰ a ktorú Cicero označoval ako *aequitas civilis*, resp. *aequitas constituta*¹¹. Vo svojom inom diele Cicero takmer stotožňuje pojmy *aequitas* a *iustitia*, keď píše, že „spravodlivosť (*iustitia*) je rovnosť (*aequitas*), poskytovaná právom v každej veci v prospech dôstojnosti kohokoľvek“¹². Uvedený text inšpiroval aj právnika Ulpiana¹³, ktorého fragment zaradil cisár Justinian na začiatok svojich Inštitúcií¹⁴. Spravodlivosti, ktorá je tým najobvyklejším významom pojmu *aequitas* a jeho právnym konotáciám sa Cicero venoval vo svojom ďalšom známom diele *O povinnostiach* (*De officiis*), ktoré mimochodom napísal v období boja za obnovu republikánskeho zriadenia a v ktorom nakoniec – pri obrane myšlienky spravodlivosti - aj zahynul. Cicero tu opäť zdôrazňuje, že cnosť čestnosti (spravodlivosti) a čestného konania spočíva v tom, že každý človek sa má usilovať poznávať pravdu (ktorá najtesnejšie súvisí s pravdou)¹⁵, každý má dostať, čo mu patrí, má zachovávať uzavreté dohody¹⁶, usilovať sa zachovať si vznešeného a nepremožiteľného ducha a zachovať vo všetkom konaní a v reči určitú mieru a poriadok¹⁷.

Pojem *aequitas* a jeho rôzne prispôsobenia na konkrétne situácie, je možné v Digestach (prípadne v justiniánskom kódexe) nájsť vyše osemdesiatkrát. V spojení *aequitas naturalis* je tento výskyt pojmu *aequitas* štrnásťkrát¹⁸. Ani jedno z čísel nie je vysoké, ak si uvedomíme, že Digesta

⁹ CICERO, M. T.: *Topica*, 4,23; významný stredoveký glosátor Martinus (12. storočie), Imeriov žiak, sa dovoľoval uvedenej definície v tom zmysle, že *aequitas* ako cnosť má podľa neho božský pôvod: *nihil aliud est aequitas quam Deus* (porov. PADOA-SCHIOPPA, A.: *A History of Law in Europe. From the Early Middle Ages to the Twentieth Century*. Cambridge University Press, 2017, s. 193-194.

¹⁰ Porov. ŠURKALA, J.: *Bona fides* a *aequitas* v rímskom práve: analýza fragmentu Tryph. D. 16,3,31. In: *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2016*, Bratislava: Právnická fakulta UK, 2016, s. 330; IVANČÍK, Ján: *Spravodlivosť v antickom Ríme a jej možný odkaz pre moderné slovenské právo*. In: *Acta Facultatis Iuridicae UC*, Roč. 39, 2020, č. 2, s. 93; BLAHO, P.: *Aequitas* ako *correctio iuris* v rímskom súkromnom práve. In: *Slušnosť v práve* (zborník z konferencie). Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1993, s. 99.

¹¹ *Aequitas constituta iis qui eiusdem civitatis sunt ad res suas optinendas* (*Topica*, 5,28). *Aequitas naturalis* však nemusela nevyhnutne byť korektívom voči *aequitas civilis* (*constituta*), keďže je zrejmé, že zákonná úprava môže byť vybudovaná v súlade s princípmi prirodzenej spravodlivosti; v takom prípade je *aequitas naturalis* skôr argumentačným prvkom pri tvorbe práva (pozri napr. Just. Inst. 2,1,39, Just. Inst. 2,1,40).

¹² CICERO, M. T.: *Ad C. Herennium de ratione dicendi* (*Rhetorica ad Herennium*) 3,3: *Iustitia est aequitas ius uni cuique rei tribuens pro dignitate cuiusque*.

¹³ Ulp. D. 1,1,10 pr.: *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*.

¹⁴ Just. Inst. 1,1.

¹⁵ Cicero uvádza, že pri poznávaní pravdy sa však človek musí vyvarovať toho, aby považoval za zistené to, čo zistené ešte nie, t.j. aby za pravdu nepovažoval to, čo ešte nebolo preukázané ako pravdivé a pri poznávaní pravdy sa nemá zameriavať na veci nepodstatné (malicherné) a bezvýznamné (porov. CICERO: *O povinnostiach*, s. 32; porov. aj paralelu v D. 1,3,3 – 1,3,6).

¹⁶ Porov. aj D. 2,14,1 pr; D. 2,14,7,7.

¹⁷ Porov. CICERO, M. T.: *O povinnostech*. Praha: Svoboda (preložil Jaroslav Ludvíkovský), 1970, s. 31.

¹⁸ ŠURKALA, J.: *Funkcia aequitas naturalis* v kontexte justiniánskych Digest. In: Mach, P. – Vladár, V. (eds): *Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum*. Zborník z 18. konferencie právnych romanistov ČR a SR v Trnave. Praha: Leges, 2016, s. 181-182; asi najznámejší rímskoprávny fragment, ktorý hovorí o význame vo všeobecnosti popisuje význam *aequitas* v práve je Paul. D.

obsahujú vo vyše 430 tituloch viac než 9000 fragmentov¹⁹. Treba si však uvedomiť, že na odôvodnenie určitého právneho záveru využívali právnici nielen termín *aequitas* (a jeho odvodeniny - *aequum*, *aequissimum*), ale aj iné pojmy a zaužívané spojenia s podobným obsahovým a argumentačným významom – najčastejšie to boli napríklad známe spojenia *bona fides a ratio naturalis*. Okrem toho bolo častým zjavom v jurisprudencii, že svoje právne závery (*responsa*) právnici odôvodňovali aj bez argumentačného odkazu na *aequitas*, *bona fides*, resp. *naturalis ratio* alebo *ratio iuris*. Bez bližšej argumentácie sa v takýchto prípadoch odvolávali na mienku (náuku), všeobecne prijímanú v právnických kruhoch, ktorá s ohľadom na jej praktickosť a užitočnosť (*utilitas*) slúžila ako základ pre rozhodovanie podobných prípadov v budúcnosti. Používali na to výrazy *recte*²⁰, *verum (est)*²¹, *receptum est*²², *videtur (non videtur)*²³.

5 AEQUITAS A JEJ VÝCHODISKÁ A SPÔSOBY APLIKÁCIE V PRÁVE

Východiskovým momentom pre „*aequitas*“ a jej použitie bola v rímskom práve formálna rovnosť všetkých rímskych občanov pred zákonom. Právo sa totiž vyznačuje tým, že je síce adresované všetkým, ale nie všetci ľudia sú rovnako disponovaní na prijatie, resp. pochopenie toho, čo od nich právo žiada a aké práva a povinnosti im priznáva²⁴. Zákonodarca sa s uvedeným „problémom“ vysporadúva tak, že do právnych noriem vkladá (mal by vkladať) rozsah práv a povinností v takej miere, aby boli splniteľné pre priemerných (bežných) ľudí, nie pre podpriemerných alebo nadpriemerných. Súčasne sa právo vyznačuje svojou abstraktnosťou, t.j. že právne normy sú konštituované tak, aby sa pod ne dali subsumovať predpokladané, obvyklé situácie v spoločenských vzťahoch, pretože *právo sa neustanovuje pre to, čo sa snád môže v nejakom prípade stať ... lebo právo sa musí zamerať skôr na to, čo sa často a ľahko stáva, než na to, čo sa stáva zriedkavo*²⁵ a zákonodarca sa nestará o maličkosti²⁶. Z toho celkom prirodzene vyplýva, že pri aplikácii práva (ktorého normy sú sformulované pre abstraktného priemerného človeka) dochádza k situáciám, pri ktorých sa uvedené nerovnosti medzi ľuďmi prejavia, prípadne nastanú v spoločenskom živote situácie, ktoré zákonodarca rozumne nepredpokladal. V takýchto situáciách sa prejavovala už v rímskom práve tvorivý princíp a sila fenoménu *aequitas*, ktorý vyrovnával rozpor medzi ustálenou aplikačnou praxou a nepredpokladanými situáciami v konkrétnych prípadoch, ktoré nebolo dosť dobre možné subsumovať pod existujúcu právnu normu.

Termín *aequitas* sa často objavuje v úvode prérorského ediktu, čím chcel prérór naznačiť, že považuje za potrebné upraviť určitú oblasť spoločenských vzťahov v záujme spravodlivosti, najmä ak sa tu vyskytne okolnosť, ktorá bola podľa *ius civile* irelevantná, napr. podvod (D. 27,6; D. 47,4), alebo vydanie Ediktu vyžaduje prirodzená spravodlivosť (Ulp. D. 2,14,1 pr.) alebo sa to prérórovi javilo ako

50,17,90: *In omnibus quidem, maxime tamen in iure aequitas spectanda est. (Vo všetkom, osobitne však v práve, je potrebné prihliadať na spravodlivosť.)*

¹⁹ Mnohé fragmenty sa ešte delia na paragrafy, takže celkový počet „jednotiek“ rímskej jurisprudencie je v Digestach ešte vyšší.

²⁰ Porov. napr. D. 43,16,18,1; D. 43,33,1,1; D. 44,4,4,18; vhodný preklad: „je správne“; „právom“.

²¹ Porov. napr. D. 12,1,31; D. 13,6,10; D. 14,5,6; vhodný preklad: „je pravda“.

²² Porov. napr. D. 41,2,1,14; D. 1,3,32,1; D. 50,17,161; D. 41,1,23,3; D. 1,5,12; vhodný preklad: „uznáva sa“; „prijalo sa (presadilo sa)“.

²³ Porov. napr. D. 2,14,57; D. 3,3,36; D. 3,3,53; D. 4,2,7,1; D. 4,4,30; D. 5,1,3; D. 41,1,7,2; D. 41,7,8; vhodnými prekladmi tohto termínu sú: „má sa za to“; „javí sa“; „uznáva sa“; spomedzi rímskych juristov najvýznamnejšími priekopníkmi pri presadzovaní hodnoty a významu *aequitas* boli Ulpián, ktorý argumentoval pomocou *aequitas* 38 krát, Papinián (15 krát) a Paulus (10 krát) – porov. ŠURKALA, J.: Funkcia *aequitas naturalis* v kontexte justiniánskych Digest, s. 182-183; VRANA, Vladimír: *Aequitas* a jej uplatňovanie v rímskom obligačnom práve. In: Košické dni súkromného práva II. (recenzovaný zborník vedeckých prác), Košice, 2018, s. 317.

²⁴ Ulp. D. 1,3,8 (*Iura non in singulis personas, sed generaliter constituuntur*).

²⁵ *Ex his, quae forte uno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur ... nam ad ea potius debet aptari ius, quae et frequenter et facile, quam quae perraro eveniunt* (Cels. D. 1,3,4-5).

²⁶ Cels. D. 1,3,5 a Paul. D. 1,3,6 (*de minimis non curat lex; quod raro fit, non observant legislatores*).

„najslušnejšie“ (*aequissimum* – Ulp. D. 2,13,1 pr.²⁷)²⁸. Celá činnosť prétorov v rámci ich nariadení a mocí pre oblasť súdnictva sa počas uplatňovania formulového procesu uplatňovala v záujme toho, aby *ius civile* v záujme verejného úžitku podporili, doplnili alebo opravili²⁹ poskytovaním rôznych právnych prostriedkov.

V oblasti verejného práva zase nariadenia (reskripty a edikty) cisárov ustanovili, že princípu spravodlivosti a rovnosti odporovalo, ak by bol niekto odsúdený v trestnom procese bez toho, aby bol vypočutý (Marc. D. 48,17,1 pr.): *Božský a veľký Severus a Antoninus (Caracalla) ustanovili reskriptom, že žiaden neprítomný nebude potrestaný: a toto právo sa užíva, že neprítomné osoby nebudú odsúdené: pretože zmyslu spravodlivosti (slušnosti) odporuje, aby niekto bol odsúdený bez toho, aby bol vypočutý*³⁰.

6 ZÁVER

Aequitas mala dlho v rímskom práve pevné miesto, aj keď obsah pojmu - v prenesenom zmysle - pevný nebol. V rôznych prípadoch, pri odôvodňovaní právnych záverov a pri argumentácii nadobúdala viaceré významy, všetky však spájala zmysel rímskych právnikov pre dobro, slušnosť, čestnosť a spravodlivosť. Pôvodne sa objavoval tam, kde bolo potrebné korigovať tvrdosť *ius (civile)* a jeho predpisov, postupne však sa stáva jeho súčasťou, resp. nadobúda v práve všeobecný význam. Pri jeho aplikácii sa prejavili výnimočné schopnosti rímskych právnikov logicky správne argumentovať a interpretovať právo s ohľadom na spoločne zachovávané interpretačné pravidlá³¹. *Aequitas* však získala miesto nielen pri výklade práva, ale aj pri jeho tvorbe. V tomto smere išlo najmä o činnosť prétora a jeho kompetencie sformulované v termínoch *corrighendi – suplendi – adiuvandi* voči *ius civile*. Výsledkom boli najmä žaloby - *actiones utiles, actiones in factum, actiones ficticiae, actio doli* a samozrejme aj systém námietok voči žalobe (*exceptiones*). V období justiniánskeho práva aplikácia práva v pôvodných intenciách *aequitas* upadla pod vplyvom štátoprávnych zmien a koncentrácie moci v rukách cisára. *Aequitas* stratila svoje aplikačné pravidlá a stala sa neurčitou kategóriou. Navyše, interpretačný monopol ohľadne *aequitas* a *ius* si osvojili cisári³². Pri úpadku činnosti laických právnikov pri tvorbe rímskeho práva pôvodný význam *aequitas* zanikol³³.

²⁷ *Qua quisque actione agere volet, eam edere debet: nam aequissimum videtur eum qui acturus est edere actionem, ut proinde sciat reus, utrum cedere an contendere ultra debeat, et, si contendendum putat, veniat instructus ad agendum cognita actione qua conveniatur* (Ak chce niekto žalovať, musí uviesť dôvody: tak ako sa javí najspravodlivejšie, keď strana, ktorá podáva žalobu, aby ich uviedol, aby žalovaný vedel, či sa vzdá (stiahne zo) sporu alebo vstúpi do sporu, a v prípade, že sa rozhodne vstúpiť do sporu, aby bol dostatočne informovaný, aby mohol viesť spor, o podstate žaloby, ktorou je žalovaný.)

²⁸ STEIN, P.: The character and influence of the Roman Civil Law. London – Ronceverte : Hambledon Press, 1988, s. 20-21.

²⁹ Pap. D. 1,1,7,1: *Ius praetorium est, quod praetores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia propter utilitatem publicam. Quod et honorarium dicitur ad honorem praetorum sic nominatum.*

³⁰ *Audiatur et altera pars* (Vypočujte aj druhú stranu) – významné pravidlo pôvodne gréckeho práva, prevzaté do rímskeho práva; nachádza sa aj u Senecu (Medea, 199-200: *Qui statuit aliquid parte inaudita altera, aequum licet statuerit, haud aequus fuit* - Kto niečo rozhodol bez vypočutia druhej strany, nebol spravodlivý, aj keď rozhodol dobre) a u Augustína z Hippo (*De Duabus Animabus – contra Manicheos*, 14,22: *Quomodo igitur ex me nihil mali, si ego perperam feci? Aut quomodo me recte poenitet, si ego non feci? Audi partem alteram*. Preklad: Ako teda, je niečo na mne zlé, ak som konal nerozvážne? Alebo ako môžem správne konať pokánie, ak som nekonal? Vypočujte aj druhú stranu!).

³¹ BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římského práva, s. 23-24.

³² Porov. C. J. 3,1,8 a C. J. 1,14,1; C. J. 1,14,12.

³³ Po „znovuobjavení“ rímskeho práva v 11. storočí už právnický stav nepoužíval metódy klasickej rímskej jurisprudencie, napriek tomu pojem *aequitas* nevymizol (k recepcii rímskeho práva bližšie pozri: MLKVÝ, M.: Mechanizmy pôsobenia rímsko-kánonického práva v Anglicku. Bratislava : Wolters Kluwer, 2019.)

Pramene a literatúra

- ARISTOTELES: Etika Nikomachova. Praha : Petr Rezek, 2013.
- BLAHO, P.: Aequitas ako correctio iuris v rímskom súkromnom práve. In: Slušnosť v práve (zborník z konferencie). Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1993, s. 97-109.
- BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římského práva. Praha: Academia, 1994.
- BUBELOVÁ, K.: Aequitas jako prvek tvorby římského práva. In: Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, 1. edition. Brno : Masaryk University, 2009, s. 1035-1045. (dostupné na: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/tvorba_prava/Bubelova_Kamila_1035_.pdf)
- CICERO, M. T.: Topica. (dostupné na: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0546%3Achapter%3D5%3Asection%3D28>)
- CICERO, M. T.: O povinnostech. Praha : Svoboda (preložil Jaroslav Ludvíkovský), 1970.
- Codex iuris canonici 1983 – Kódex kánonického práva 1983. Latinsko-slovenské vydanie. Spolok svätého Vojtecha pre KBS, Trnava, 1996.
- Codex iuris canonici 1917.
- Codex Justinianus.
- Digesta seu Pandecta.
- ČERBOVÁ, V.: Kánonická umiernenosť ako vyjadrenie dobra a spravodlivosti v kánonickom práve. In: Acta Iuridica Olomucensia, 2014, vol. 9, Supplementum 3: Recepte římského práva v Evropě, Olomouc : Univerzita Palackého, 2014, s. 25-32.
- DVOŘÁČEK, J.: Ekonomie v kánonech východní tradice. In: Studia theologica, 2008, č. 1, s. 66-77.
- Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts. Jena : Gustav Fischer, 1926.
- IVANČÍK, J.: SPRAVODLIVOSŤ V ANTICKOM RÍME A JEJ MOŽNÝ ODKAZ PRE MODERNÉ SLOVENSKÉ PRÁVO. IN: ACTA FACULTATIS IURIDICAE UC, ROČ. 39, Č. 2 (2020), S. 93.91-103
- MLKVÝ, M.: Mechanizmy pôsobenia rímsko-kánonického práva v Anglicku. Bratislava : Wolters Kluwer, 2019.
- PADOA-SCHIOPPA, A.: A History of Law in Europe. From the Early Middle Ages to the Twentieth Century. Cambridge University Press, 2017.
- ŠURKALA, J.: Bona fides a aequitas v rímskom práve: analýza fragmentu Tryph. D. 16,3,31. In: Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2016, Bratislava: Právnická fakulta UK, s. 329-335.
- STEIN, P.: The character and influence of the Roman Civil Law. London – Ronceverte : Hambledon Press, 1988.
- VIRT, G.: Epikie, dynamický princíp spravodlnosti. In: Teologické texty, 1994, č. 3, s. 91-92.
- VRANA, V.: Aequitas a jej uplatňovanie v rímskom obligačnom práve. In: Košické dni súkromného práva II. (recenzovaný zborník vedeckých prác), Košice, 2018, s. 316-323.

Kontaktné údaje:

Prof. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.
matus.nemec@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva
Šafárikovo námestie 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

AKTUÁLNOŠŤ TERITORIÁLNEHO PRINCÍPU PRÍSLUŠNOSTI K FARNOSTI

Veronika Pétiová

Univerzita Komenského, Právnická fakulta

Abstract: The Code of Canon Law in can. 518 establishes the territorial principle as the general principle of belonging to a parish. From which it follows that, primarily, the faithful are incorporated by right according to the parish of their canonical domicile, and only secondarily, if circumstances so require, are personal parishes to be established, determined with regard to the rite, the language, the nationality of the faithful of a territory, as well as for any other reason. The law in force, however, does not permit the free choice of the faithful to be incorporated in the parish of his own choice. In this paper, we would like to consider whether such a principle of inclusion in a parish is still valid today and whether it would not be useful, under certain conditions, for a believer to be able to freely choose the parish to which he or she will be included.

Abstrakt: Kódex kánonického práva ustanovuje v kánone 518 teritoriálny princíp ako všeobecný princíp príslušnosti k farnosti. Podľa platného práva je veriaci primárne začlenený do farnosti podľa svojho kánonického bydliska a až sekundárne, v prípade, že si to okolností vyžadujú, majú sa ustanoviť osobné farnosti určované zo zreteľom na obrad, reč, národnosť veriacich nejakého územia. Platné právo však nepripúšťa slobodný výber veriaceho na to, aby bol začlenený do tej farnosti, ktorú si sám vyberie. V tomto príspevku by sme sa chceli zamerať na to, či je takýto princíp začlenenia do farnosti v súčasnosti ešte aktuálny a či by nebolo osožné, aby si za určitých podmienok mohol veriaci slobodne zvoliť farnosť, do ktorej bude patriť.

Key words: parish, parish affiliation, territorial principle, believers.

Kľúčové slová: farnosť, príslušnosť k farnosti, teritoriálny princíp, veriaci.

1 ÚVOD

Každé obdobie krízy so sebou prináša výzvy a otázky na ktoré sa nejaví potrebné v čase pokoja hľadať odpovede. Asi nikto nepredpokladal, že zažijeme čas, keď bude viac ako rok väčšina liturgického života veriacich na Slovensku prebiehať virtuálne a bohoslužby budú častejšie navštevované pomocou audiovizuálnej techniky ako osobne. Veriaci mali počas tohto času možnosť, ktorá im prakticky nie je umožnená mimo obdobia pandémie, vybrať si kostol či farnosť, v ktorej sa zúčastnia na bohoslužbách bez ohľadu na vzdialenosť, či iné okolnosti. Bolo by iste zaujímavé zistiť pomocou prieskumu, aké percento veriacich navštevovalo týmto virtuálnym spôsobom farnosť, do ktorej podľa kánonického práva patrí a aké percento veriacich si vybralo kostol s ktorým, podľa práva nie sú nijako spojení. Ukázala sa skutočnosť, s ktorou sa mnoho veriacich, žijúcich najmä v mestách stretáva už mnoho rokov, a to že sa zúčastňujú liturgického života na území úplne inej farnosti než do ktorej patria podľa práva a pri udalostiach, ako napríklad krst či sobáš, potom prichádzajú do svojej farnosti iba so žiadosťou o udelenie licencie; prípadne navštevujú farnosť, do ktorej podľa kánonického bydliska patria len v prípade týchto udalostí, aj keď fakticky do spoločenstva veriacich patria úplne inde. Otázka, ktorej by sme sa chceli v tomto príspevku venovať je, či je teritoriálny princíp príslušnosti k farnosti v dnešnej dobe stále aktuálny, prípadne či by k nemu nemala existovať aj nejaká ekvivalencia.

2 FARNOSŤ V DOKUMENTOCH II. VATIKÁNSKEHO KONCILU

Pri pohľade na právnu úpravu predchádzajúceho Kódexu kánonického práva z roku 1917, môžeme vidieť, že farnosť bola predovšetkým určitou územnou časťou,¹ iba administratívnu jednotkou, pričom v popredí bol úrad farára (nie jeho osoba) a *beneficium*, ktoré predstavovalo prvok hmotného zabezpečenia farnosti.² Takýto koncept vychádzal z náuky Tridentského koncilu. Avšak súčasné definovanie farnosti, tak ako ho uvádza aktuálne platný Kódex kánonického práva, je odlišné a odráža zmenu v poňatí farnosti, ktorú priniesol II. vatikánsky koncil.

Podľa dokumentov II. vatikánskeho koncilu sa v konštitúcii *Sacrosanctum concilium* hovorí o farnosti ako o zhromaždení veriacich *coetus fidelium*,³ dekrét *Christus Dominus* považuje farnosť za konkrétnu časť diecézy *determinata pars Dioecesis*,⁴ farnosť za jasný príklad spoločného apoštolátu *exemplum perspicuum apostolatus communitarii* určuje dekrét *Apostolicam actuositatem*⁵. *Lumen gentium* hovorí o jednotlivých miestnych spoločenstvách *congregatio localis fidelium*.⁶ Na základe tohto krátkeho exkurzu dokumentmi II. vatikánskeho koncilu jasne vidíme, že územný prvok je síce prítomný pri definovaní farnosti, ale už nezastáva takú dôležitosť, akú mal v predchádzajúcom Kódexe kánonického práva z roku 1917. Do popredia sa stále viac dostáva rozmer spoločenstva, komunity veriacich, ktorá sa spoločne schádza na liturgickom zhromaždení. Ján Pavol II. to v post synodálnej apoštolskej exhortácii *Christifideles laici* vyjadril takto:

„Aj keď *communio* Cirkvi pozná univerzálnu dimenziu, predsa svoj bezprostredný a hmatateľný výraz nachádza vo farnosti. Táto predstavuje konkrétnu formu miestneho realizovania sa Cirkvi. ...ona je domom farskej rodiny, bratským a pohostinným, je spoločenstvom veriacich. Napokon farnosť spočíva na teologickej danosti, pretože ona je eucharistickým spoločenstvom. To znamená, že ako spoločenstvo je uschopnená sláviť Eucharistiu, v ktorej nachádza živé korene pre svoj rast, ako aj sviatosťné puto svojho *communio* s celou Cirkvou. Toto uschopnenie ku sláveniu Eucharistie je dané tou skutočnosťou, že farnosť je spoločenstvom viery a organickým spoločenstvom - to znamená zložené z vysvätených nositeľov úradu a z ostatných kresťanov, v ktorom farár zastupuje miestneho biskupa a predstavuje hierarchické spojenie s celou čiastkovou Cirkvou.“⁷

Farnosť je miesto, kde sa veriaci schádzajú na spoločnom eucharistickom slávení a tak vytvárajú spoločenstvo. Ján Pavol II. za kritérium uvádza aspekt spoločenstva, ktorý spoločne vytvárajú laici spolu s posvätnými služobníkmi, pričom centrom tohto spoločenstva viery sú práve sviatosť.

3 AKTUÁLNE PLATNÁ PRÁVNA ÚPRAVA

Z náuky II. vatikánskeho koncilu vychádza práva úprava farnosti, platný Kódex kánonického práva už nehovorí o farnosti iba v kontexte administratívnej jednotky, aj keď teritoriálny rozmer rozdelenia diecézy na odlišné časti, čiže farnosti zostáva,⁸ primárne sa však do popredia dostáva komunita veriacich, rozmer spoločenstva, tak ako na to poukázal koncil. Nájdem v ňom takúto definíciu farnosti: „*Paroecia est certa communitas christifidelium in Ecclesia particulari stabiliter constituta, cuius cura pastoralis, sub auctoritate Episcopi dioecisani, committitur parochi, qua proprio eiusdem pastoris.*“⁹ Okrem aspektu spoločenstva sú jej ďalšími charakteristickými prvkami stabilita a cirkevná autorita. Stabilita je zabezpečená v dvoch ohľadoch. Prvým je to, že ide o natrvalo ustanovené spoločenstvo partikulárnej cirkvi, právo farnosti zriaďovať, zrušovať alebo ich meniť patrí

¹ Porov. kán 216 § 1 CIC 1917.

² Porov. JANČÁR, J. Inkorporované farnosti ve světle koncilu, pokoncilních dokumentů a současné legislativy. In: Revue církevního práva, č. 33-1/06, Praha : Společnost pro církevní právo, 2006, s. 32.

³ Porov. *Sacrosanctum concilium*, čl. 42.

⁴ Porov. *Christus dominus*, čl. 30.

⁵ Porov. *Apostolicam Actuositatem*, čl. 10.

⁶ Porov. *Lumen Gentium*, čl. 28.

⁷ JÁN PAVOL II. *Christifidelis laici*, čl. 26.

⁸ Porov. kán. 374 § 1 CIC 1983.

⁹ Kán 515 § 1 CIC 1983: „Farnosť je určité spoločenstvo veriacich, natrvalo ustanovené v partikulárnej cirkvi, o ktorej je pastoračná starostlivosť pod autoritou diecézneho biskupa zverená farárovi ako jeho vlastnému pastierovi.“

jedine diecéznemu biskupovi, ktorý nemá farnosť zriaďovať, zrušovať ani ich značne meniť bez vypočítania mienky kňazskej rady.¹⁰ Druhým oporným prvkom farnosti je stabilita jej vlastného pastiera, teda stabilita farára. Tá sa zabezpečuje tým, že má byť vymenovaný na neobmedzený čas; na určitý čas ho diecézny biskup môže vymenovať len vtedy, keď to dekrétom dovolila konferencia biskupov.¹¹ Aspekt autority farnosti je vyjadrený v tom, že každá farnosť je zverená konkrétnemu farárovi, ktorý je spravuje pod autoritou diecézneho biskupa. Preto aj jeden farár, by mal mať zverenú iba jednu farnosť, aj keď platná právna úprava pripúšťa výnimku z tohto nariadenia, vzhľadom na nedostatok kňazov, s ktorým sú konfrontované viaceré diecézy.¹²

Chiappeta ponúka rozsiahlejšiu definíciu farnosti ako spoločenstva veriacich, ktoré je stabilne vytvorené podľa pravidiel na teritóriu partikulárnej Cirkvi, o ktorú je zverená starostlivosť jednému konkrétnemu pastierovi, ktorý sa spoločne s diecéznym biskupom a pod jeho autoritou zúčastňuje na Kristovom kňazskom úrade vykonávajúc úlohy učiť, posväcovať a riadiť Boží ľud v spolupráci s inými kňazmi alebo diakonmi a laickým dielami, podľa platných právnych noriem.¹³ Aj táto definícia uznáva spoločenstvo za primárny prvok, ktorý konštituuje farnosť. To spoločenstvo veriacich, ktoré sa stretáva najmä pri slávení nedeľnej liturgie a má svojho vlastného pastiera, ktorým je farár. Tieto liturgické stretávania prebiehajú na posvätnom mieste, ktorým je kostol.

Farnosť je konkrétnou komunitou veriacich, kým diecéza je časťou Božieho ľudu. Toto rozdelenie používa Kódex kánonického práva preto, aby zdôraznil aspekt spoločenstva, ktorý je jednoduchšie realizovateľný na úrovni farnosti, keďže ide o podstatne menšiu skupinu veriacich ako v prípade diecézy.¹⁴ Podľa Jána Pavla II.: „V každej diecéze ostáva farnosť tým zvyčajným miestom, kde sa veriaci zhromažďujú, aby rástli vo viere, prežívali tajomstvo cirkevnej vospolnosti a zúčastňovali sa na poslaní Cirkvi.“¹⁵ Preto je na mieste otázka, ak je farnosť primárne pravou miestnou kresťanskou komunitou¹⁶ a až sekundárne administratívnou jednotkou diecézy, čo potom s prípadmi veriacich, ktorí podľa práva patria do jednej farnosti a fakticky spoločenstvo tvoria v inej. Ide o skutočnosť, ktorá je do istej miery odrazom doby. Kým v minulosti bolo sťažné dochádzanie do kostola a veriaci si z praktických dôvodov vyberali kostol, ktorý im bol najbližšie, ktorý bol zároveň aj tým, do ktorého podľa práva patrili, tak v súčasnosti už väčšina veriacich nemá najmä vo veľkých mestách problém slobodne si vybrať podľa svojich preferencií kostol, v ktorom sa zúčastní na nedeľnej bohoslužbe. Z rozličných dôvodov často celý sviatostný život týchto veriacich prebieha na mieste, s ktorým podľa práva nie sú nijako spojení, ale keďže tam našli spoločenstvo, do ktorého chcú patriť, preto prežívajú svoj liturgický život na tom mieste.

4 TERITORIÁLNY PRINCÍP A JEHO LIMITY

Platné právo hovorí o tom, že veriaci sú primárne začlenení do farnosti, na základe svojho domicilu resp. kvázi domicilu, teda miesta ich kánonického bydliska. Latinský výraz domicilium môžeme preložiť ako trvalé bydlisko, ktoré však často nie je ekvivalenciou k občianskemu trvalému bydlisku. Osoba ho získa vtedy, ak má úmysel natrvalo zostať bývať na území farnosti, pokiaľ tomu nič nezabráni alebo pokiaľ tam nedovŕši obdobie piatich rokov pobytu. Kvázi domicil je prechodným bydliskom, teda bydliskom na určitú dobu. Riadi sa takými istými podmienkami, s rozdielom, že dĺžka pobytu v danej farnosti je viac ako tri mesiace. Pokiaľ ide o osobu, ktorá nemá trvalé miesto pobytu, tak jej farárom a ordinárom je farár a ordinár miesta, kde práve prebýva.¹⁷

¹⁰ Porov. kán. 515 § 2 CIC 1983.

¹¹ Porov. kán. 522 CIC 1983.

¹² Porov. URSO, P. La struttura interna delle Chiese particolari. In: Il diritto nel mistero della Chiesa II, Roma : Pontificia Università Lateranense, s. 459.

¹³ Porov. CHIAPETTA, L. Il manuale del parroco. Commento giuridico-pastorale. Bologna : Centro editoriale pastorale, 2019, s. 34.

¹⁴ Porov. RAMOS, F. J. Le chiese particolari e i loro raggrupamenti. Roma : Pontificia Università S. Tommaso D'Aquino, 2000, s. 512.

¹⁵ JÁN PAVOL II. Cirkev v Ázii, čl. 25.

¹⁶ Porov. CHIAPETTA, L. Il manuale del parroco, s. 35.

¹⁷ Porov. PŘIBYL, S. Farnosť v rímskokatolíckej cirkvi Pokus o pohľad na reformu farní duchovných správ v litoměřické diecéze. In: Revue církevního práva, č. 50-3/11, Praha : Společnost pro církevní právo, 2011, s. 60.

Okrem teritoriálnych farností, právo umožňuje aj vznik osobitných, teda personálnych farností, do ktorých sú veriaci začlenení na základe obradu, reči, národnosti, aj z iných dôvodov, ako napríklad univerzitné farnosti.¹⁸ Personálne farnosti sú tiež rozložené na určitom území, ktoré je takmer vždy širšie ako územie teritoriálnej farnosti na tom mieste. Najširšie územie personálnej farnosti môže byť zhodné s hranicami diecézy v ktorej sa nachádza. Farníci personálnych farností zostávajú naďalej farníkmi svojich farností, do ktorých patria na základe teritoriálneho princípu, takže majú príslušnosť k dvom farnostiam.¹⁹ V predchádzajúcej právnej úprave z roku 1917 bolo možné personálne farnosti zriadiť iba na základe indultu od Apoštolskej stolice.²⁰ Platná právna úprava umožňuje aj vznik takýchto „špeciálnych farností“, ku zriaďovaniu ktorých sa prikláňal aj II. vatikánsky koncil.²¹ Potreba personálnych farností vychádza najmä z fenoménu migrácie, cestovania za prácou a dočasného či trvalého bývania v inej krajine, ktorú so sebou priniesla globalizácia, zreteľná najmä v posledných desaťročiach.

Tieto normy práva zabezpečujú to, že každý veriaci, ktorý patrí do Cirkvi ako celého univerzálneho spoločenstva, má zároveň aj svoju farnosť, malé miestne spoločenstvo, do ktorého môže patriť. Podľa Ramosa je výhodou teritoriálneho princípu to, že nedochádza k diskriminácii veriacich, vzhľadom na skutočnosť, že farnosť tvoria všetci veriaci žijúci na danom území, kým pri personálnom princípe môže dochádzať k diskriminácii veriacich, ktorí by do farnosti chceli byť začlenení, ale nespĺňajú dané kritérium na základe ktorého je personálna farnosť vytvorená.²²

Napriek tomu, že teritórium už nie je konštitutívnym elementom farnosti, z hľadiska práva a usporiadania partikulárnych Cirkví sa javí ako veľmi potrebné a vhodné, aby tento princíp vo všeobecnosti zostal zachovaný. Otázkou zostáva, či by bolo užitočné vo výnimočných a opodstatnených prípadoch uvažovať nad možnosťou začlenenia do inej farnosti, v ktorej je veriaci členom a súčasťou spoločenstva, aj keď tam kánonicky nepatrí. Ak by sme sa pozreli na zriadenie Evanjelickej cirkvi Augsburgského vyznania, tak ich právne predpisy takúto možnosť dovoľujú.²³ V Katolíckej cirkvi západného obradu by sa tak mohlo stať zrejme na základe žiadosti veriaceho, ktorou by sa obrátil na svojho diecézneho biskupa s uvedením konkrétnych vážnych dôvodov na začlenenie do inej farnosti.

Napriek zachovaniu teritoriálneho princípu začlenenia do farnosti aktuálne platné právo umožňuje veriacim, aby prijímali niektoré sviatosti, ktoré by mali prijímať vo vlastnej farnosti v inej, na základe dovolenia ich farára alebo ordinára, t.j. licencie. Týka sa to sviatosti krstu, v prípade ak je krstenec dospelý a krst žiada vyslúžiť mimo svojej farnosti. V prípade dieťaťa, to má byť pokrstené vo farnosti, do ktorej patria jeho rodičia. Ak si rodičia žiadajú, aby bolo pokrstené inde, je potrebná už zmienaná licencia.²⁴ Sviatostný sobáš má byť slávený vo farnosti, v ktorej má kánonické bydlisko aspoň jeden zo snúbencov. Ak chcú snúbenci sláviť manželstvo mimo farností do ktorej jeden z nich, prípadne obaja patria, potrebujú licenciu od svojho farára alebo ordinára.²⁵ Na uľahčenie života veriacich sa v prípade veľkých miest v praxi používa dohoda medzi kňazmi, na základe ktorej v rámci daného mesta nie je potrebné predkladať jednotlivé licencie. Je to najmä z toho dôvodu, že územné rozdiely medzi farnosťami nie sú také viditeľné ako je v prípade vidieka, kde je farnosť korešpondujúca s územným celkom, zväčša obcou, kým v prípade miest, je možné, že v rámci jednej mestskej časti nájdeme viacero farností. V praxi existuje ešte aj prípad, keď snúbenci požadujú, aby asistoval pri uzatváraní ich manželstva kňaz alebo diakon, ktorý nie je farárom farnosti, kde je manželstvo slávené. Na to, aby platne asistoval takémuto manželstvu, je potrebná delegácia od miestneho farára alebo ordinára.²⁶ Ostatné sviatosti môžu byť veriacemu vyslúžené tam, kde si to on slobodne zvolí.

Veriaci zvyčajne vyhľadávajú svojho farára tiež v prípadoch žiadosti o manželskú odluku, prípadne odporúčania, ktoré žiadateľ prikladá k žalobe na neplatnosť svojho manželstva. V takýchto

¹⁸ Porov. kán. 518 a 813 CIC 1983.

¹⁹ Porov. TRETERA, J.R., HORÁK, Z. Cirkevné právo, Praha : Leges, 2016, s. 166.

²⁰ Porov. kán 216 § 4 CIC 1917.

²¹ Porov. Christus Dominus, čl. 23 a 32.

²² Porov. RAMOS, F. J. Le chiese particolari e i loro raggrupamenti, s. 514.

²³ Bližšie informácie o tejto možnosti je možné nájsť v cirkevnom nariadení ECAV č. 8/1994 o povoľovaní výnimky zo zásady členstva v cirkevnom zbore podľa trvalého bydliska.

²⁴ Porov. kán. 857 § 2 CIC 1983.

²⁵ Porov. kán. 1115 CIC 1983.

²⁶ Porov. CHIAPETTA, L. Il manuale del parroco, s. 450.

prípadoch je možné, aby farár napísal do svojho vyjadrenia, že menovaných nepozná, keďže sa zúčastňujú liturgického života na území inej farnosti a oni doložia vyjadrenie kňaza, ktorých ich pozná. Prípadne je možné, aby žiadosť o manželskú odľuku podal veriaci nie cez svojho farára, ale cez kňaza, ktorý ho pozná, pričom kópia rozhodnutia sa pošle aj farárovi miesta, kde má veriaci kánonické bydlisko, aby vedel, že takéto rozhodnutie bolo vydané jednému z jeho farníkov.

5 ZÁVER

Aj napriek tomu, že teritoriálny princíp príslušnosti k farnosti už nie jej konštitutívnym elementom, ako to bolo v predchádzajúcej právnej úprave Kódexu kánonického práva z roku 1917, príslušnosť k farnosti na základe miesta pobytu má svoj zmysel a význam aj v dnešnej dobe. V súčasnosti nie je podľa nášho názoru potrebné, aby existovala nejaká výnimka, napríklad, by bolo možné, aby veriaci rozhodnutím ordinára mohol zmeniť svoju príslušnosť k farnosti. V praxi by to zrejme prinieslo viac komplikácií ako osohu. V prípade, že má veriaci potrebu viesť svoj náboženský život mimo farnosti do ktorej kánonicky patrí, a budovať spoločenstvo s veriacimi tam, platná právna úprava mu ponúka možnosti vďaka ktorým je to umožnené a nie je potrebné, aby v prípade niektorých slávností, ako krst či sobáš prichádzal do svojej domovskej farnosti. Je tu zachovaná sloboda veriaceho, aby požiadal v týchto prípadoch svojho farára o licenciu a boli mu sviatosti vyslužené sviatosti tam, kde to žiada.

Použité pramene a literatúra:

- II. Vatikánsky koncil. Dekrét o apoštoláte laikov *Apostolicam actuositatem* (18. novembra 1965). In: *Acta Apostolicae Sedis*. 1966, roč. 58, s. 837-864.
- II. Vatikánsky koncil. Dekrét o pastierskom úrade biskupov v Cirkvi *Christus Dominus* (28. októbra 1965). In: *Acta Apostolicae Sedis*. 1966, roč. 58, s. 673-702.
- II. Vatikánsky koncil. Dogmatická konštitúcia o Cirkvi *Lumen gentium* (21. novembra 1964). In: *Acta Apostolicae Sedis*. 1965, roč. 57, s. 5-64.
- II. Vatikánsky koncil. Konštitúcia o posvätnéj liturgii *Sacrosanctum concilium* (4. decembra 1963). In: *Acta Apostolicae Sedis*. 1964, roč. 56, s. 97-138.
- Cirkevné nariadenie ECAV č. 8/1994 o povoľovaní výnimky zo zásady členstva v cirkevnom zbore podľa trvalého bydliska, Dostupné na internete: https://ecav.sk/files/user/zbornik_cpp_aktual_znenie_2018.pdf
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgates. In: *Acta Apostolicae Sedis*. 1983, roč. 75/2, s. 1-317.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Benedicti PP. XV promulgates. In: *Acta Apostolicae Sedis*. 1917, roč. 9/2, s. 1-471.
- CHIAPETTA, L. Il manuale del parroco. Commento giuridico-pastorale. Bologna : Centro editoriale pastorale, 2019, 1096 s. ISBN 978-88-10-40887-2
- JÁN PAVOL II. Posynodálna exhortácia *Christifidelis laici* (30. decembra 1988). In: *Acta Apostolicae Sedis*. 1989, roč. 81, s. 393-521.
- JÁN PAVOL II. Postsynodálna exhortácia *Cirkev v Ázii* (6. novembra 1999). In: *Acta Apostolicae Sedis*. 2000, roč. 92, s. 393-521.
- JANČÁR, J. Inkorporované farnosti ve světle koncilu, pokoncilních dokumentů a současné legislativy. In: *Revue církevního práva*, č. 33-1/06, Praha : Společnost pro církevní právo, 2006, s. 32.
- PŘIBYL, S.: Farnost v římskokatolické církvi Pokus o pohled na reformu farní duchovní správy v litoměřické diecézi. In: *Revue církevního práva*, č. 50-3/11, Praha : Společnost pro církevní právo, 2011, s. 55-72.
- RAMOS, F. J. Le chiese particolari e i loro raggruppamenti. Roma : Pontificia Università S. Tommaso D'Aquino, 2000, 637 s.
- TRETERA, J.R., HORÁK, Z. *Církevní právo*, Praha : Leges, 2016, 424 s. ISBN 978-80-7502-192-2
- URSO, P. La struttura interna delle Chiese particolari. In: *Il diritto nel mistero della Chiesa II*, Roma : Pontificia Università Lateranense, s. 459.

Kontaktné údaje:

JUDr. ICLic. Mgr. Veronika Pétiová, PhD.

veronika.petiova@flaw.uniba.sk

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. č. 6

P. O. BOX 313

810 00 Bratislava

Slovenská republika

DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL

Dominika Veselá

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Abstract: The change in society at the beginning of the 20th century came unexpectedly quickly. It broke down the system of the Code of Canon Law of 1917. The Church itself was aware of the dysfunction of the system and the need to respond. The desirable reaction came in the form of the Second Vatican Council. In what way was the Second Vatican Council significant and groundbreaking? And if we compare the situation after the First Vatican Council with the current situation, could we say that it is time for the Third Vatican Council?

Abstrakt: Zmena v spoločnosti na začiatku 20. storočia prišla neočakávane rýchlo. Nabúrila systém Kódexu kánonického práva z roku 1917. Samotná cirkev si uvedomovala nefunkčnosť systému a potrebu reagovať. Žiaduca reakcia prišla v podobe Druhého vatikánskeho koncilu. V čom bol Druhý vatikánsky koncil významný a prelomový? A keď porovnáme situáciu po Prvom vatikánskom koncile s terajšou situáciou, mohli by sme povedať, že je čas na Tretí vatikánsky koncil?

Key words: Code of canon law, change in society, norms, new needs, reform

Kľúčové slová: Kódex kánonického práva, zmena v spoločnosti, normy, nové potreby, reforma

1 VÝVOJ KREŠŤANSTVA

Krešťanstvo má svoj pôvod na Blízkom Východe, v Palestíne, vtedajšej Rímskej ríši, kde židovský kazateľ Ježiš Kristus, ktorý bol považovaný za Spasiteľa, v posledných rokoch svojho života odovzdával učenie o spasení, večnom živote a kráľovstve božom svojim učeníkom. Želal si, aby jeho učenie šírili vo svete a aby prinášali nádej a povzbudenie ďalším pokoleniam. Postava Ježiša Krista od počiatku pôsobila na ľudí stmelujúco a vytvárala priestor na vzájomnú komunikáciu a porozumenie. Rýchly vývoj nového náboženstva vzbudzoval nevôľu medzi autoritami Rímskej ríše, ktoré vnímali vznik nového a nepoznaného ako ohrozenie vlastnej moci. Rímska ríša sa v čase narodenia a pôsobenia Ježiša Krista nachádzala v období principátu (formálne existovali republikánske inštitúcie, ich moc však bola obmedzená mocou cisára (princeps - lat. prvý občan).

Otvorené prenasledovanie kresťanov trvalo takmer 300 rokov a čiastočne sa zmiernilo až po vydaní Serdického ediktu (rok 311 n.l.) cisárom Galeriusom (vládca východnej časti Rímskej ríše). Kresťania už nemohli byť otvorene prenasledovaní a dokonca získali právo slobodne vyznávať svoju vieru a prezentovať sa ňou. Mohli sa zhromažďovať pri bohoslužbách a mohli stavať chrámy na účely vyznávania viery. Upustenie od prenasledovania malo však jednu podmienku. Ľudia vyznávajúci kresťanskú vieru mali povinnosť modliť sa k svojmu bohu a prosiť ho o blaho vlasti.¹ V roku 313 n.l. bol vydaný rímskymi cisármi Konštantínom I. a Lucianom Milánsky edikt, ktorý zaručoval slobodu vyznávania viery pre všetky náboženstvá a nielen pre kresťanské. Situácia bola (v podstate prekvapujúco) viac - menej stabilná po dobu takmer 700 rokov. Čas, ktorý uplynul, je však veľmi dlhý na to, aby sa nič nezmenilo a aby vnímanie náboženských postáv zostalo v kontexte s vývojom sveta rovnaké. Krešťanstvo na jednej strane, počas dlhého obdobia získavalo na sile a dokázalo zjednocovať ľudí, na druhej strane sa jeho vnímanie menilo s geografickou lokalitou, politickými vplyvmi a rôznymi spoločenskými zriadeniami. Mnohé z týchto rozdielov sa prejavili a vyplávali na povrch v konflikte medzi pápežom a patriarchom v tzv. Veľkej schizme v roku 1054 n.l., ktorá už nemohla a ani nezakrývala, že katolícka cirkev je zložená z dvoch nerovnako

¹ GRANT, M.: Římští císařové: Životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. – 476 po Kr., s. 266

veľkých častí: z početne silnejšej katolíckej cirkvi západného (latinského) obradu a z katolíckych cirkví východných obradov.²

A prešlo ďalších takmer 500 rokov bez výraznejších zmien, čo však neznamená, že nejestvovala potreba zmeniť vnímanie cirkvi a náboženstva. Nemecký teológ Martin Luther podrobil postupy katolíckej cirkvi otvorene a odvážne verejnej kritike. V roku 1517 zverejnil 95 téz (priblížil ich na bránu Wittenberského kostola), ktoré (ako dúfal) mali byť námetom na zmenu pre katolícku cirkev a mali viesť k diskusií o jej podobe a cieľoch. Katolícka cirkev reagovala pomerne zdĺhavo a váhavo. Konflikt však nevymizol a napokon predsa len vyústil do Tridentského koncilu, ktorý sa začal až v roku 1545 a skončil v roku 1563. Zúčastneným na koncile sa nepodarilo vyriešiť zásadné otázky na dôležité teologické rozdiely medzi Katolíckou cirkvou a protestantizmom (ktorý reprezentoval Luther a jeho stúpenci), ale podarilo sa aspoň zakázať kupovanie odpustkov a presne určiť formálne náležitosti potrebné na uzavretie platného manželstva.

Odborníci na kresťanstvo a katolicizmus si neraz kládli a dodnes kladú otázku, čo prispelo k tomu, že kresťanstvo ako náboženstvo v priebehu stáročí neslablo, naopak upevňovalo si pozície medzi inými typmi náboženstva. Predpokladá sa, že je to aj preto, lebo v priereze dejín dokázalo úspešne nadviazať na už existujúce typy a štruktúry ľudového náboženstva nekresťanského typu. Nepresadilo sa však spôsobom vyčleňovania a likvidácie iných náboženských foriem, no ani cestou premiešania náboženských foriem, ale pokúsilo sa dané formy doplniť novým, kresťanským obsahom, dať im nový výklad. To sa týka napríklad mnohých sviatkov, ktoré boli pôvodne rímske, slovanské, germánske, keltské a pod. Pluralita typov zbožnosti v katolicizme zodpovedá aj pluralite fenoménov a foriem kolektívnej religiozity.³

2 SITUÁCIA VO SVETE PRED DRUHÝM VATIKÁNSKYM KONCIOM

Nasledujúci koncil, ktorý sa konal, označujeme ako Prvý vatikánsky koncil. Začal sa v roku 1869, ale kvôli francúzsko-nemeckej vojne nikdy nebol oficiálne uzavretý, len prerušený v roku 1870. Okrem prijatia konštitúcie *De fide catholica*, ktorá riešila základné nauky kresťanstva, na ňom biskupi odhlasovali aj neomylnosť pápeža. Hlasovanie o neomylnosti pápeža nebolo úplne jednoduché, pretože niektorí z prítomných biskupov nesúhlasili s tým, aby mal pápež až takúto moc. Na protest z Vatikánu odišli a hlasovania sa nezúčastnili. Nakoniec bola dogmatická doktrína o neomylnosti pápeža (ak pápež niečo slávnostne vyhlási v oblasti viery a mravov, tak je v tom neomylný), schválená. Napriek tomu, že francúzsko-nemecká vojna trvala iba necelý rok (19.7.1870-10.5.1871), pápež Pius IX. už v Prvom vatikánskom koncile nepokračoval, no nikdy ho ani formálne neuzavrel. Situácia v Európe bola v tom čase komplikovaná, pretože napriek ukončenej vojne boli vzťahy medzi Francúzskom a Nemeckom zlé.

Ďalším faktorom komplikujúcim vzťahy medzi európskymi mocnosťami na konci 19. storočia, bola kolonizácia Afriky a Ázie. Nemecko sa do nej zapojilo s oneskorením a jediným spojencom a podporovateľom Nemecka v snahe získať prístup do severnej Afriky bolo Rakúsko-Uhorsko. Krajiny v snahe získať stabilné postavenie, moc a vplyv, uzatvárali navzájom medzi sebou spolky. Reforma cirkvi musela ustúpiť pred aktuálnejšími politickými témami do úzadia. Pius IX. neuznal zjednotenie Talianska a od roku 1870 viac nevykročil z Vatikánu.

Nástupcom Pia IX. sa stal Lev XIII., ktorý naopak podporoval zmeny v Európe a kolonizáciu Afriky a Ázie, pretože najmä kolonizácia pomáhala katolíckej cirkvi rozširovať sa aj na územia, na ktoré by sa za iných okolností len ťažko dostala. Avšak práve rozpínanosť krajín a boj o sféru vplyvu mali za následok vypuknutie Prvej svetovej vojny v roku 1914. Iné rozdelenie sveta po jej skončení v roku 1918, ako aj podpísanie Versaillskej zmluvy, mali v podstate za následok vypuknutie Druhej svetovej vojny (1939 – 1945), ktorá do takej miery zmenila svet, že už sa nijako a v ničom nedalo vrátiť do obdobia pred vojnami.

Svet sa totiž zmenil nielen po technickej a materiálnej stránke, ale predovšetkým po duchovnej stránke. Druhá svetová vojna nezasiahla len vojakov, ale vo veľkej miere aj civilistov. Oficiálny koniec vojny neznamenal aj skutočný mier. Druhá svetová vojna sa v Európe oficiálne skončila 8. mája 1945 kapituláciou Nemecka a v Ázii 2. septembra 1945 po kapitulácii Japonska a po tom, ako boli

² FILIPI P.: Kresťanstvo, historie, statistika, charakteristika kresťanských cirkví, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 16

³ FILIPI P.: Kresťanstvo, historie, statistika, charakteristika kresťanských cirkví, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 96

zasiahnuté mestá Hirošima a Nagasaki dvoma americkými atómovými bombami. Nemecko bolo porazené a Sovietsky zväz bol po vyčerpávaní víťazstve oslabený. V oblasti komunistickej ideológie postavenej na ateizme sa však nehodlal vzdať. Začal intenzívne pracovať na ovládnutí krajín, ktoré (keďže ich oslobodil) mal vo svojej sfére vplyvu. Politické, geografické a najmä ideologické dôvody napokon viedli k tzv. Studenej vojne medzi západnými Spojencami a Sovietskym zväzom a jeho satelitmi.

Na pápežský stolec zasadol ešte pred vypuknutím Druhej svetovej vojny Pius XII. Považoval sa za pápeža mieru a až do 1. septembra 1939 sa snažil o odvrátenie vojny. Aj po jej začiatku vyzýval krajiny na zastavenie bojov a usiloval sa o vzdelanie verejnosti, o tom, čo znamená vojna a aké má následky.⁴ Napriek svojim snahám bol považovaný za konzervatívneho pápeža a prax vo Vatikáne z predchádzajúcich období sa počas jeho pápežstva nemenili.

Nástupcom Pia XII. bol svätý Ján XXIII., ktorý takisto videl svoje poslanie najmä v tom, aby vojna nepokračovala. Podieľal sa značnou mierou na mierovom usporiadaní sveta a pomerov medzi krajinami v období studenej vojny.⁵ Napokon, prvý krok, ktorý po nástupe do funkcie spravil, bol v januári 1959 zvolaný nový ekumenický koncil. Pápež svojím rozhodnutím prekvapil zbor kardinálov a nestretol sa u nich s veľkou podporou. Kardináli totiž nepredpokladali, že by bol niečoho takého veľkého a náročného, akým je vedenie koncilu, schopný.

3 DRUHÝ Vatikánsky koncil

Druhý vatikánsky koncil sa konal v rokoch 1962 až 1965 a tri roky trvala samotná príprava naň. Hlavnou príčinou dlhých príprav bolo najmä to, že pápež narážal v počiatočných fázach na odpor prípravných komisií najmä pri presadzovaní tém, ktoré sa mali prerokovať. K priebehu koncilu sa vyjadrovalo veľké množstvo cirkevných predstaviteľov, čo malo za následok (možno až zámerný) chaos a zdržanie.

Koncil bol napokon po necelých 3 rokoch otvorený slávnostnou svätou omšou v Bazilike sv. Petra. Pápež Ján XXIII. mal v pláne, že koncil bude rýchly, stručný a jasný, ale už prípravy naň mu mohli naznačiť, že pri toľkých zúčastnených, z mnohých krajín a s rôznymi názormi a skúsenosťami je nereálne, aby sa dokázali na všetkom rýchlo a bezproblémovo zhodnúť. Na koncile sa napokon zúčastnilo viac ako 2500 kardinálov, arcibiskupov, biskupov a ďalších duchovných predstaviteľov zo 133 krajín sveta.

K ďalším problémom, ktoré sa odrážali na trvaní a priebehu koncilu, patrili aj voystrujúce sa vzťahy medzi krajinami počas Studenej vojny. Koncil vyzýval na udržanie mieru a na úplné odzbrojenie. Napokon však téma svetového mieru patrila len medzi okrajové. Hlavným dôvodom zvolania koncilu bolo riešenie problémov v cirkvi.

Jednou z hlavných otázok, ktorá bola prerokovaná, bola forma rímskokatolíckej liturgie, ktorá sa už niekoľko storočí nezmenila a bola pre súčasných veriacich dosť komplikovaná. Komplikovaná najmä preto, že ako liturgický jazyk sa stále využívala latinčina, ktorej už len málo bežných ľudí rozumelo. Preto bola navrhnutá aj možnosť využívania národných jazykov ako liturgického jazyka. Mnohým zúčastneným sa tento návrh zdal byť nevhodný a národné jazyky krajín im nepripadali dostatočne vznešené. Po dlhej diskusii sa však pri hlasovaní ukázalo, že väčšina prítomných predsa len chápe potrebu používania národného jazyka na zatriktívnenie cirkvi.⁶ Bolo jasné, že koncil sa tak rýchlo neskončí a že po prvom zasadnutí budú musieť nasledovať aj ďalšie, aby bol výsledok viditeľný a neskončil sa nejasne a bez zásadných zmien ako Prvý vatikánsky koncil. Po skončení prvého zasadnutia bolo jasné, že pápež Ján XXIII. sa už ďalšieho nedožije.⁷

Nástupcom Jána XXIII. sa stal Pavol VI., ktorý mienil v započatí koncilu pokračovať a ktorý v ňom videl takisto prínos a potrebu zmeny. Bez dlhého váhania predložil koncilu štyri úlohy na prerokovanie. Bol známy svojimi síce umiernenými, ale napriek tomu pokrokovými myšlienkami, a to bolo práve to, čo cirkev potrebovala. Žiadal vnútorne obnoviť cirkev, zjednotiť kresťanov, oslovit' nekresťanský svet a preskúmať všetky cirkevné veci.

⁴ GRIGULEVIČ, I. R. Pápeži 20. storočia, Prvé. vyd. Bratislava: Pravda, 1983. s. 252

⁵ https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20000903_john-xxiii_en.html

⁶ <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/gaudium-et-spes>

⁷ https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20000903_john-xxiii_en.html

Nakoniec sa pokúsil o prediskutovanie a doriešenie všetkých otázok, ktoré zostali otvorené a ktoré rozdeľovali koncil na dve skupiny. Na poslednom zasadnutí bol prerokovaný aj dokument O cirkvi a modernom svete, ktorý je dôkazom toho, že cirkev nechce zostať nemenná, ale že sa chce priblížiť ľuďom a pomáhať im s ich problémami. Dokument sa venuje aktuálnym témam, ktoré ľudia po dvoch svetových vojnách, ktoré museli v krátkom čase prekonať, najviac trápia a kvôli ktorým pociťujú neistotu. Sú to hlavné problémy používania zbraní, zbrojenie, atómové bomby a ich vplyv na ľudí a ich spokojné bytie.

4 VÝZNAM DRUHÉHO VATIKÁNSKEHO KONCILU

Druhý vatikánsky koncil môžeme považovať za najvýznamnejší akt modernej katolíckej cirkvi, pretože sa významnou mierou priblížil veriacim a umožnil tak znovuzískanie nasledovateľov cirkvi. Ďalšou dôležitou súčasťou je vydanie nového Kódexu kánonického práva v roku 1983 (CIC 1983), pretože pôvodný Kódex kánonického práva z roku 1917 (CIC1917) bol po diani vo svete za posledných 50 rokov už neaktuálny a zastaraný. Takisto bol vydaný aj Kódex kánonov východných cirkví (CCEO) v roku 1990, ktorý predstavuje súbor cirkevného práva východných katolíckych cirkví a ktorý dovtedy neexistoval.

Môžeme povedať, že Druhý vatikánsky koncil vyznieval prelomovo a naozaj sa snažil o viditeľné zmeny, ktoré by zjednotili kresťanov a zjednodušili riešenie cirkevných otázok. Z pohľadu súčasnosti však vidíme aj na ňom určité nedostatky a existuje množstvo otázok, ktoré by bolo potrebné prerokovať podrobnejšie, resp. ktoré by bolo potrebné otvoriť a jasne sa k nim vyjadriť. Prvý vatikánsky koncil sa konal 66 rokov pred Druhým vatikánskym koncilom, od Druhého vatikánskeho koncilu ubehlo momentálne „len“ 38 rokov. Dovoľme si však tvrdiť, že hoci v danom období neboli žiadne svetové vojny, svet a jeho vnímanie sa natoľko zmenili aj zásluhou technologického pokroku, klimatických zmien a celkovej globalizácie sveta, že v prípade konania Tretieho vatikánskeho koncilu by bolo určite dostatočné množstvo tém na prerokovanie. Jedným z príkladov môže byť aj dokument, ktorý bol prerokovaný na poslednom zasadnutí Druhého vatikánskeho koncilu s názvom O cirkvi a modernom svete. Dokument sa venuje v tej dobe aktuálnym témam, čo boli najmä zbrane, výroba a používanie zbraní, typy používaných zbraní a ich pôsobenie na ľudstvo. V súčasnosti si dovoľme tvrdiť, že by bolo potrebné dokument doplniť najmä o stratu viery z dôvodu neistoty a strachu z budúcnosti, migráciu národov z dôvodu chudoby, lokálnych vojen a klimatických zmien, obmedzenie terorizmu a používania zbraní, ale aj možnosti uplatnenia kresťanskej náuky na zmiernenie nedorozumení medzi ľuďmi a národmi.

Použitá literatúra:

- BRTKO R, ČUNDERLÍK ČERBOVÁ V., DUFALOVÁ L., GREGOR M., LENHARTOVÁ K., NEMEC M., ŠURKALA J, VLADÁR V.: Procesné prostriedky rímskeho a kánonického práva, Nakladateľství Leges 2017, s. 276, ISBN 978-80-7502-125-0,
- BRTKO R. GÁBRIŠ T., GREGOR M., KOVÁČIKOVÁ J., MIKL M., MLKVÝ M., NEMEC R., PODOLEC O., ŠURKALA J.: Notárstvo a iné právnické profesie v historickom vývoji, Nakladateľství Leges 2017, s.224, ISBN 978-80-7502-204-2,
- DUDA J.: Katolícke manželské právo, Spišská kapitula 1996, s. 290, ISBN: 80-7142-041-7,
- FILIPI P.: Kresťanstvo, historie, statistika, charakteristika kresťanských cirkví, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, 201 s., ISBN 978-80-7325-280-9,
- GEROSA L.: Právo cirkvi, Petra, n.o. Prešov 2005, s. 318, ISBN: 80-89007-70-8,
- GRANT, M.: Římsští císařové: Životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př.Kr.– 476 po Kr., 1. vyd. Praha: BB/art s.r.o., 2006, 431 s., ISBN 80-7341-918-1,
- GRIGULEVIČ, I. R. Pápeži 20. storočia. Prvé. vyd. Bratislava : Pravda, 1983. 464 s.
- GROCHOLEVSKI Z.: Štúdie z procesného kánonického práva, Spišská kapitula 1995, s.244, ISBN 80-7142-032-8,
- HOLEC P-: Znalec v kánonickom manželskom procese, aktuálna norma a jej vývoj, Sv. Karola Boromejského Košice 1997, s.144, ISBN 80-7165-108-7,
- Kódex kánonického práva – 1917, Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi ius digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatis, praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab E.MO P. Card.Gasparri auctus, Rím 1963,
- Kódex kánonického práva – 1983, latinsko-slovenské vydanie, Bratislava 1996,

NEMEC M.: Základy Kánonického práva, Iura Edition 2001, s. 225, ISBN: 80-89047-05-X,
POLAŠEK F.: Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva
z roku 1917 a 1983, Olomouc 1995, s. 103,
https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20000903_john-xxiii_en.html.

Kontaktné údaje:

Mgr. Dominika Veselá
Dominika.vesela@flaw.uniba.sk
Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. č. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

POŇATIE DELIKTU HERÉZY V HISTORICKOM A PLATNOM KÁNONICKOM PRÁVE¹

Vojtech Vladár

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

Abstract: Heresy belongs to the oldest delinquencies prosecuted by the authorities of the Catholic Church from the times of Christian antiquity. Later, in connection with the recognition of the Church as *societas iuridice perfecta*, the secular authorities did not hesitate to help it in these activities, what led in the period of High and Late Middle Ages to the establishment of individual institutions in the form of Episcopal, Papal and Spanish Inquisition, and that was connected with the increase of the number of prosecutions of the heretics. Over time certain changes in the conceptual definition of this delinquency happened, at first only insignificant, more expressively after the Second Vatican Council. The main goal of the article is to point out the conception of the delinquency of heresy in the historical, as well as valid canon law, with the peculiar focus on its enforcement in various periods of the Church history.

Abstrakt: Heréza patrí k najstarším deliktom stíhaným autoritami Katolíckej cirkvi už od čias kresťanského staroveku. Neskôr, v súvislosti s uznaním Cirkvi ako právne dokonalej spoločnosti, jej svetské autority neváhali ponúkať pri tejto činnosti pomoc, čo napokon v období vrcholného a neskorého stredoveku viedlo k zriadeniu osobitných inštitúcií vo forme biskupskej, pápežskej a neskôr aj španielskej inkvizície, s čím súviselo i zvýšenie počtu trestných stíhaní heretikov. Postupom času dochádzalo v koncepcionom poňatí tohto deliktu k istým zmenám, spočiatku takmer nepatrným, výraznejším najmä po Druhom vatikánskom koncile. Hlavným cieľom článku je poukázať na teoretické poňatie deliktu herézy v historickom a platnom kánonickom práve, s osobitým zameraním na jeho vynucovanie v jednotlivých obdobiach cirkevných dejín.

Keywords: canon penal law, heresy, sin, delinquency, historical law, inquisition, valid law, application practice

Kľúčové slová: kánonické trestné právo, heréza, hriech, delikt, historické právo, inkvizícia, platné právo, aplikačná prax

1 ÚVOD

Už skutky apoštolov či apoštolské listy sú dôkazom toho, že delikt herézy sa objavil prakticky ihneď so vznikom Katolíckej cirkvi. Tie pritom najčastejšie prichádzali zo strany filozofie a súviseli tiež so vznášaním prehnaneho racionalizmu a rôznych špekulácií do viery. Dôkazom toho sú i prakticky všetky staroveké teologické či cirkevnoprávne pramene, počnúc starokresťanskými patristickými spismi apoštolských, respektíve cirkevných Otcov vrátane raných prameňov cirkevného práva vo forme pseudo-apoštolských zbierok. Všetky totiž vyzývajú veriacich k osobitnej ostražitosťi vo vieroučnej oblasti a varujú ich pred herézami. Od konca 1. storočia po Kr. sa v tejto súvislosti kládol najväčší dôraz na ich napomínanie k poslušnosti voči predstaviteľom riadnej cirkevnej hierarchie, teda biskupom, ktorí mali byť garantmi neporušiteľnosti pravej viery a jej riadneho odovzdávania.² Vážnejšie herézy boli napokon tiež dôvodom, prečo sa od druhej polovice 2. storočia začali biskupi,

¹ Článok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

² Bližšie k tejto problematike pozri MORDEL, Š.: *Patrológia*. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtašáka, 2004.

spolu s ostatným duchovenstvom, schádzať na partikulárnych synodách.³ Staroveké herézy totiž priamo útočili na samotné základy kresťanskej viery a ich oficiálne zavrnutie bolo predpokladom pre ďalší rozvoj Cirkvi i náboženského života. Aj keď najväčšie z nich sa napokon podarilo vyriešiť na zhromaždeniach biskupov z celého cisárstva, označovaných od toho času ako „všeobecné“ alebo „ekumenické“, viaceré z nich spôsobili do budúca ešte množstvo problémov, čoho príkladom bola predovšetkým heréza arianizmu.⁴ Práve na týchto snemoch našla v univerzálnej rovine svoje vyjadrenie i skutočnosť nevyhnutného prepojenia medzi vieroukou a právom, keďže tí istí držiteľia moci promulgovali dogmatické i disciplinárne kánony. Najširšie možnosti pre postup v tejto oblasti mali cirkevní predstavitelia v časoch uznávania kresťanského náboženstva ako štátneho, keď sekulárne authority neváhali Cirkvi poskytovať pomoc tzv. svetského ramena (*brachium saeculare*). Predovšetkým v týchto obdobiach tak bol delikt herézy postihovaný rozsiahlym spôsobom aj vo verejnoprávnej rovine. Predmetný trestný čin totiž neohrozoval len spásu duší veriacich, ale tiež fungovanie vtedajšej občianskej spoločnosti, ktorá bola vystavaná na univerzalisticky koncipovaných premisách jedného kresťanského náboženstva a teologickom koncepte mystického Kristovho tela (*corpus Christi*).⁵

2 HISTORICKÉ PRÁVO

Heréza patrila už za čias prvotnej Cirkvi k tým najväčším hriechom i trestným činom, s ktorým sa spájalo vylúčenie člena z príslušnej cirkevnej obce. Tak totiž, ako sa tohto deliktu nemohol dopustiť nepokrstený, rovnako nebolo mysliteľné, aby bol za plnoprávneho považovaný ten, kto popieral základné pravdy kresťanskej viery. I napriek ojedinelým snahám vtedajšieho (najmä partikulárneho) magistéria herézu definovať, už vtedy sa zaužívalo ju vymedzovať ako dobrovoľné a tvrdošijné zotrvávanie v omyle proti katolíckej viere, napriek napomenutiu zo strany kompetentných autorít.⁶ Celkom prirodzene, cirkevní predstavitelia vychádzali pri ich posudzovaní predovšetkým zo Svätého Pisma, ale taktiež z učenia apoštolských a cirkevných Otcov.⁷ Predmetná široká definícia zároveň umožňovala už v staroveku pod tento delikt subsumovať i rôznorodé ďalšie konania ako apostáza, rúhanie sa, mágia či bigamia, ktoré boli obdobne kvalifikované ako heretické, respektíve herézy indikovali. Celkom prirodzene, s ohľadom na situáciu prvotnej Cirkvi, pozvoľný rozvoj práva a trestné postihy kresťanov zo strany rímskeho štátu, kompetentné cirkevné authority heretikov nevyhľadávali a k ich stíhaniu pristupovali až v prípade ich vonkajšieho konania ohrozujúceho obec ako celok. Aj v ranom stredoveku bola heréza považovaná za jeden z najťažších hriechov, pri ktorom sa v zásade neumožňovalo ani skrátenie verejného pokánia (*poenitentia publica*).⁸ V súvislosti

³ Keďže najčastejšie sa ich zúčastňovali zástupcovia okolitých cirkevných obcí v rámci politických hraníc rímskej provincie (eparchie), tieto zhromaždenia boli označované ako „provinciálne synody“ (*concilia provincialia*). Reprezentatívnosť týchto koncilov závisela najmä od geografického zoskupenia Cirkvi v danej oblasti a od počtu zastúpených cirkevných obcí. Príležitostné schádzanie sa, predovšetkým v prípade, keď sa niektorý zbor potreboval poradiť (spravidla pri voľbe nového biskupa alebo riešení heréz), bolo postupom času nahradené pravidelnými stretnutiami. Porov. MARKSCHIES, Ch.: *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*. Praha : Vyšehrad, 2005, s. 23.

⁴ V staroveku dominovali na Východe spočiatku trinitárne a neskôr i kristologické otázky, na Západe to boli kontroverzie soteriologické a antropologické. Porov. BERKHOF, L.: *Dějiny dogmatu*. Praha : Návrat domů, 2003, s. 73n.

⁵ Porov. Mt 4,12–24.

⁶ Samotné slovo „heréza“ je odvodené z gréckeho *αἵρεσις*, znamenajúceho „svojvoľne si niečo vybrať“. Porov. PRACH, V.: *Řecko-český slovník*. Praha : Vyšehrad, 2005, s. 21. V tomto prípade si jednotlivec vybral odlišný názor na pravdy kresťanskej viery, ktorý bol nezlučiteľný s vierou Cirkvi, čím sa odchýlil od pravovernosti. Porov. CHADWICK, H.: *The Early Christian Church*. London : Penguin, 1967, s. 129–130.

⁷ Ako sme už spomenuli, od tretej dekády 4. storočia prispievali k potlačaniu heréz najmä závery všeobecných (ekumenických koncilov), ktorých Otcovia pristupovali aj k definovaniu dogiem nevyhnutne akceptovaných všetkými pravovernými kresťanmi. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad JEDIN, H.: *Malé dějiny koncilů*. Praha : Česká katolická Charita, 1990.

⁸ Porov. HAMILTON, B.: *The Medieval Inquisition*. New York : Holmes & Meier Publishers, 1989, s. 28. Malo sa pritom za to, že skrátiť ho kajúcnikovi môže len Boh, a to buď smrťou alebo rozvinutím choroby. Bližšie k tejto problematike pozri McNEIL, J. T./GAMER, H. M.: *Mediaeval Handbooks of*

s výraznou ingerenciou štátu do cirkevných záležitostí a postupného stotožňovania korpusu jeho občanov s členmi Katolíckej cirkvi, čo vyvrcholilo za čias vrcholného stredoveku, sa začal tento trestný čin stíhať v spolupráci oboch právne dokonalých spoločností. Uvedené procesy napokon viedli k sformovaniu osobitných inštitúcií vo forme biskupskej a potom i pápežskej inkvizície. Zatiaľ čo uvedené dve možno označiť za pôvodom cirkevné, španielska inkvizícia, ktorá vznikla na prahu novoveku, si od začiatku udržiavala charakter štátnej organizácie.⁹ Ako je všeobecne známe, práve s inkvizíciou sa dodnes spájajú viaceré krajne negatívne vnímané procesné postupy a sankcie, z ktorých možno spomenúť najmä používanie tortúry a trestu smrti upálením. Kvôli absencii kánonickoprávneho priameho donútenia a zákazu klerikov spolupodieľať sa na krvavých, respektíve mrzaciach trestoch, musela Cirkev od začiatku využívať pomoc už spomenutého svetského ramena, ktoré proti obžalovaným z herézy tvrdo postupovalo a vynášalo i vykonávalo nad nimi najprísnejšie sankcie.¹⁰ S tým, celkom prirodzene, súviseli i rozsiahle možnosti zneužívania tejto inštitúcie, k čomu dochádzalo najmä pri inkvizícii španielskej.

Historické poňatie deliktu herézy sa pokúsime demonštrovať na edikte viery (*edictum fidei*) publikovanom v roku 1519 inkvizítorom španielskej inkvizície Andresom de Palacio pre mesto a kráľovstvo Valencie.¹¹ V ňom v prvom rade vyzval všetkých obyvateľov k spolupráci pri odhaľovaní heréz u živých i mŕtvych osôb ohrozujúcich spásu duší i spoločenské zriadenie vtedajšej society. Potom už detailne popísal jednotlivé praktiky prezrádzajúce predovšetkým tajných moslimov („moriscos“) a židov („marranos“), ktorí, ako sme už spomenuli, poväčšine pod nátlakom navonok konvertovali ku kresťanstvu, avšak v súkromí naďalej praktizovali pôvodnú vieru.¹² Všetci boli z toho dôvodu vyzvaní, aby pozorne sledovali svojich spoluobčanov, či akýmkoľvek spôsobom nezachovávali či už ustanovenia Mojžišovho alebo islamského zákona, opúšťajúc tak cestu pravej viery a ohrozujúc svoju dušu na spásu. Andres de Palacio konkrétne spomenul slávenie piatkových a sobotných večerov namiesto kresťanských nedeľ; menenie si bielizne či šiat v uvedené dni; zapalovanie svetiel v lampách s novými knôtmí v piatok večer; slávenie sviatku nekvaseného chleba (Pesach) alebo dňa zmierenia (Jom Kipur); zabíjanie zvierat podľa židovského zákona a zdržiavanie sa jedenia mäsa niektorých z nich (ošipané, zajace, králiky, slimáky alebo ryby bez šupín); umývanie tiel mŕtvych a ich pochovávanie do neporušenej pôdy podľa židovského zvyku; odkladanie kúsku cesta nabok a hádzanie ho do ohňa; tvrdenie, že Ježiš Kristus nebol Svätým Písmom prisľúbený Mesiáš, ani pravý Boh, ani Syn Boží a popieranie jeho Vzkriesenia či Nanebovstúpenia; upieranie Panne Márii status Bohorodičky; tvrdenie niekoho, že to, čo priznal pred inkvizítorami nebola

Penance. A Translation of Principal of Libri Penitentiales and Selection of Related Documents. New York : Columbia University Press, 1990.

⁹ To sa výrazne prejavilo najmä v stíhaní politických odporcov kráľa. Tamojší inkvizítori sa pritom osobitne sústredili na potláčanie fenoménu „conversos“, čiže židov či moslimov pod nátlakom konvertujúcich na kresťanstvo a v tajnosti sa navracajúcich k pôvodnej viere. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad NETANYAHU, B.: *The Origins of the Inquisition in Fifteenth Century Spain.* New York : Review of Books, 2001, s. 659, 783, 804 a 823.

¹⁰ Porov. WERNZ, F. X./VIDAL, P.: *Ius canonicum ad Codicis normam exactum. Tomus VII. Ius poenale ecclesiasticum.* Roma : Apud aedes Universitatis Gregoriana, 1937, s. 420–421. Jedným z dôvodov ukladania trestu upálenia boli úvahy o nevyhnutnosti očistenia duše odsúdeného skrze pokánie a utrpenie. Uvedené je potrebné chápať predovšetkým v kontexte prísneho uprednostňovania spásy večnej duše na úkor bolesti a škôd spôsobených na časnom tele. Na vykynoženie zla a hriešnikov prostredníctvom ohňa napokon bežne odkazovali i spisy Svätého Písma. Porov. napríklad Gn 19,24; Lv 10,2; Nm 26,10; 2Sam 22,31; 2Kr 1,12; 2Kr 19,18; Ž 11,6; 18,31; 21,10; 26,2; 89,47; 97,3; Sir 7,19; 16,7; Iz 26,11; 30,27; 37,19; Jer 5,14; 21,12; Ez 22,31; 39,6; Mich 6,10; 2Mach 13,8; Lk 9,54 a 1Kor 3,13.

¹¹ Po príchode inkvizítora boli totiž prostredníctvom ediktu viery ľudu najskôr verejne špecifikované konania kvalifikované ako heretické. Práve v nich sa do detailu popisalo, čo je nedovolená viera a prax a vymedzovali sa úkony dovolené. Bližšie k tejto problematike pozri HALICZER, S.: *Inquisition and Society in the Kingdom of Valencia, 1478–1834.* Berkeley – Los Angeles – Oxford : University of California Press, 1990.

¹² Porov. TURBERVILLE, A. S.: *L'Inquisizione Spagnola.* Milano : Feltrinelli Editore, 1965, s. 16 a 28.

v skutočnosti pravda;¹³ snímanie kajúcneho rúcha, opustenie väzenia a nezachovávanie uloženého pokánia; popieranie, že Eucharistia je skutočným Telom a Krvou Ježiša Krista či odmietanie všadeprítomnosti Boha.

Ďalej potom uviedol uznávanie Mohamedovho zákona a jeho obradov ako prinášajúcich spásu; odmietanie existencie Raja či Pekla; tvrdenie, že prax požičiavania na úrok nie je hriechom;¹⁴ bigamiu; pomenúvanie svojich detí na siedmu noc po ich narodení; obliekanie sa kresťana do šiat pripomínajúcich tie židovské; bozkávanie rúk rodičov deťmi, kladenie rúk rodičov na hlavy detí bez urobenia znaku kríža; polozenie ruky na hlavu chystajúceho sa na cestu bez urobenia toho istého znaku; neoznámenie mena osoby alebo jej príbuzného, ktorí napriek odsúdeniu a výslovnému zákazu zastávajú nejaké verejné úrady alebo nosia zbrane či hodváb alebo si zdobia šaty zlatom, striebrom, perlami a drahými kameňmi; držbu akéhokoľvek predmetu skonfiškovaného v rámci trestu za zločin herézy, ale riadne neodovzdaného. Inkvizítor potom poukázal na svoju vedomosť o vyššie uvedeních priestupkoch a ich znalosti u verejnosti, avšak v snahe o záchranu pozastavil účinnosť uvalených či samočinných cenzúr voči postihnutým v prípade podriadenia sa a spolupráci s ním. V nadväznosti na to boli všetci vyzvaní, aby sa do deviatich dní od dozvedenia sa o obsahu ediktu dostavili pod trestom najväznejšej formy exkomunikácie (*excommunicatio maior*) do sídla inkvizície kvôli oznámeniu všetkého, o čom sa dopočuli alebo dozvedeli iným spôsobom. Inkvizítor zároveň výslovne zakázal, aby sa o týchto veciach zmienili pred kýmkoľvek iným, respektíve vzniesli falošné obvinenie proti blížnemu. Potom už nasledovali zlorečenia určené heretikom a ich prísluhovačom, ktorí sa dobrovoľne rozhodli pre život v ťažkom hriechu a najťažšom delikte. Na záver sa spomína, že ak ktokoľvek zotrvá pod trestom exkomunikácie (napríklad aj kvôli neoznámeniu blízkej osoby z podozrenia jej upadnutia do herézy) jeden rok, majú byť sami oficiálne vyhlásení za heretikov a stíhaní tým istým procesom ako heretici alebo osoby podozrivé z herézy.¹⁵ Úplný záver predstavuje klauzula *Nullus amoveat sub poena excommunicationis* a varovanie svedníkom pred snímaním trestu exkomunikácie z osôb, ktoré do nej upadli vyššie uvedeným spôsobom.¹⁶ Z predmetného ediktu viery je zrejmé, že inkvizičné konanie bolo založené na princípe výzvy všetkým obyvateľom daného kraja, ktorí mali povinnosť ohlásiť každé konanie vzbudzujúce podozrenie z herézy, pričom konečné posúdenie a ďalší postup boli ponechané na rozhodnutie inkvizítora. Ten pritom vychádzal z doktrínou všeobecne koncipovanej definície herézy a posudzoval príslušné konanie alebo jeho opomenutie na základe svojich právnych znalostí i vlastných skúseností v zmysle potenciálneho naplnenia skutkovej podstaty tohto deliktu.¹⁷

Celkom prirodzene, predstavitelia biskupskej, neskôr pápežskej a napokon i španielskej inkvizície sa museli od začiatku vysporiadať s viacerými zaužívanými procesnými postupmi založenými na premisách rímsko-kánonického procesu, ktoré boli detailnejšie rozpracované najmä v jednotlivých inkvizítorských príručkách.¹⁸ Netreba pritom zabúdať na skutočnosť, že pre vynesenie odsudzujúceho rozsudku sa v trestných kauzách v zásade požadovalo dosiahnutie tzv. plného

¹³ Na uvedené doplatilo množstvo templárov za čias templárskeho inkvizičného procesu. Porov. BARBER, M.: *Proces s templárii*. Praha : Argo, 2008, s. 14, 39, 86, 99–101, 114, 121, 134–138, 144, 148, 163, 173–175, 244 a 264.

¹⁴ Bližšie som sa touto problematikou z hľadiska hmotného i procesného práva zaoberal v štúdiách VLADÁR, V.: *Usura v stredovekom kánonickom práve*. In HIŠEMOVÁ, T./KMECOVÁ, D. (eds.): *Pôžička či úžera? Nútený výkon rozhodnutia – rímskoprávne základy a problémy aplikačnej praxe*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2018, s. 126–147 a VLADÁR, V.: *Vymáhanie kánonickoprávneho zákazu úrokov v stredoveku a ranom novoveku*. In *Studia theologica*. Roč. 21 (2019), č. 2, s. 43–74.

¹⁵ Porov. can. 2340 § 1 CIC 1917.

¹⁶ Porov. ROTH, C.: *The Spanish Inquisition*. New York – London : W. W. Norton & Company, 1996, s. 76–83.

¹⁷ Porov. ZBÍRAL, D.: *Největší hereze*. Praha : Argo, 2007, s. 78–79.

¹⁸ Bližšie k tejto problematike pozri NÖRR, K. W.: *Römanisch-Kanonisches Prozessrecht. Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft Abteilung Rechtswissenschaft. Berlin – Heidelberg : Springer, 2012 a LITEWSKI, W.: *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudicarii*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.

kánonického dôkazu (*probatio plena*) spočívajúceho vo svedectve dvoch očitých svedkov.¹⁹ Keďže na vtedajších cirkevných súdoch vystupovali viaceré úradné osoby s potrebným vzdelaním a vedomosťami, obvinenému sa zároveň od začiatku priznávali viaceré procesné záruky, nevynímajúc ani možnosť povolať svedkov svedčiacich v jeho prospech. Na tomto základe si mohol sudca urobiť reálnu predstavu o posudzovanom skutku a eventuálnej vine údajného páchatela.²⁰ Pokiaľ išlo o inkvizičné procesy s heretikmi, viacerí bádatelia charakterizujú záverečné výroky inkvizítorov aj ako „rozsudky charakteru“, a to prioritne v zmysle posudzovania stavu duše obvineného.²¹ Zachované záznamy totiž dosvedčujú, že starostlivo pripravené a kladené otázky sa zaoberali takmer celým životom obvineného, pričom samotné vyšetrovanie sa v prípade starších osôb mohlo v konečnom dôsledku týkať i sedemdesiatich rokov ich života.²² Keďže sa predpokladalo, že väčšina heretických aktivít nezostala len pri vnútornom vyznaní viery, ale sa prejavili taktiež navonok, inkvizítori sa snažili prirodzene zistiť i mená ďalších osôb, do herézy akýmkoľvek spôsobom zapojených. S ohľadom na historické realie, inkvizitorské príručky i záznamy z inkvizičných procesov je pritom zrejmé, že inkvizičnému stíhaniu za delikt herézy sa mohol človek vystaviť už len použitím ľahkovážnych a nepremyslených slov vzbudzujúcich podozrenie, ktoré boli prednesené v prítomnosti niektorých osôb (napríklad duchovného).²³

Je, samozrejme, len na škodu, že s inkvizítnymi procesmi sa spájali i mnohé nešváry, ktoré sa napokon vyskytujú všade, kde pôsobí ľudský prvok. Na myslí máme najmä korupciu, respektíve snahy obohatiť sa na úkor obvinených, obžalovaných a napokon i odsúdených a potrestaných z deliktu herézy. Popri niektorých duchovných sa v tejto súvislosti v historických záznamoch najčastejšie spomínajú predovšetkým rôzni pomocníci inkvizície z radov laikov, najmä notári, civilní úradníci, respektíve priamo nositelia moci svetského ramena.²⁴ Predovšetkým tieto prehrešky spolu s niektorými postupmi vzbudzujúcimi u verejnosti odpor napokon prispeli ku krajne negatívnemu vnímaniu inkvizície a jej odmietaniu ako súdu nestrannej spravodlivosti, čo sa znásobilo najmä po prezentovaní nepresných a vymyslených štatistických údajov diletantsky vypracovaných viacerými pseudo-vedcami v časoch osvietenstva.²⁵ Seriózne výskumy však ukazujú, že len malá časť

¹⁹ Porov. WHITMAN, J. Q.: *The Origins of Reasonable Doubt. Theological Roots of the Criminal Trial*. New Haven – London : Yale University Press, 2008, s. 99; DAMAŠKA, M.: *Evaluation of Evidence. Pre-Modern and Modern Approaches*. Cambridge : Cambridge University Press, 2019, s. 59–60 a 68 a PALAZZOLO, G. A.: *Prova Legale e Pena: La crisi del sistema tra medio evo et moderno*. Naples : Jovene, 1979, s. 3–5.

²⁰ Porov. WERNZ, F. X./VIDAL, P.: *Ius canonicum ad Codicis normam exactum. Tomus VII. Ius poenale ecclesiasticum*. Roma : Apud aedes Universitatis Gregoriana, 1937, s. 422.

²¹ Porov. HAMILTON, B.: *The Medieval Inquisition*. New York : Holmes & Meier Publishers, 1989, s. 47–48 a 68. I keď priznanie obžalovaného nebolo v zásade potrebné, kvôli duchovným prvkom reflektujúcim sviatosť pokánia, ktoré boli pri týchto procesoch principiálne zohľadňované, sa poväčšine na jeho získaní trvalo. Porov. STALCUP, B. (ed.): *The Inquisition*. San Diego : Greenhaven Press, 2001, s. 68.

²² Ak by sme zašli viac do detailov, počiatkové inkvizičné vyšetrovanie (*inquisitio generalis*) bolo viacmenej neformálne. Svedkovia tak boli najskôr dopytovaní sudcom (bez zloženia prísahy), pričom výber otázok i spôsob vedenia vyšetrovania bol výlučne na ňom. Rigidnejšie procesné pravidlá mali byť aplikované až v priebehu špeciálneho vyšetrovania (*inquisitio specialis*). V jeho rámci mali byť svedkovia vypočúvaní pod prísahou a vyžadovalo sa od nich, aby odpovedali na vopred pripravené otázky (*articuli inquisitionales*), ktoré sudca naformuloval na základe informácií získaných zo všeobecného vyšetrovania. Z moderného hľadiska tak možno konštatovať, že sudca vystupujúci v pozícii vyšetrojúceho, teda inkvizítora, zabezpečoval aj úlohy súčasných orgánov činných v trestnom konaní vrátane prokurátora. Porov. FRAHER, R. M.: IV Lateran's Revolution in Criminal Procedure: the Birth of *inquisitio*, the End of Ordeals and Innocent III's Vision of Ecclesiastical Politics. In CASTILLO LARA, R. J. (ed.): *Studia in honorem eminentissimi cardinalis Alphonsi M. Stickler*. Roma : Libreria Ateneo Salesiano, 1992, s. 97–111.

²³ Porov. GIVEN, J. B.: *Inkvizície a stredoveká spoločnosť*. Neratovice : Verbum, 2008, s. 280.

²⁴ Bližšie k tejto problematike pozri STALCUP, B. (ed.): *The Inquisition*. San Diego : Greenhaven Press, 2001, s. 93–95 a 233.

²⁵ Porov. MRÁČEK, P. K.: *Upalování čarodějnic a inkvizice. Mýtus a skutečnost*. Olomouc : Matices cyrilometodějská, 2006, s. 46n.

inkvizíčných procesov končila odsúdením a vydaním svetskej moci na potrestanie (cca 2 %). Poväčšine sa neuvádza ani skutočnosť, že napríklad pápežská inkvizícia nechala v Ríme popraviť po roku 1620 okolo desať a v celom 18. storočí troch delikventov.²⁶ Je teda zrejme, že v období novoveku dochádzalo v súvislosti s obmedzovaním spolupráce svetskej a cirkevnej moci taktiež k zníženiu počtu inkvizíčných procesov a riešenie tohto deliktu sa v najvýraznejších prípadoch ponechávalo na predstaviteľov Cirkvi, bez ingerencie svetského ramena. I napriek viacerým negatívam možno s ohľadom na procesné postupy vtedajších sekulárnych orgánov navyše s určitosťou súhlasiť s bádateľmi, ktorí konštatovali, že v histórii bolo v každom čase lepšie sa dostať do rúk cirkevnej spravodlivosti než tej svetskej. Inkvizítori totiž brali do úvahy nielen samotné fakty, ale kvôli sledovaniu spásy duše obvineného aj jeho duševné, psychologické, fyzické, materiálne či ďalšie predpoklady. Viaceré zachované záznamy navyše dokazujú, že v prípade neistoty sa volila cesta nepotrestania obvineného pred riskovaním potrestania nevinného.²⁷

Ak by sme sa presunuli do moderných čias, prvý Kódex kánonického práva (*Codex iuris canonici*) herézu v druhom paragrafe kánonu 1325 definoval ako konanie toho, kto po prijatí krstu, zachovávajúci si meno kresťan, zatvrdilo popiera niektorú z právd, v ktorú je potrebné veriť Božskou a katolíckou vierou alebo má o nej pochybnosti.²⁸ Komentáre k prvému Kódexu zároveň zdôrazňovali, že samotný úkon musí smerovať proti náboženstvu a vyžaduje sa taktiež zlý úmysel.²⁹ Druhý spomenutý prvok nachádzame práve v tvrdošijnosti, keďže tá zakladala zlý úmysel, za predpokladu, že zjavená pravda bola deklarovaná s dostatočnou jasnosťou a schopnosťou k presvedčeniu rozumného človeka.³⁰ Z toho teda vyplýva nevyhnutnosť dôkladného zvažovania každého prípadu osobitne, posúdenie individuality každého páchatela a napokon i všetkých aspektov jeho trestnej zodpovednosti.³¹ Už prvé kodifikačné dielo zároveň rozlišovalo medzi pokrstenými a vychovávanými v nekatolíckom cirkevnom spoločenstve, o ktorého pravdivosti nikdy nepochybovali, a tými s pochybnosťami, avšak bez vyvinutia snahy k ich rozptýleniu a nájdeniu pravdy. Prvá skupina bola označovaná ako materiálni heretici, ktorí mali plné právo zostať vo svojom spoločenstve, a to až do času, kým sa u nich neobjavia pochybnosti. Druhý, tzv. formálni heretici, však mali nielen pochybnosti, ale zároveň tušili, respektíve dokonca priamo vedeli o pravde, avšak neboli pripravení či ochotní ju prijať.³²

Vychádzajúc zo staršieho práva, prvý Kódex kánonického práva zároveň bližšie špecifikoval viaceré konania, ktoré priamo vzbudzovali podozrenie z páchania predmetného deliktu. Z toho dôvodu boli trestané, i keď miernejšími trestami, aj takéto osoby, pričom termín *suspectus de haeresi*

²⁶ Bližšie k tejto problematike pozri DECKER, R.: *Witchcraft & the Papacy. An Account Drawing on the Formerly Secret Records of the Roman Inquisition*. Charlottesville – London : University of Virginia Press, 2008, s. 134, 144 a 229³.

²⁷ Porov. BETHENCOURT, F.: *The Inquisition. A Global History, 1478–1834*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011, s. 280 a 281.

²⁸ *Post receptum baptismum si quis, nomen retinens christianum, pertinaciter aliquam ex veritatibus fide divina et catholica credendis denegat aut de ea dubitat, haereticus ...* Can. 1325 § 2 CIC 1917.

²⁹ Jeden z komentárov napríklad uviedol, že jesť mäso s *odium fidei* v pohrdaní náboženstvom je ťažký hriech, najmä ak je takéto konanie vnímané ako *signum protestativum*. Ak by však k tomu došlo len z rýdzo ekonomických dôvodov, nebolo by možné o ňom uvažovať v zmysle popierania kresťanských právd. Rovnakým je príklad dovolenia východným kresťanom stavať alebo pomáhať pri stavaní mešit, keďže boli k tomu Turkmi prinútení. Odlišný postoj ale Sväté ofícium zaujalo v odpovedi na otázku, či by mohli kresťania za mzdu a dobrovoľne asistovať pri stavaní pohanského chrámu a takéto konanie výslovne zakázalo. Ten istý záver sa akceptoval i vo vzťahu k obliekaniu sa kresťanov do šiat vzbudzujúcich znaky herézy, ktoré bolo zakázané, a to i napriek vnútornej vôli takto konajúceho zachovať si vieru. Porov. AUGUSTINE, Ch.: *A Commentary on the New Code of Canon Law. Volume VI. Administrative Law (Can. 1154–1551)*. St. Louis – London : B. Herder Book, 1921, s. 332–333.

³⁰ Porov. WERNZ, F. X./VIDAL, P.: *Ius canonicum ad Codicis normam exactum. Tomus VII. Ius poenale ecclesiasticum*. Roma : Apud aedes Universitatis Gregorianae, 1937, s. 419.

³¹ Porov. AUGUSTINE, Ch.: *A Commentary on the New Code of Canon Law. Volume VI. Administrative Law (Can. 1154–1551)*. St. Louis – London : B. Herder Book, 1921, s. 334.

³² Porov. WERNZ, F. X./VIDAL, P.: *Ius canonicum ad Codicis normam exactum. Tomus VII. Ius poenale ecclesiasticum*. Roma : Apud aedes Universitatis Gregorianae, 1937, s. 419–420.

sa naďalej uplatňoval v rozmere osobitného kánonickoprávneho inštitútu.³³ Snáď najlepšie ho možno ilustrovať dikciou kánonu 2340, ktorá v prvom paragrafe uvádza, že ak niekto po celý jeden rok zotrval tvrdošijne pod trestom exkomunikácie, považuje sa za podozrivého z herézy.³⁴ Komentáre pritom v duchu staršieho práva zdôrazňovali, že predmetná pochybnosť ohľadom osoby v tomto prípade smeruje voči jej náklonnosti k heretickej doktríne.³⁵ Za podozrivého z herézy sa považoval i ten, kto akýmkoľvek spôsobom, dobrovoľne a vedome (*sponte et scienter*), podporoval rozširovanie herézy.³⁶ Pod predmetný kánon spadalo taktiež konanie tých, ktorí verili omylom heretikom, alebo ich prijímali, chránili či bránili. Analyzovaný edikt viery pripomína i rozlišovanie súvisiace s týmto inštitútom medzi *credentes* vyznávajúcimi omyly heretikov; *receptores*, ktorí prijímali alebo skrývali heretikov pred cirkevnými autoritami; *fautores* chváliacimi či materiálne podporujúcimi heretikov; a *defensores*, ktorí heretikov chránili ústne, písmom alebo inými úkonmi.³⁷ Pokiaľ išlo o sankcie za delikt herézy, v prvom rade sa s ním spájala exkomunikácia, pričom ďalšie kánony výslovne uviedli i zákaz hlasovania v pápežskej voľbe, nemožnosť stať sa krstným rodičom alebo kmotrom, irregularitu pre prijatie svätenia, zákaz vyslúženia cirkevného pohrebu, nemožnosť disponovania osobným patronátnym právom atď.³⁸ Je teda vskutku zrejmé, že právo prvého Kódexu zostalo prakticky totožné s právom starším. Hlavný rozdiel spočíval v tom, že úlohou inkvizítorov boli poverovaní jednotliví miestni

³³ Osoby, ktoré napriek napomenutiu neodstránili príčinu podozrenia, mali zakázané všetky cirkevné úkony, pričom duchovní boli po bezvýslednom opakovanom napomenutí suspendovaní aj z vykonávania úkonov sviatostných. Napokon sa v duchu kánonickoprávnej tradície konštatovalo, že ak sa podozrivý z herézy nenapraví do šiestich mesiacov odo dňa upadnutia do trestu, má sa považovať za heretika a za tento delikt byť postihnutý patričným trestom. Porov. can. 2315 CIC 1917.

³⁴ Predmetný trest sa radí k cenzúram, teda liečivým alebo medicínskym trestom, ktorých dĺžka závisí prakticky výlučne od vôle potrestaného. Keď sa totiž polepší, má na jeho odpustenie právny nárok. Bližšie k tejto problematike pozri NEMEC, M.: *Základy kánonického práva*. Bratislava – Trnava : Iura edition, 2006, s. 172.

³⁵ V staršom práve sa bolo možné spod takéhoto podozrenia vyviazať prostredníctvom *purgatio canonica*, ktorú mohol v tomto prípade nariadiť i samotný sudca, alebo predložením kánonicky dovoleného dôkazu (ako napríklad prijatie Eucharistie). Porov. AUGUSTINE, Ch.: *A Commentary on the New Code of Canon Law. Volume VIII. Book V. Penal Code (Can. 2195–2414) with Complete Index*. St. Louis – London : B. Herder Book, 1922, s. 285.

³⁶ Podozrivým z herézy bol taktiež ten, kto udržiaval duchovný kontakt s heretikmi (v rozpore s kánonom 1258). Porov. can. 2316 CIC 1917. Kánon 2319 potom uviedol tri prípady stíhané podobným spôsobom, týkajúce sa osôb, ktoré uzavreli manželstvo s výslovnou alebo skrytou dohodou, že všetky alebo niektoré deti budú vychované mimo Katolícku cirkev; vedome nechali svoje deti pokrstiť nekatolíckym duchovným alebo ich vychovať či vzdelávať v nekatolíckom náboženstve. Porov. can. 2319 CIC 1917. Podobne právo nahliadalo na toho, kto odhodil konsekrované veci alebo ich vzal a prechovával na zlé ciele. Duchovný za týchto okolností upadal do infámie a mal byť tiež degradovaný. Porov. can. 2320 CIC 1917. Podozrivým z herézy bol taktiež ten, kto sa odvolal voči zákonom, dekrétom alebo príkazom rímskeho veľkňaza k všeobecnému koncilu, respektíve duchovní, ktorí vedome simonisticky niekoho vysvätili alebo sa nechali vysvätiť či vyslúžili alebo prijali iné sviatosti. Porov. can. 2332 a 2371 CIC 1917.

³⁷ Porov. WERNZ, F. X./VIDAL, P.: *Ius canonicum ad Codicis normam exactum. Tomus VII. Ius poenale ecclesiasticum*. Roma : Apud aedes Universitatis Gregoriana, 1937, s. 425. Trestaní však mali byť i tí, čo tvrdošijne, verejne alebo súkromne, vyučovali náuku, ktorá nebola zavrhnutá Apoštolskou Stolicou alebo všeobecným koncilom ako výslovne heretická. Sankcia spočívala vo vylúčení zo služby hlásania Božieho slova a spovedania vrátane akejkoľvek učiteľskej služby, nevynímajúc ani uloženie ďalších trestov. Porov. can. 2317 CIC 1917.

³⁸ Porov. can. 2314 § 1; 167 § 1 °4; 765 °1; 795 °2; 985 °1; 1240 § 1 a 1453 § 1 CIC 1917. Prístup vyjadrený na záver ediktu viery nachádzame i v ustanovení druhého paragrafu kánonu 2314, ktorý zakazoval vo vnútornom fóre udeliť absolúciu od exkomunikácie za takýto delikt, keďže išlo o rezervát Apoštolskej Stolice. Ak by však bol tento delikt predložený na prejednanie vo vonkajšom fóre miestnemu ordinárovi (napríklad vo forme dobrovoľného priznania), ten mohol páchatela zbaviť trestu po vykonaní prísahy a zachovaní ostatných požiadaviek práva. Až potom mohol takúto osobu vo vnútornom sviatostnom fóre absolvovať od hriechu ktorýkoľvek spovedník. Porov. can. 2314, § 2 CIC 1917.

ordinári, na ktorých bola voľba postupov proti heréze, jej posúdenie i potrestanie páchatel'ov. Celkom prirodzene, s ohľadom na spoločenský vývoj v 20. storočí boli takéto procesy skôr ojedinelé a obmedzovali sa na najvážnejšie verejnosti známe herézy priamo ohrozujúce spoločenstvo veriacich. Za platnosti prvého Kódexu možno v univerzálnej rovine spomenúť napríklad postih príslušníkov a sympatizantov komunistických strán kvôli presadzovaniu ideológie nepriateľskej Cirkvi a proticirkevne zameraných opatrení.³⁹

3 PLATNÉ PRÁVO

Ak by sme sa pozreli na zákonnú definíciu herézy v platnom Kódexe kánonického práva z roku 1983, i keď zákonodarca použil v kánone 751 iné slová, z hľadiska významu sú prakticky totožné so zákonodarcom prvého Kódexu. Platný Kódex ju konkrétne vymedzil ako po prijatí krstu tvrdošijné popieranie nejakej pravdy, v ktorú treba veriť Božskou a katolíckou vierou, alebo tvrdošijné pochybovanie o nej.⁴⁰ Ak sa však pozrieme na uvedený kánon bližšie a porovnáme ho s prvým Kódexom, je zrejmé, že na rozdiel subjektívneho prístupu vyjadreného v jeho kánone 1325, je v platnom Kódexe uprednostnený prístup objektívny. Ten totiž prezentuje, že len tí, ktorí páchajú herézu, apostázu a schizmu v zlej viere (úmyselné zlé konanie) sú heretici, apostati a schismatici.⁴¹ Je pritom zrejmé, že tento postup sa zvolil v dôsledku snahy o zachovanie prístupu Otcov Druhého vatikánskeho koncilu k odlúčeným kresťanským komunitám v zmysle existencie istého nedokonalého komúnia s nimi.⁴² Podľa tejto doktríny sa má totiž za to, že kresťania sú spolu spojení nielen prostredníctvom spoločného vyznania viery, ale taktiež putom lásky.⁴³ Z toho zároveň vyplýva, že termín heréza sa viac nepoužíva na tých, ktorí sa narodili alebo boli pokrstení mimo viditeľného komúnia s Katolíckou cirkvou, ale len na osoby v nej pokrstené alebo do nej prijaté.⁴⁴ Čo sa týka bližšieho posúdenia herézy, v prvom rade sa má zohľadniť kánon 751 platného Kódexu, spolu s ostatnými relevantnými kánonomi vrátane doktríny.⁴⁵ Predmetný kánon totiž definuje herézu, nie jednotlivé delikty, ktoré sa ho môžu priamo týkať. Z toho dôvodu možno z neho odvodiť len objektívny prvok deliktu opísaného v kánone 1364 a potom zväziť vážnosť trestnoprávnej pripočítateľnosti.⁴⁶

³⁹ Sväté oficium volilo cestu dekrétov vydaných 1. júla 1949 a potom 20. júla 1950, ktorými najskôr pohrozilo a potom aj trestalo exkomunikáciou. Porov. KUMOR, B./DLUGOŠ, F.: *Cirkevné dejiny 8. Súčasné obdobie, 1914–2000*. Levoča : Nadácia kňazského seminára biskupa Jána Vojaššáka, 2004, s. 252–253.

⁴⁰ *Dicitur haeresis, pertinax, post receptum baptismum, alicuius veritatis divina et catholica credendae denegatio, aut de eadem pertinax dubitatio ...* Can. 751 CIC 1983. Porov. Sum. theol. II–II, q. 1, a. 1. Uvedené rozvíjajú, podobne, ako to bolo v prípade prvého Kódexu, predchádzajúci a nasledujúce kánony. Porov. cann. 750 a 752–754 CIC 1983.

⁴¹ Osobitne sa tak rozlišuje medzi tými, kto *schisma suscitant* a tými, kto *factioni schismaticae adhaerent*. Porov. MARZOA, Á./MIRAS, J./RODRÍGUEZ-OCAÑA, R.: *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law. Vol. III/1*. Montreal – Chicago : Wilson & Lafleur – Midwest Theological Forum, 2004, s. 36.

⁴² V prvom rade sa uznáva, že osoby, ktoré sa narodili v takýchto komunitách nemožno priamo viniť z hriechu odlúčenia sa od jednoty s Katolíckou cirkvou. To isté platí, ak by tak urobili v dobrej viere. Porov. Unitatis redintegratio 3. In AAS 57 (1965), s. 90–112; Ad totam Ecclesiam 19. In AAS 59 (1967), s. 574–592 a Sum. theol. II–II, q. 39, a. 1. Bližšie k tejto problematike pozri CAPARROS, E./THÉRIAULT, M./THORN, J.: *Code of Canon Law Annotated*, Montréal : Wilson & Lafleur Limitée, 2004, s. 586.

⁴³ Porov. BEAL, J. P./CORIDEN, J. A./GREEN, T. J. (eds.): *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York : Paulist Press, 2000, s. 915.

⁴⁴ Porov. Unitatis redintegratio 3.

⁴⁵ To isté je potrebné zohľadňovať aj pri deliktoch potratu, vraždy, klerického konkubinátu, predstierania vyluhovania sviatostí, uzurpácie cirkevného úradu a odnesenia či prechovávaní konsekranej Eucharistie so svätokrádežným úmyslom. Porov. cann. 1367; 1381; 1395 a 1397–1398 CIC 1983.

⁴⁶ Kým teda kánon 751 preferuje definovanie predpokladov herézy, prvý Kódex priamo definoval, kto heretikom je. Porov. MARZOA, Á./MIRAS, J./RODRÍGUEZ-OCAÑA, R.: *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law. Vol. III/1*. Montreal – Chicago : Wilson & Lafleur – Midwest Theological Forum, 2004, s. 439.

Okrem *mala fides* sa pre deliktuálnu zodpovednosť pritom výslovne žiada plné vedomie, úmysel a chápanie, že konanie je proti Božskej a katolíckej viere. Popieranie či pochybnosť musia byť navyše tvrdošíjné, teda зановитé, vzdorovité a stále, a to aj po procese reflexie, rozmyslenia, dialógu a pokuse o zmier.⁴⁷ Subjektom tejto normy tak vo všeobecnosti môže byť len pokrstená osoba, u ktorej pochybnosť a zavrňovanie predmetných práv pretrváva, a to aj napriek varovaniam, napomenutiam alebo snahám o nápravu zo strany kompetentných cirkevných autorít.⁴⁸ Z uvedeného taktiež vyplýva nevyhnutnosť povšimnutia si takéhoto konania inými.⁴⁹ Je teda zrejmé, že samotnú herézu a delikt herézy nemožno automaticky stotožňovať a niekto môže byť formálne heretikom, avšak bez toho, aby spáchal delikt herézy.⁵⁰ Z toho dôvodu je nevyhnutné prísne rozlišovať medzi doktrínou herézy, korešpondujúcim deliktom a trestom zaň. Celkom prirodzene, napriek eventuálnej absencii trestnoprávnej zodpovednosti, takéto konanie je za každých okolností ponímané ako hriech.

Pokiaľ ide o tresty za tento trestný čin, platné právo predpokladá exkomunikáciu *latae sententiae*, *privatio* z cirkevného úradu a v prípade klerika taktiež ďalšie odpykávacie tresty.⁵¹ V prípade vážneho verejného škandálu, respektíve dlhotrvajúcej vzdorovitosti sa môžu pridať aj ďalšie tresty, nevyvímajúc ani prepustenie z klerického stavu.⁵² Pokiaľ ide o laikov, ich zotrúvanie v neposlušnosti a z toho plynúcej exkomunikácie môže viesť k uvaleniu ďalších fakultatívnych *ferendae sententiae* trestov.⁵³ Čo sa týka ďalších sankcií, spomenúť možno iregularitu pre prijatie svätenia a odoprenie cirkevného pohrebu.⁵⁴ V týchto súvislostiach je potrebné pripomenúť, že osoby, ktoré upadli do herézy pred 16. rokom života, hoci tak mohli urobiť trestuhodným spôsobom, alebo sa

⁴⁷ Porov. BEAL, J. P./CORIDEN, J. A./GREEN, T. J. (eds.): *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York : Paulist Press, 2000, s. 916.

⁴⁸ Herézu môže indikovať už vytrvalá pochybnosť, ktorá poukazuje na nedostatok jednoty s Bohom, ktorý sa zjavuje, a s Cirkvou učiacou o jeho Zjavení. Netreba však zabúdať ani na spoločenskú škodu spôsobenú pochybovaním o kázani, učení alebo diskusi v oblastiach pokrytých dogmami. Porov. MARZOA, Á./MIRAS, J./RODRÍGUEZ-OCAÑA, R.: *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law. Vol. III/1*. Montreal – Chicago : Wilson & Lafleur – Midwest Theological Forum, 2004, s. 37.

⁴⁹ Porov. can. 1330 CIC 1983. Vnútrotná túžba alebo postoje bez vonkajšieho prestúpenia teda nestačia. V danom prípade by však išlo o hriech znamenajúci prelomenie plného komúnia s Cirkvou. Porov. can. 205 CIC 1983.

⁵⁰ Napríklad v tom prípade, ak niekto prejavuje svoju vôľu v protiklade k Božskej a katolíckej pravde, ale tento prejav nie je aktuálne kýmkoľvek vnímaný. Inými možnosťami je nedostatočná trestnoprávna pripočítateľnosť podľa kánonov 1322 až 1323 alebo nemožnosť potrestať delikventa v dôsledku poľahčujúcich okolností na základe kánonu 1324. Porov. cann. 1322–1324 CIC 1983.

⁵¹ Čo sa týka uprázdnenia cirkevného úradu, k tomu dochádza výhradne kvôli skutočnosti verejného odpadnutia od katolíckej viery alebo z komúnia s Cirkvou, nie *ex delicto*. Z toho vyplýva, že osoba prichádza o svoj úrad *ipso iure* aj v prípade, ak k deliktu nedošlo, pričom iniciatíva smerujúca k uvoľneniu úradu sa očakáva od kompetentnej cirkevnej autority. V tomto prípade však má jej rozhodnutie, prirodzene, len deklaratórny charakter. Porov. cann. 145; 194 § 1 °2 CIC 1983. Pokiaľ ide o ďalšie sankcie, konkrétne sa odkazuje na kánon 1336, § 1, °1–3, teda na tresty zákazu alebo príkazu pobytu na určitom mieste alebo území, odňatia alebo zákazu uplatňovania moci, úradu, úlohy, práva, privilégia, splnomocnenia, milosti, titulu či insígnií (hoci len čestných). Porov. can. 1336 § 1 °1–3 CIC 1983.

⁵² Porov. cann. 291–293; 1349; 1350 § 2 a 1364 CIC 1983.

⁵³ Porov. cann. 205 a 1343–1349 CIC 1983. Ako zaujímavosť možno spomenúť, že v rámci kodifikačných prác sa zvažovali tresty *latae* alebo *ferendae sententiae*, avšak napokon sa do popredia postavil záver, že každý heretik sa nenachádza v plnom komúniu s Katolíckou cirkvou, bez ohľadu na to, či mu bol trest uložený alebo nie. Prednosť teda dostal prístup koncepčného neoddeľovania pretrhnutia komúnia a trestu za takéto konanie. K pretrhnutiu puta tak nedochádza *ex delicto*, ale exkomunikácia *latae sententiae* je trestom za toto pretrhnutie, ktoré je kvalifikované ako delikt. Treba si však zároveň uvedomiť, že k pretrhnutiu cirkevného komúnia v zmysle kánonu 205 nedochádza pri každom delikte, čoho príkladom je napríklad trestný čin potratu, ktorý prioritne pretrhnutie cirkevného komúnia neimplikuje. Porov. can. 205 CIC 1983 a MARZOA, Á./MIRAS, J./RODRÍGUEZ-OCAÑA, R.: *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law. Vol. III/1*. Montreal – Chicago : Wilson & Lafleur – Midwest Theological Forum, 2004, s. 441.

⁵⁴ Porov. cann. 1364 § 1; 1041 °2 a 1184 § 1 °1 CIC 1983.

i nachádzajú v situácii predpokladanej kánonom 1323, nepodliehajú žiadnemu trestu.⁵⁵ Pokiaľ ide o zbavenie trestu exkomunikácie, riadny postup nie je potrebné zachovať k plnému prijatiu do komúnia s Katolíckou cirkvou pri osobách pokrstených v heréze v dobrej viere. Za takýchto okolností sa po takejto osobe v zásade žiada len vyznanie viery, pričom slávnostné zrieknutie sa omylu sa požaduje len pri osobe priamo vinnej z apostázy.⁵⁶ Čo sa týka trestania, možno konštatovať, že trestnoprávne postihovanie tohto deliktu je v súčasnosti na historickom minime. Ak sa i nejaká kauza objaví, poväčšine ide o osoby z cirkevného prostredia, ktoré odpadli od viery (pováčšine duchovných) a prezentujú sa navonok názormi v rozpore s ortodoxiou. Za daných okolností si takýto prípad prirodzene žiada i vonkajší zásah zo strany kompetentných cirkevných autorít, ktorých povinnosťou je v duchu starších náhľadov chrániť spoločenstvo veriacich pred herézami.⁵⁷

4 ZÁVER

Ako bolo zrejmé z historického výkladu, heréza patrila vždy k najväznejším kánonickoprávnym deliktom. Okrem toho totiž, že privádzala k zatrateniu dušu samotného delikventa, zvädzala aj ostatných veriacich, aby opustili cestu pravej viery a upadli do bludu. Z toho dôvodu sa v priebehu celých cirkevných dejín postihovala najťažšími trestami a nevyhnutnosť procesných postupov proti heretikom sa zdôrazňovala snahami o vypudenie herézy zo spoločenstva.⁵⁸ Predmetný delikt napokon smeruje proti samotnej *communio* vo viere a disciplíne, predstavujúcej spolu s komúniom vo sviatostiach *tria vincula* vytvárajúce plné spoločenstvo Cirkvi.⁵⁹ Dogmatické vyhlásenia sprostredkujúce pravdu *secundum Revelationem* korešpondujúce s posvätným magistériom alebo riadnym či univerzálnym magistériom sú totiž základom *communio fidei*.⁶⁰ Pokiaľ ide o poňatie doktríny viery a morálky proklamovanej definitívnym spôsobom, predmetná náuka tradične vychádzala z tvrdenia, že neomylnosť Cirkvi sa neobmedzuje len na to, čo je obsiahnuté v Božskom Zjavení, ale rozširuje sa i na ďalšie pravdy, ktoré je nevyhnutné zachovávať ako celok.⁶¹ Ako príklad na túto tzv. sekundárnu šírku neomylného magistéria sa poväčšine odkazovalo na viaceré výroky Tridentského koncilu (1545–1563), ktoré nebolo možné označiť výslovne za zjavené. Podobne sa napokon nahliadalo i na princípy prirodzeného práva, ako aj niektoré iné rozhodnutia Cirkvi týkajúce sa mimoriadnych skutočností.⁶² Je pritom zrejmé, že koncilioví Otcovia Druhého vatikánskeho koncilu

⁵⁵ Porov. can. 1364 CIC 1983.

⁵⁶ Porov. CAPARROS, E./THÉRIAL, M./THORN, J.: *Code of Canon Law Annotated*, Montréal : Wilson & Lafleur Limitée, 2004, s. 586.

⁵⁷ Komplikovanosť ukladania trestu za tento delikt je zrejmá taktiež zo skutočnosti, že ak obvinený poprie jeho spáchanie, sankcie môžu byť spravodlivo uložené alebo deklarované len prostredníctvom kánonického procesu, ktorý sa takmer nikdy neuplatňuje. Porov. cann. 1717–1728 CIC 1983. Jeden z komentárov uvádza, že kánonický proces sa napríklad nepoužil ani v prípade, keď Kongregácia pre náuku viery 2. januára 1997 deklarovala, že Tissa Balasuriya (teológ zo Srí Lanky) upadol do exkomunikácie *latae sententiae*. Kongregácia v nadväznosti na to vydala nový súbor vnútorných pravidiel pre takéto postupy, v ktorých potvrdila svoju autoritu deklarovať takéto tresty aj bez zachovania predmetného kánonickoprávneho procesu. Bližšie k tejto problematike pozri BEAL, J. P./CORIDEN, J. A./GREEN, T. J. (eds.): *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York : Paulist Press, 2000, s. 915–916⁶.

⁵⁸ Porov. DEL COL, A.: *L'inquisizione in Italia dal XII. al XXI. secolo*. Milano : Arnoldo Mondadori Editore, 2006, s. 127. Vo všeobecnosti sa dokonca malo za to, že ani smrť neoslobodzuje heretika spod právomoci inkvizície. Porov. LEA, H. Ch.: *A History of the Inquisition of the Middle Ages*. Vol. I. New York : Harper & Brothers, 1888, s. 475; VACANDARD, E.: *The Inquisition. A Critical and Historical Study of the Coercive Power of the Church*. New York : Longmans, 1908, s. 203 a HAMILTON, B.: *The Medieval Inquisition*. New York : Holmes et Meier, 1989, s. 55.

⁵⁹ Porov. can. 205 CIC 1983.

⁶⁰ Porov. Lumen gentium 12 a 25. In AAS 57 (1965), s. 5–75. Práve tieto vyhlásenia majú zároveň moc zaviazat' veriacich k všeobecnému a špecifickému záväzku nastavenia intelektu a vôle k úplnej poslušnosti Bohu, ktorý ich zjavuje, a magistériu, ktoré ich učí. Porov. MARZOA, Á./MIRAS, J./RODRÍGUEZ- OCAÑA, R.: *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*. Vol. III/1. Montreal – Chicago : Wilson & Lafleur – Midwest Theological Forum, 2004, s. 30.

⁶¹ Porov. Concilium Vaticanum primum, Schemae II de const. Ecclesiae, can. 9.

⁶² Porov. MOSCONI, M.: *Magistero autentico non infallibile e protezione penale*. Roma : Glossa, 1996.

si boli týchto záverov veľmi dobre vedomí, čo je zrejme napríklad aj z konštitúcie *Lumen gentium*.⁶³ Z toho dôvodu rozšírili poňatie pokladu zjavenej viery na všetko, čo sa na ňu priamo vzťahuje vrátane záležitostí, bez ktorých by ju nebolo možné riadne chrániť a vykladať.⁶⁴ Neustály dynamizmus v tejto oblasti je zrejmy taktiež zo skutočnosti, že viacerí autori poukázali na nedostatočnosť vymedzenia kánonu 750 platného Kódexu s argumentom, že dogmy nemožno prijímať len v zmysle ich negatívnej definície, teda vyhýbania sa tomu, čo je v protiklade s nimi, ale v celej ich bohatosti a sile.⁶⁵ Veriaci totiž majú právo prijať slovo viery v nezohavenej, sfalšovanej alebo iným spôsobom poškodenej forme, ale celé a úplné v jeho rigoróznosti i sile.⁶⁶

S ohľadom na cirkevnú históriu je potrebné na prvom mieste uviesť, že heréza bola vždy hriechom, a to či a v akom rozsahu bude stíhaná i ako delikt (či už vo vonkajšom alebo vnútornom fóre) záviselo od kompetentných cirkevných autorít, zvažujúc jeho postihovanie podľa potrieb spoločenstva veriacich, ale častokrát i pozície Katolíckej cirkvi vo svetskej societe. Verejné postihovanie tohto deliktu navyše veľa napovedalo o vzťahoch medzi Katolíckou cirkvou a štátom, ktorý jej v istých obdobiach umožňoval, ba miestami ju neváhal k tomu i nútiť, zasahovať do statusu veriacich aj vo verejnoprávnej rovine. Je totiž zrejme, že ak Cirkev zastávala dôležité spoločenské úlohy, heréza bola kánonickoprávne trestaná o to intenzívnejšie, v záujme zachovania jednoty katolíckeho náboženstva v zmysle ideálov sv. Augustína († 430) o Božej obci na Zemi.⁶⁷ Vždy sa však rozlišovalo medzi objektívnou realitou spočívajúcou v prerušení komúnia Cirkvi spôsobeným herézou a uloženou trestnou sankciou. Samotná heréza totiž pretrháva putá vyznania viery, sviatostí

⁶³ Porov. *Lumen gentium* 25.

⁶⁴ Porov. *Mysterium Ecclesiae* 3. In AAS 57 (1965), s. 753–774 a čl. 2035 KKC. Blížšie k tejto problematike pozri MARZOA, Á./MIRAS, J./RODRIGUEZ-OCAÑA, R.: *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law. Vol. III/1*. Montreal – Chicago : Wilson & Lafleur – Midwest Theological Forum, 2004, s. 33.

⁶⁵ Porov. FUENTES, J. A.: The Active Participant in Catechesis and their Dependence on the Magisterium. In *Studia canonica*. Vol. 23 (1989), s. 373–386. Uvedené možno demonštrovať taktiež tzv. ekumenickým poňatím deliktu herézy, ktoré našlo svoju reflexiu už v záväznosti platného Kódexu len vo vzťahu ku katolíkom, nie členom protestantských spoločenstiev. Porov. BEAL, J. P./CORIDEN, J. A./GREEN, T. J. (eds.): *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York : Paulist Press, 2000, s. 915. Netreba pritom zabúdať ani na skutočnosť, že delikt herézy sa vzťahuje len na prvý paragraf kánonu 750, nie na sekundárny predmet neomylnosti, teda pravdy nevyhnutné k zachovaniu a vykladaniu pokladu viery. Porov. can. 750 § 2 CIC 1983. Z toho dôvodu je napríklad nevyhnutné pod sankciou exkomunikácie *latae sententiae* veriť dogme Vtelenia a Zmŕtvychvstania Pána, ale nie záverom o morálke umelého počatia alebo disciplíny neordinovania žien za kňazov. Porov. BEAL, J. P./CORIDEN, J. A./GREEN, T. J. (eds.): *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York : Paulist Press, 2000, s. 916.

⁶⁶ Porov. *Donum veritas* 18. In AAS 82 (1990), s. 1550–1570.

⁶⁷ Práve jeho dielo *De civitate Dei*, dokončené ešte v roku 422, sa totiž stalo v rôznych interpretáciách pre historické chápanie filozofie dejín štátu určujúcim. Sv. Augustín v ňom totiž načrtol predstavu ideálneho štátu, na uskutočnení ktorej pracovali viaceré cirkevné či svetské authority, počínajúc cisárom Karolom I. Veľkým (768/800–814). V súlade s nimi mala Cirkev predstavovať jednu obec (*ecclesia universalis*), na čele ktorej stojí Kristus. V nej sa potom nachádzal dvojaký ľud (klerici a laici), dvojaký život (duchovný a telesný), dvojaká vláda (duchovenstvo a kráľovstvo) a dvojaká vládna moc (Božská a ľudská). Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Druhý diel. Stredovek*. Bratislava : Dobrá kniha, 1997, s. 41 a 44. Podľa neskorších slov biskupa Štefana z Tournay († 1203), v tejto obci postačovalo, aby každý dal každému to, čo mu patrí a všetko malo byť v zhode. Aj z toho dôvodu bolo snahou celého stredoveku nájsť cestu k jednote (*ordinatio ad unum*) v dvojakom ľude obývajúcim jedinou obec – Katolícku cirkev. Práve toto abstraktné Božie mesto tak spájalo všetkých Božích vyvolených, žijúcich a tých ešte nenarodených v neviditeľnom tele, ktorého členov mohol identifikovať len sám Boh. Porov. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London : Taylor And Francis, 2002, s. 23. V súlade s týmito ideami mala Cirkev, najmä neviditeľná časť Božích vyvolencov, poňať do svojho náručia všetky národy, hlásať im Evanjelium a doviesť ich ku konečnému cieľu, teda spásu duší. Na tejto úlohe sa však mal spolupodieľať i štát, pokiaľ boli jeho predstavitelia ochotní riadiť sa kresťanskými zásadami a slúžiť pravej viere a jej šíreniu. Porov. ŘÍČAN, R./MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. Praha : Kalich, 2008, s. 160–161.

a cirkevného riadenia *ex materia*, nie *ex delicto*, pretože delikt spočíva práve v heretickom konaní.⁶⁸ Ako sme už napokon uviedli, osoba môže byť formálne heretikom bez spáchania deliktu herézy. Uvedené potvrdzujú i staršie kánonickoprávne pramene, inkvizítorské príručky vrátane rôznych kánonistických pojednaní.⁶⁹ I keď teda rôzne prechmaty niektorých inkvizítorov vedú k zamysleniu sa nad dokonalosťou kánonickoprávnych noriem a potenciálnymi medzerami v práve, historické právo dokazuje skôr opak. Relevantné pramene boli totiž vždy detailne prepracované a kvalitne nastavené, pričom jediný prvok, ktorý mohol zlyhať bol ten ľudský v osobe samotného inkvizítora, disponujúceho rozsiahlymi právomocami a v niektorých obdobiach prakticky neobmedzenou mocou. Predmetný výskum zároveň poukázal na dôležitosť inštitútu *suspectus de haeresi*, ktorý vo viacerých ohľadoch napomáhal náležitému uplatňovaniu relevantných noriem a bránil ich zneužívaniu skrze aplikovanie rozširujúceho výkladu alebo analógie pri interpretácii deliktu herézy. I napriek jeho neexistencii v platnom Kódexe však možno konštatovať, že aj *ius vigens* v zásade vychádza zo starších noriem a v zásade rešpektuje kánonickoprávnu tradíciu. Na záver by sme si mohli s ohľadom na historické právo spájať podozrenie z herézy s rôznorodými konaniami (napríklad i s poverčivosťou) položiť otázku, ako by asi vyzeral edikt viery pre súčasných katolíkov?

Kontaktné údaje:

prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.
vojtech.vladar@truni.sk
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
SLOVENSKO

⁶⁸ Porov. can. 205 CIC 1983.

⁶⁹ Porov. cann. 154; 194; 1330 a 1381 § 2 CIC 1983.

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave